

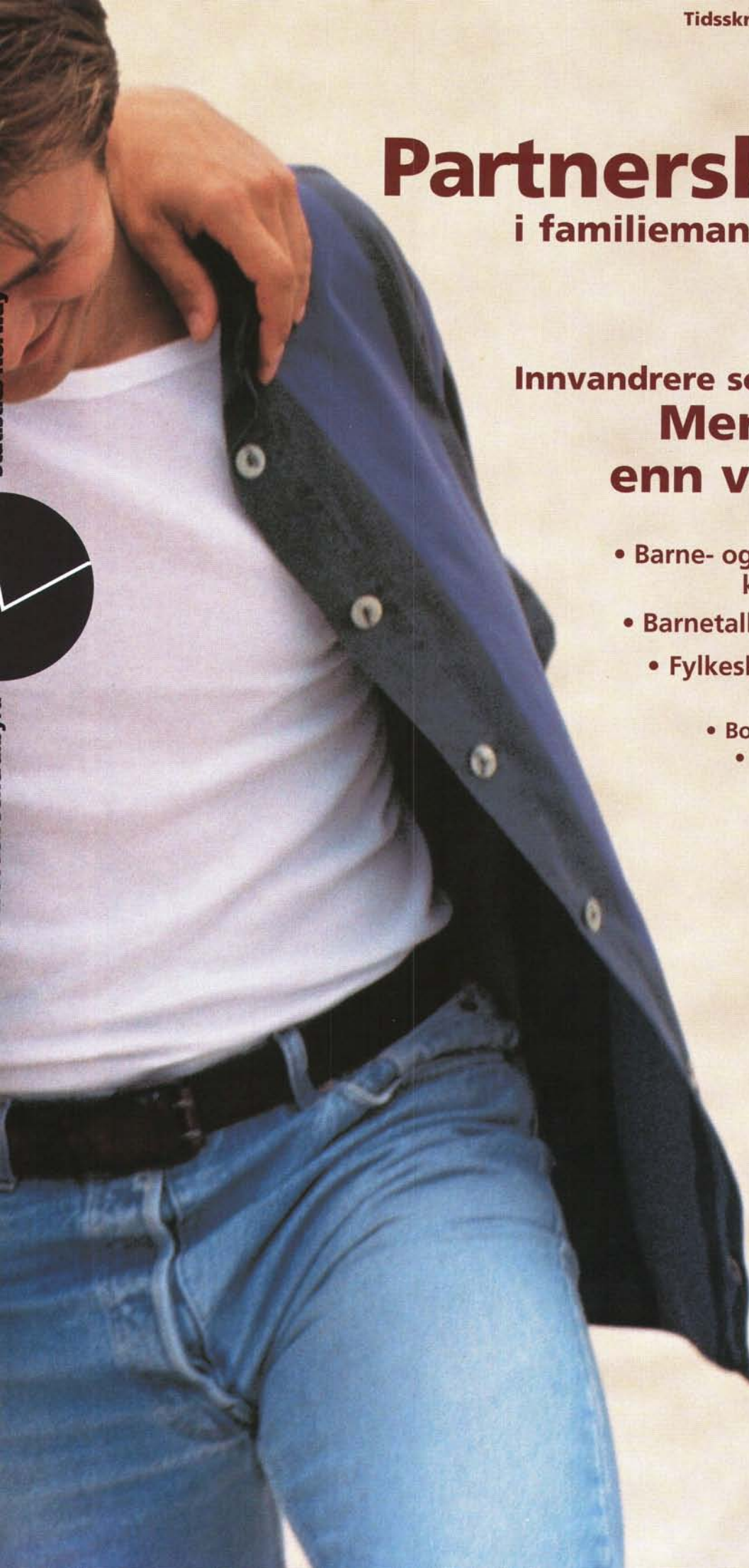
Partnerskap i familiemangfoldet

Innvandrere som ofre: **Mer vold enn ventet**

- Barne- og ungdoms-
kriminalitet
- Barnetall og idealer
- Fylkeskommunen
- Bokanmeldelse
- Byråprofilen
- Siden sist

3/2000

Sannfunnsspeilet

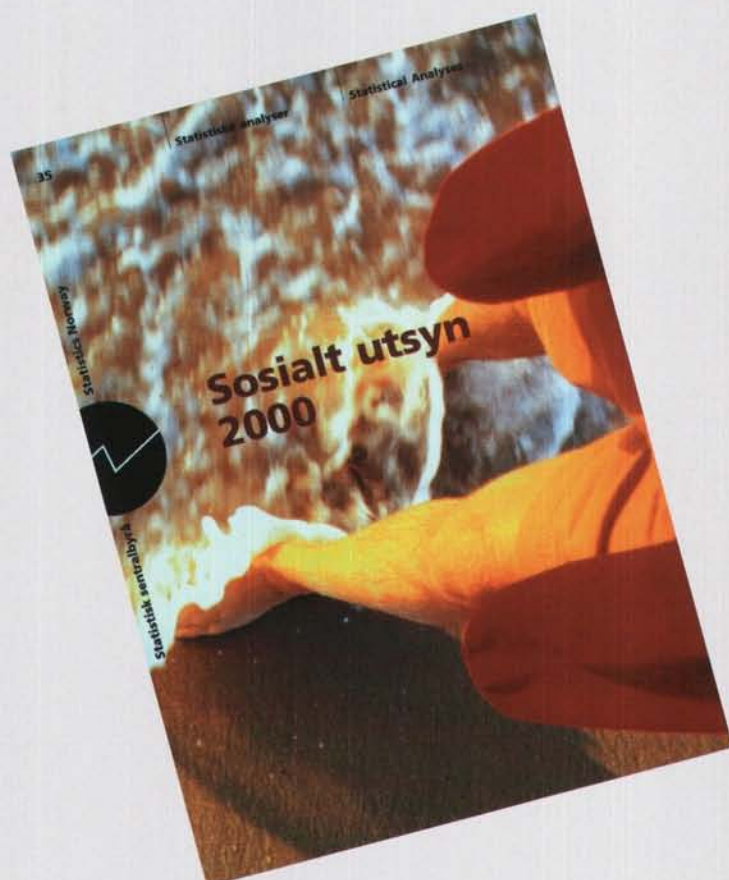

Sosialt utsyn 2000

Sosialt utsyn 2000 beskriver levekårene i Norge på slutten av 1990-tallet og hvordan de har utviklet seg gjennom de 20 siste årene. I en oversiktlig og lett tilgjengelig form samler og presenterer boka informasjon om levekårene fra ulike statistiske kilder.

Befolkningens sammensetting og familieforhold, helse og omsorg, utdanning, arbeid, inntekt og forbruk, sosial trygghet, boforhold, sosial og politisk deltaking, fritid og kultur og kriminalitet beskrives i 11 kapitler. Til hvert kapittel hører et sett av sosiale indikatorer som blir presentert i et tabellvedlegg. Disse indikatorene viser hvordan sentrale trekk ved befolkningens levekår har utviklet seg fra 1980 og fram til i dag. I innledningsartikkelen peker vi ut ti viktige trender fra de to siste tiårene.

Sosialt utsyn 2000 er et aktuelt oppslagsverk for alle samfunnsinteresserte og et viktig supplement til lærebøkene i samfunnsfag i videregående og høyere utdanning.

Publikasjonen er til salgs hos alle bokhandlere.

Den er utgitt i kommisjon hos forlaget Ad Notam Gyldendal. Boka kan også bestilles fra:

Statistisk sentralbyrå
Salg- og abonnementservice
2225 Kongsvinger

Telefon: 62 88 55 00
Telefaks: 62 88 55 95
E-post: salg-abonnement@ssb.no

ISBN 82-537-4789-6
ISSN 0804-3221
Pris kr 265,- inkl. mva.

Innhold

Innvandrere som ofre: Mer vold enn ventet <i>Frants Gundersen</i>	2
Barne- og ungdomskriminalitet i Norge på 1990-tallet <i>Sturla Falck</i>	16
Registrerte partnerskap: 1993-1998 <i>Turid Noack</i>	24
Norske fruktbarhetsidealer 1977-1999: Idealene består <i>Torkild Hovde Lyngstad og Turid Noack</i>	30
Fylkeskommunen under press <i>Camilla B. Strand</i>	35
På sporet av den nye tid? <i>Anders Barstad</i>	40
På en grønnere gren <i>Dag Ellingsen</i>	46
Siden sist – <i>Dagens statistikk fra www.ssb.no</i>	50

Samfunnsspeilet

Nr. 3/2000 - 14. årgang

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Dag Ellingsen (dae@ssb.no) (red.), Ingvild Hauge (inh@ssb.no) (red.), Mads Ivar Kirkeberg, Ragni Hege Kitterød, Berit Otnes, Agnes Aall Ritland, Jorunn Ramm.

Redigering: Liv Hansen, Solfrid Michaelsen, Anne Skarateppen, Åshild Vestaberg.

Design/Omslag: Siri Elisabet Boquist.

Trykk: Grønlands Grafiske. **Priser:** Pr. år kr 310,- (institusjoner), kr 190,- (private). Enkeltnr. kr 60,-.

Internett: Utdrag fra Samfunnsspeilet publiseres på Internett.

Webadresse: <http://www.ssb.no>

ISSN 0801-7603. ISBN 82-537-4814-0.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Innvandrere som ofre:

Mer vold enn ventet

Frants Gundersen

Ikke-vestlige innvandrere registreres oftere som voldsofre enn det tidligere undersøkelser skulle tyde på. En del av, men ikke på langt nær hele, overhyppigheten kan tilskrives kjønns- og aldersstrukturen til innvandrerbefolkningen. Mye av volden er intern, det vil si at offer og gjerningsperson har samme landbakgrunn. Volden ikke-vestlige innvandrere utsettes for, avviker fra den nordmenn utsettes for, både med hensyn til tidspunkt, sted og sosial arena. Vold mot ikke-vestlige kvinner skiller seg spesielt ut.

Mye av litteraturen som finnes om innvandrere og kriminalitet omhandler innvandrerens som gjerningsperson (Danielsen 1998). Også media er først og fremst opptatt av denne vinklingen (Lindstad og Fjeldstad 1997). Få har vært opptatt av, eller hatt mulighet til, å undersøke om innvandrerne i større grad utsettes for flere lovbrudd. Flere undersøkelser påviser at befolkningsgrupper som generelt har dårligere levekår, også er mer utsatt for kriminalitet (Blom og Ritland 1997, Pedersen 1999). Når vi vet at innvandrere, og da særlig ikke-vestlige innvandrere, generelt kommer dårligere ut med hensyn til levekår enn resten av befolkningen (Lyngstad 1997, Blom 1998), skulle vi forvente en høyere offerrate i denne befolkningsgruppen.

De undersøkelsene som tross alt eksisterer om innvandrere som ofre, har noe ulike resultater. Felles for alle undersøkelsene er imidlertid at det ikke avdekkes noen vesentlig høyere grad av viktimisering blant innvandrere. Blom (1998) finner ingen generell overhyppighet av selvrapporterte voldsofre blant ikke-vestlige innvandrere, men viser at innvandrere med enkelte

nasjonaliteter (for eksempel Iran og Somalia) er overrepresentert. Statistiska centralbyrå (1997) finner at innvandrere generelt er overrepresentert, både når det gjelder ofre for materielle lovbrudd og personlige overgrep, men forklarer denne overhyppigheten med demografiske og regionale egenskaper ved innvandrerbefolkningen. I en undersøkelse blant ungdom i Oslo (Pedersen og Pape 1999) var innvandrerungdom mer utsatt for grovere voldslovbrudd enn nordmenn, men underrepresentert når det gjaldt alle voldsovergrep. Disse undersøkelsene er imidlertid spørreundersøkelser i et utvalg av befolkningen, der en viss andel av utvalget ikke svarte. Det er rimelig å an-

ta at en stor del av de menneskene som utsettes for mye vold også vil være blant de menneskene som slike spørreundersøkelser ikke når (Statistiska centralbyrå 1997).

Det datamaterialet som Statistisk sentralbyrå får fra politiet for å lage statistikk over anmeldte lovbrudd, inneholder også opplysninger om den som anmelder, og også opplysninger om denne var reelt offer eller ikke (se ramme om datamaterialet). Disse personene anmelder cirka halvparten av alle registrerte lovbrudd. Foretak er oppført som offer i litt over 97 000 lovbrudd. Resten av anmeldelsene, det vil si nesten 138 000, anmelder politiet selv.

Definisjoner

Som innvandrer regnes en person som er født i utlandet med to utenlandsfødte foreldre eller er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre. Kategoriene utenlandsadoptert, født i utlandet med en norsk forelder, født i Norge med en utenlandsfødt forelder og født i utlandet med to norske foreldre inngår dermed ikke i innvandrerdefinisjonen.

Begrepene "nordmenn" og "norsk" blir for enkelhets skyld brukt om personer som ikke inngår i innvandrerbefolkningen, slik den er definert over, uten at det legges noe spesielt innhold i ordene.

Befolkningsgrunnlaget i tabellene er per 1. januar i statistikkåret.

Inndelingen av lovbrudd i kategorier, slik som i tabell 2 og 3, er nærmere definert i Statistisk sentralbyrå (1999a)

Verst å bli voldsoffer

Offersituasjonen føles svært forskjellig, avhengig av om man får stjålet sykkelen sin, blir påført store skader ved et fysisk overgrep eller avlurt penger gjennom et bedrageri. Vi kan skille mellom to hovedtyper av ofre. Den ene typen er ofre for lovbrudd med materielle tap. Utsatthet vil her blant annet være avhengig av nivået på materiell levestandard og fysiske sikringer mot skadeverk og tyveri. Alvorlighetsgraden kan variere sterkt, fra å få tagget ned garasjedøra til å få hele boligen rasert av innbruddstyver. Et problem ved registrering av lovbruddet i politiets datasystem er at det formelle eierforholdet vil kunne påvirke hvem som blir registrert som offer, uten at dette nødvendigvis gjenspeiler det reelle offeret.

Den andre typen av ofre er mennesker som blir utsatt for direkte fysiske eller psykiske overgrep. Også for denne kategorien er det store for-

skjeller i alvorlighetsgrad, fra "tomme" trusler til overgrep som kan få katastrofale fysiske eller psykiske følger. Volds- og sedelighetskriminalitet er de største kategoriene av fysiske overgrep, men også overgrep av mer psykisk art har et visst omfang, se for eksempel kategorien "Diskriminering, ærekrenkelse og sjikane" i tabell 2.

Selv om begge de to nevnte offerkategoriene¹ vil kunne variere sterkt i alvorlighetsgrad, er lovbrudd som omfatter direkte personlige overgrep det som gir størst negative konsekvenser for offeret (Lindgren 1999). Datamaterialet er også best egnet til å beskrive denne typen lovbrudd, delvis fordi man kan anta at det er det reelle offeret som anmelder lovbruddet, og delvis fordi vi i disse kategoriene har en noe høyere prosentandel med oppgitte fødselsnumre.

Fra før av vet vi at det er mange faktorer som har betydning for viktigmisering. Både alder, kjønn og bosted har vist seg å ha betydning. I tillegg vil en hel del faktorer knyttet til levekår, slike som boforhold, inntekt, utdanning og sysselsetting, ha betydning for utsatthet. Innenfor rammene av dette prosjektet vil vi bare indirekte kunne si noe om levekår, og vi vil konsentrere oss om de tre førstnevnte demografiske faktorene – sammen med innvandrerstatus – ved beskrivelsen av viktigmiseringen.

Jevnt over mer utsatt...

Deler vi inn befolkningen i seks kategorier, der én kategori er nordmenn, og de fem andre er innvandrere etter bakgrunnsland, får vi en oversikt over offerhyppigheten slik som i tabell 1. Innvandrere, og da spesielt mannlige innvandrere, er relativt oftere registrert som offer

Innvandrerkjennetegn

Ved hjelp av Statistisk sentralbyrås befolkningsdata kan flesteparten av de 210 000 personene i tabell 1 få påført innvandrerstatus, det vil si om de tilhører innvandrerbefolkningen eller ikke, og eventuelt hvilket bakgrunnsland de har. Opplysninger om botid i Norge og bosted er også påført.

Innvandrere, og da særlig ikke-vestlige innvandrere, vil oftere enn nordmenn ha navn som det er lettere for politiet å stave feil ved registrering. Dette gjør det vanskeligere for Statistisk sentralbyrå å gjenfinne innvandrerpersoner i Det sentrale folkeregister. De absolutte tallene for innvandrere i denne artikkelen, og da særlig ikke-vestlige innvandrere, må derfor ses på som minimumstall.

hos politiet enn det nordmenn er. 8 prosent av den mannlige innvandrerbefolkningen ble registrert som offer hos politiet i 1998, mot litt under 6 prosent av den mannlige norske befolkningen.

Tabell 1 viser også at det er større forskjeller internt i innvandrerbefolkningen enn det er mellom innvandrerbefolkningen som helhet og nordmenn. Vestlige innvandrere (definert som summen av innvandrere fra Norden, Vest-Europa unntatt Tyrkia, Nord-Amerika og Oseania) har omtrent samme offerrate som nordmenn, mens ikke-vestlige innvandrere (innvandrere fra Øst-Europa, Asia, Afrika, Sør- og Mellem-Amerika og Tyrkia) har klart høyere offerrater. Forskjellene er enda større hvis vi bare ser på menn. Menn fra ikke-vestlige land har en offerrate som er over 30 prosent høyere enn for menn fra vestlige land.

Innvandrerbefolkningen varierer sterkt med hensyn til de egenskapene som vi vet har betydning for

Datagrunnlag

Grunnlaget for statistikken er materialet fra politiets sentrale registreringsystem, STRASAK, som dekker alle registrerte lovbrudd ved de enkelte politikamrene. Datamaterialet inneholder informasjon om de som anmelder lovbruddene, med opplysninger om anmelderen var det reelle offeret eller bare anmelder. Disse opplysningene er tidligere kun tatt i bruk av Statistisk sentralbyrå (1993) og Gundersen (1998).

Materialet er i utgangspunktet ikke komplett med hensyn til personopplysninger, men gjennom koblinger til Det sentrale folkeregister, basert på andre opplysninger (navn, fødselsdato og adresse), påføres en del av disse gyldige fødselsnumre. Cirka 3 prosent av personene får vi ikke identifisert i materialet. For en nærmere beskrivelse av datamaterialet, se Gundersen og Hustad (2000).

Tabell 1. Ofre, etter kjønn og verdensregion. 1998. Absolutte tall og per 1 000 innbyggere

	Vestlige innvandrere					Ikke-vestlige innvandrere				
	I alt ¹	Nordmenn	I alt	Norden	Vest-Europa unntatt Tyrkia	Nord-Amerika og Oseania	I alt	Øst-Europa	Asia, Afrika, Tyrkia og Sør- og Mellom-Amerika	
Absolutte tall										
I alt	213 862	191 054	4 687	2 741	1 574	372	9 786	1 790	7 996	
Menn	137 166	122 163	2 753	1 536	1 014	203	7 030	1 150	5 880	
Kvinner	76 226	68 891	1 934	1 205	560	169	2 756	640	2 116	
Per 1 000 innbyggere										
I alt	48,4	45,8	53,4	57,2	52,0	38,4	62,4	50,1	66,0	
Menn	62,8	59,2	66,6	71,7	64,5	48,1	87,5	68,3	92,6	
Kvinner	34,1	32,7	41,6	45,5	38,5	30,9	36,0	33,9	36,7	

¹ Omfatter 8 335 med uoppgitt fødselsnummer.
Kilde: Kriminalstatistikk 1998.

risikoen for å bli offer for ulike kriminelle handlinger, slik som kjønnssammensetning, aldersstruktur, bosted og materielle og sosiale levekår (Lyngstad 1997, Vassenden 1997). Også innenfor kategoriene vestlige og ikke-vestlige innvandrere er forskjellene betydelige når det gjelder offerrater, men et hovedskille går mellom vestlige og ikke-vestlige innvandrere, der ikke-vestlige innvandrere skiller seg mest fra nordmenn. Resten av artikkelen vil derfor fokusere på ikke-vestlige innvandrere, og denne innvandrerguppen vil bli sammenlignet med nordmenn.

... og særlig for personlige overgrep

I tabell 2 er de registrerte ofrene blant nordmenn og ikke-vestlige innvandrere fordelt på ulike typer lovbrudd². Av tabellen ser vi at ikke-vestlige innvandrere spesielt er overrepresentert som ofre for personlige overgrep, og bare i mindre grad i lovbrudd med materielle tap eller skader.

For voldslovbrudd har ikke-vestlige innvandrere nesten tre ganger så høye offerrater som nordmenn. Også i kategoriene *tyveri fra person på offentlig sted, ran og utpressing og diskriminering, ærekrenkelse og sjikane* har ikke-vestlige innvandrere klart høyere offerrater enn nordmenn.

Artikkelen vil i det videre konsentrere seg om voldslovbrudd. Delvis fordi avviket mellom nordmenn og ikke-vestlige innvandrere er størst for denne kategorien, men også fordi voldslovbrudd er blant de mest direkte overgrep som personer kan utsettes for. I og med at voldslovbrudd er så tett knyttet til personen, er denne typen lovbrudd også velegnet når vi skal sammenligne befolkningsgrupper.

Neppe høyere anmeldelsestilbøyelighet

Statistikken viser at ikke-vestlige innvandrere oftere registreres som voldsofre enn nordmenn. Kan forklaringen være at ikke-vestlige innvandrere lettere anmelder voldsepi-

Tabell 2. Ofre, etter lovbruddstype. Nordmenn og ikke-vestlige innvandrere. 1998. Per 1 000 innbyggere

	Nordmenn	Ikke-vestlige innvandrere
I alt	45,8	62,4
Økonomisk kriminalitet	0,2	0,3
Annen vinningskriminalitet i alt	34,3	40,7
Tyveri fra leilighet, bolighus og hytte	4,8	2,7
Tyveri fra befordringsmiddel	8,2	8,4
Tyveri av motorkjøretøy	4,0	8,5
Tyveri fra person på offentlig sted	1,7	2,9
Sykkeltveri	4,9	2,9
Andre tyverier	8,5	12,6
Ran og utpressing	0,3	0,6
Bedrageri	0,7	0,9
Innbrudd	0,6	0,3
Annet	0,4	0,9
Voldskriminalitet i alt	3,8	10,3
Legemsfor nærmelse	2,0	4,9
Trusler	1,1	3,4
Annet	0,7	2,0
Sedelighetskriminalitet	0,6	0,5
Skadeverk i alt	2,4	3,8
Rutekusing	0,3	0,5
Skadeverk på befordringsmiddel	1,4	2,5
Annet	0,8	0,9
Trafikkriminalitet i alt	1,8	2,4
Personskade	0,9	1,2
Materiell skade	0,3	0,6
Annet	0,6	0,6
Annen kriminalitet ¹ i alt	2,6	4,4
Diskriminering, ærekrenk. og sjikane	0,9	1,8
Annet	1,7	2,6

¹ Omfatter narkotika-, miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet, i tillegg til det som er definert i Statistisk sentralbyrå (1999a).
Kilde: Kriminalstatistikk 1998.

soder enn nordmenn, fordi de har en lokal kultur som gjør det lettere å henvende seg til politiet for å løse voldelige konflikter? Grov vold blir oftere anmeldt enn mindre grov vold. Det er derfor anmeldelser av den minst alvorlige volden som vil

påvirkes av forskjeller i anmeldelsestilbøyelighet (Wikström 1991, Brink mfl. 1997). Legemsfornærmelser er de minst alvorlige voldslovbruddene, det vil si de voldslovbruddene med lavest strafferamme. Hvis ikke-vestlige innvandrere lettere anmeldte, og fordelingen av grov og mindre grov vold var den samme for innvandrere og nordmenn, skulle vi dermed forvente at legemsfornærmelsene utgjør en større del av voldslovbruddene for ikke-vestlige innvandrere enn for nordmenn. Dette er ikke tilfellet. Ser vi på tabell 2 viser det seg at legemsfornærmelsene utgjør 48 prosent av voldslovbruddene mot ikke-vestlige innvandrere, mens de utgjør 53 prosent av voldslovbruddene mot nordmenn.

Diskriminering

I en levekårsundersøkelse for 1997 blant innvandrere, oppga en av sju ikke-vestlige innvandrere at de ble plaget på jobben på grunn av sin innvandrerbakgrunn. En av fem oppga at de var blitt diskriminert på boligmarkedet (Blom og Ritland 1997). Selv om det dermed er en del ikke-vestlige innvandrere som diskrimineres, blir dette ikke satt i

sammenheng med voldsviktimisering. Samme undersøkelse konkluderte med at ikke-vestlige innvandrere var like utsatt for vold som nordmenn, men at det var forskjeller internt i innvandrerbefolkningen, der ikke-vestlige innvandrere fra noen enkelte land (Iran og Somalia) viste seg å være overrepresentert.

Andre kilder (Bjørge 1993, Antirasistisk senter 1999) påviser at rasistisk motivert vold eksisterer. Ikke-vestlige innvandrere har også over dobbelt så høye offerrater som nordmenn i kategorien "diskriminering, ærekrenkelse og sjikane". Det er imidlertid ikke mulig, på grunnlag av datamaterialet som ligger til grunn for tabell 2, å si hvorvidt noe av volden har sitt utspring i diskriminering eller rasisme.

Unge utsettes

Ofre for voldslovbrudd er generelt unge. Halvparten er under 30 år, og tre firedeler er under 40 år (Gundersen 1998, Martens 1998), noe som forklares med at unge mennesker har en atferd som medfører økt risiko for å bli utsatt for vold. Alder betyr derfor mye for risikoen for å

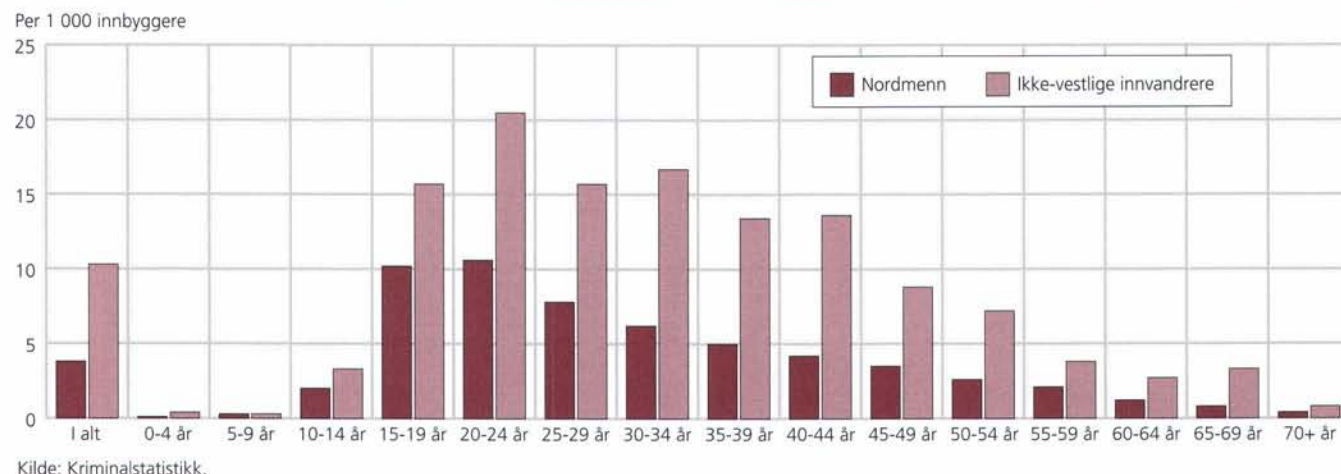
bli registrert som et offer. Innvandrerbefolkningen, særlig ikke-vestlige innvandrere, består av relativt mange unge mennesker. Dette kan være noe av forklaringen på at de er overrepresentert som volds ofre.

Figur 1 viser at de registrerte ofrene ofte er i de aldersklassene som er overrepresentert i innvandrerbefolkningen. Samtidig viser det seg at ikke-vestlige innvandrere er svært overrepresentert innenfor *alle* aldersgrupper, slik at bare en liten del av overhyppigheten kan tilskrives alderseffekten.

Ikke spesielt urbant å være offer

Sammen med alder og kjønn er bosted og gjerningssted de faktorene som oftest trekkes frem for å forklare kriminalitetsmønstre. Urbanitet og dårlige levekår samvarierer ofte geografisk med de totale kriminalitetsratene, og levekårsundersøkelser indikerer at personer i urbane strøk er mer utsatt for vold enn personer som bor utenfor storbyene (Statistiska centralbyrån 1999). Ikke-vestlige innvandrere har et mye mer urbant bosettingsmønster enn andre nordmenn. Hele 41

Figur 1. Voldsofre blant nordmenn og ikke-vestlige innvandrere, etter aldersgrupper. 1998. Per 1 000 innbyggere

prosent av ikke-vestlige innvandrere bor i Oslo, mot bare 10 prosent av alle nordmenn. Vi kunne derfor forvente at noe av forklaringen på de høye offerratene blant ikke-vestlige innvandrere skyldtes bosetningsmønsteret.

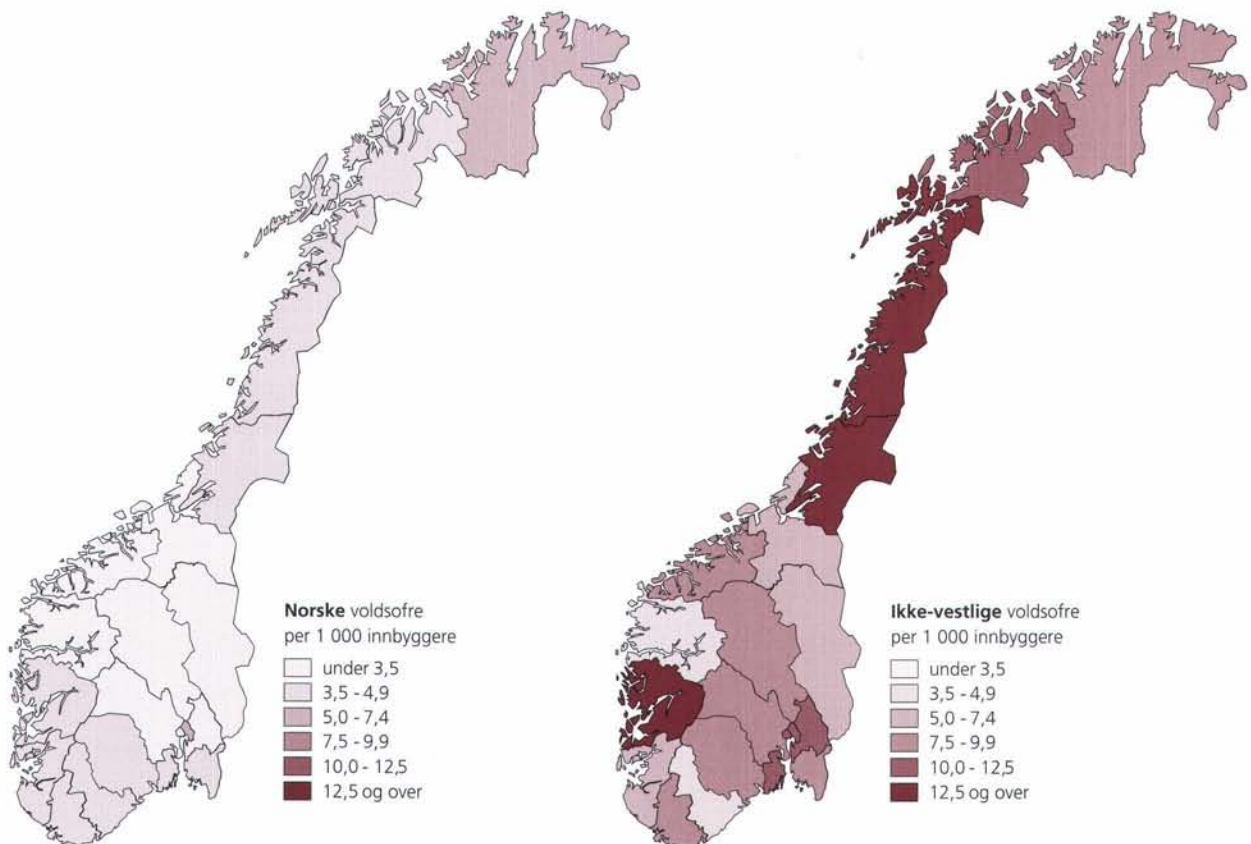
Defineres urbanitet slik som i tabell 38 i Statistisk årbok³ (Statistisk sentralbyrå 1999b), viser spredningen av voldsofre etter bosted ingen samvariasjon med urbanitet på fylkesnivå, se figur 2. Fylkene Oslo, Akershus, Rogaland og Østfold er de fylkene som har høyest andel av befolkningen i urbane strøk, men skiller seg ikke spesielt ut med høye

offerrater, verken for nordmenn eller ikke-vestlige innvandrere. Sogn og Fjordane, Oppland, Nord-Trøndelag og Hedmark befinner seg i andre enden av skalaen for urbanitet, men skiller seg heller ikke ut med spesielt lave offerrater. Det samme bildet gjelder også for gjerningssted. Den overhyppigheten av ikke-vestlige innvandrere blant voldsofre som fremgår av tabell 2, kan dermed ikke forklares med at de bor eller oppholder seg mer urbant enn nordmenn. Det er verdt å merke seg at den siste gjennomførte levekårsundersøkelsen ved Statistisk sentralbyrå (Statistisk sentralbyrå 1999c) også finner liten sam-

variasjon mellom utsatthet for vold og bystørrelse, noe som modifierer antakelsen om "den farlige byen".

Det er kategorien "annen vinningskriminalitet" som samvarierer mest med urbanitet på fylkesnivå (Gundersen 1998). Denne kategorien er dermed opphavet til at registrert kriminalitet generelt samvarierer med urbanitet, siden tre av fire registrerte ofre finnes i denne kategorien (se tabell 2). Siden ikke-vestlige innvandrere har et urbant bosetningsmønster, kunne vi forvente at de ble registrert oftere som offer for denne kategorien lovbrudd enn nordmenn. Tabell 2 viser at dette

Figur 2. Voldsofre per 1 000 innbyggere, etter bofylke. Nordmenn og ikke-vestlige innvandrere. 1998

Kilde: Kriminalstatistikk.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

bare delvis er tilfellet. Dette kan imidlertid skyldes at ikke-vestlige innvandrere har dårligere materiell levestandard (Blom og Ritland 1997), og dermed er mindre attraktive som mål for vinningslovbrudd (Statistiska centralbyrå 1997, Martens 1998).

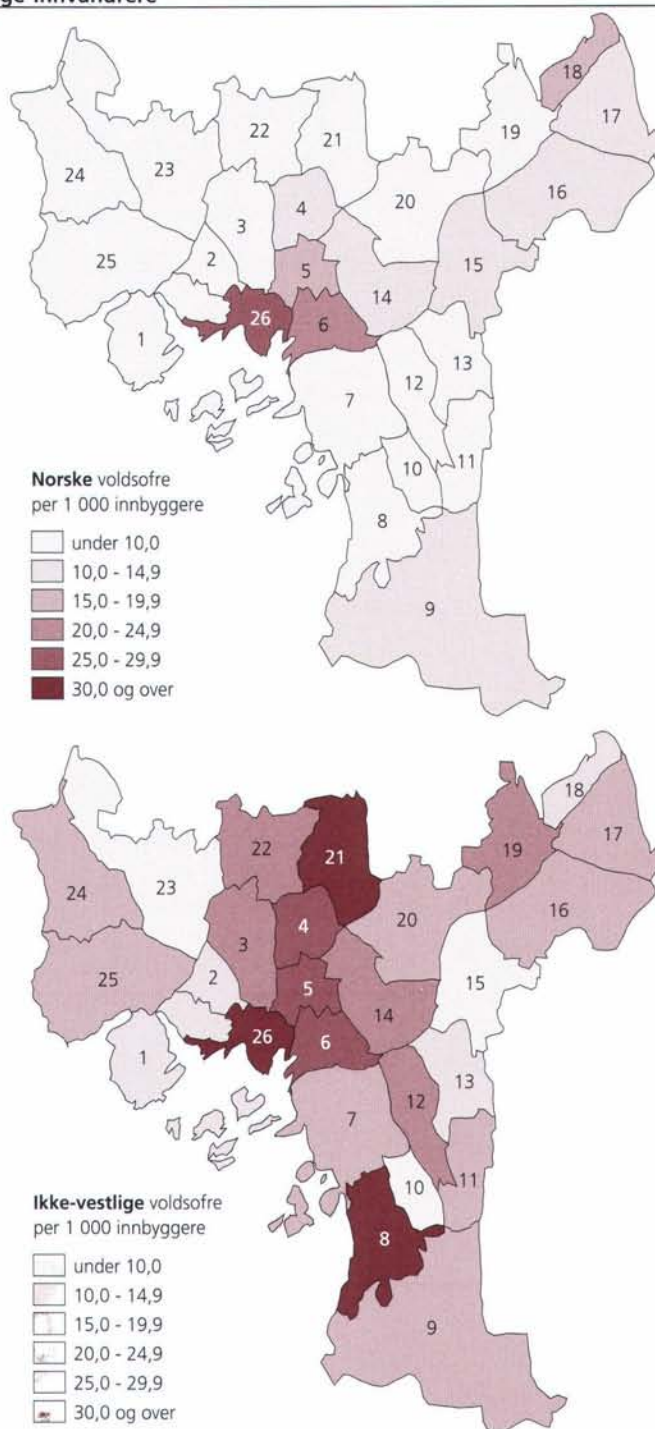
Samvariasjon mellom urbanitet og viktigmisering på fylkesnivå kan synes som et noe grovt mål på bostedets betydning for utsatthet for vold. Deler vi inn bostedet i fire sentralitetsklasser, slik disse er beskrevet i Statistisk sentralbyrå (1994), finner vi en svak sammenheng mellom bostedets sentralitet og viktigmisering på kommunenivå. Samvariasjonen reduseres noe hvis vi justerer for innvandrerstatus, kjønn og alder, men forsvinner ikke helt. Offertatene i de mest sentrale kommunene ligger cirka 20 prosent høyere enn i de minst sentrale kommunene. Dette beskrives nærmere i Gundersen mfl (2000).

Bra bosted hjelper lite

Uavhengig av urbanitet vet vi at det er mer vold i enkelte geografiske områder, der spesielt områder som skårer lavt på forskjellige levestandardindikatorer ofte har høye rater av voldslovbrudd (Gundersen og Hustad 1997, Sosial- og helsedepartementet 1999). Betyr dette at innvandrere er mer utsatt for vold enn nordmenn fordi de bor i strøk som generelt er mest belastet?

Ser vi på kartet over Oslo i figur 3, gir ikke dette noe umiddelbart bekreftende svar på spørsmålet. Hvis boligområdet er avgjørende for viktigmisering, og ikke innvandrerbakgrunn, skulle vi forvente at ikke-vestlige innvandrere hadde like offertater som nordmenn innenfor hver bydel. Overhyppigheten til ikke-vestlige innvandrere kunne

Figur 3. Voldsofre per 1 000 innbyggere i Oslo, etter bobydel¹. 1998. Nordmenn og ikke-vestlige innvandrere

¹ 1 Bygdøy-Frogner 2 Uranienborg-Majorstua 3 St.Hanshaugen-Ullevål 4 Sagene-Torshov
5 Grünerløkka-Sofienberg 6 Gamle Oslo 7 Ekeberg-Bekkelaget 8 Nordstrand 9 Søndre Nordstrand
10 Lambertseter 11 Bøler 12 Manglerud 13 Østensjø 14 Hellsfyr-Sinsen 15 Hellerud 16 Furuset 17 Stovner
18 Romsås 19 Grorud 20 Bjerke 21 Grefsen-Kjelsås 22 Sogn 23 Vindern 24 Røa 25 Ullern 26 Sentrum.

Kilde: Kriminalstatistikk.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

dermed tilskrives at en større andel av dem bor i bydeler som har spesielt dårlige levekår. Dette er ikke tilfellet. Innvandrere er overrepresentert som voldsofre i nesten alle bydeler (unntakene er Hellerud og Romsås). Forholdet mellom ratene for ikke-vestlige innvandrere og nordmenn er også gjennomsnittlig like høye på bydelsnivå som for hele Oslo, det vil si at offerratene for ikke-vestlige innvandrere er litt over to ganger så høye som for nordmenn både for Oslo som helhet og gjennomsnittlig for hver enkelt bydel. Datamaterialet gir dermed ingen indikasjon på at boområdet/nærmiljøet som sådan kan forklare overhyppigheten av ikke-vestlige innvandrere som offer.

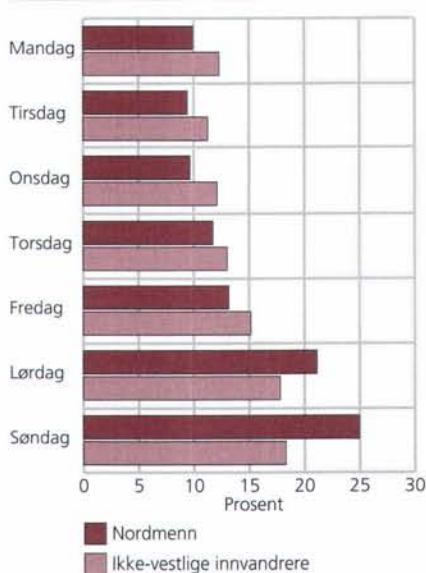
Innenfor hver bydel kan selvfølgelig ikke-vestlige innvandrere utgjøre den delen av befolkningen med lavest skår på levekårsindikatorene, men da er det kjennemerke ved befolkningsgruppen uavhengig av bosted som forklarer overhyppigheten av voldsofre.

Mindre helgevold...

Figur 3 forteller imidlertid noe annet om voldens geografi. I samsvar med funnene til Pedersen (1999) og Melhuus og Sørensen (1997), har Oslo sentrum og de sentrumsnære østlige bydelene, med mange utesteder og offentlige rom, de høyeste ratene. Det er også en klar tendens til at offerfrekvensene er høyest i de bydelene som skårer lavest på ulike levekårsindikatorer (Sosial- og helsedepartementet 1999).

At vold ofte kan knyttes til uteliv og alkoholkonsum er gammelt nytt (Wikström 1991, Olaussen 1995, Melhuus og Sørensen 1997). Dette gir seg for eksempel utslag i at en stor del av de registrerte voldsepi-

Figur 4. Ukedagenes andel av voldsepisodene. 1998. Prosent

Kilde: Kriminalstatistikk.

dene har gjerningstidspunkt natt til lørdag og natt til søndag (Melhuus og Sørensen 1997, Gundersen og Hustad 1997). Med en jevn spredning av lovbruddene, skulle en forvente at cirka 29 prosent av lovbruddene ble registrert i helgen. For voldslovbrudd er imidlertid en mye større andel av lovbruddene registrert med gjerningstidspunkt i helgene. Det er imidlertid forskjell på ikke-vestlige innvandrere og nordmenn med hensyn til gjerningstidspunkt. 46 prosent av voldslovbruddene som hadde nordmenn som ofre, hadde gjerningstidspunkt lørdag eller søndag, mens tilsvarende andel for ikke-vestlige innvandrere var 36.

...men like knyttet til uteliv

En annen mulighet for å undersøke om volden skjer utenfor hjemmet, er å undersøke om gjerningsstedet er forskjellig fra bostedet. I datamaterialet begrenses dette til bydel. Hvis gjerningsstedet er en annen bydel enn bostedet, er det rimelig å anta at volden i stor grad er knyttet

til uteliv og opphold i offentlige rom. For 1998 skjedde cirka 40 prosent av voldsepisodene i en annen bydel enn den offeret selv bodde i. Dette gjaldt både nordmenn og ikke-vestlige innvandrere. Et alternativ er å bare bruke Oslo sentrum som gjerningssted, siden denne bydelen er spesielt kjennetegnet med mye offentlige rom og utesteder. 20 prosent av de ikke-vestlige innvandrere som var utsatt for vold, var utsatt for vold i Oslo sentrum. Dette er en større andel enn blant norske ofre, der 17 prosent ble utsatt for vold i Oslo sentrum. Dette målet tyder på at volden ikke-vestlige innvandrere utsettes for, er like knyttet til det offentlige rom som den volden nordmenn utsettes for, på tross av at konsentrasjonen til helgene er mindre.

Innvandrerkvinner mer utsatte...

Kvinnene utgjør litt over en tredel av voldsofrene i tabell 1. I tabell 3 er registrerte ofre for vold delt inn etter type voldslovbrudd og bakgrunnsland for hvert kjønn. Ikke-vestlige kvinner registreres oftere som voldsofre enn både norske menn og vestlige innvandrer menn, det er bare ikke-vestlige menn som har høyere rater.

Det er også verdt å merke seg at det er ikke-vestlige innvandrer menn som oftest utsettes for den groveste volden. Bare 45 prosent av volden som denne befolkningsgruppen var utsatt for, var legemsfornærmelser, det vil si den minst alvorlige forbrytelsen (lavest strafferamme), mens 54 prosent av den volden som norske menn ble utsatt for var av denne typen.

Deltakelse i uteliv har en klar kjønnsdimensjon. Splitter vi figur 4 opp i to figurer, én for hvert kjønn,

Tabell 3. Ofre, etter kjønn og type voldslovbrudd. 1998. Per 1 000 innbyggere

	I alt	Nordmenn	Vestlige innvandrere	Ikke-vestlige innvandrere
I alt	4,0	3,8	4,0	10,3
Menn	5,2	4,9	5,4	13,3
Legemsfornærmelse	2,8	2,7	2,6	6,0
Legemsbeskadigelse	0,9	0,8	0,8	2,3
Trusler	1,3	1,2	1,8	4,3
Annet	0,3	0,3	0,2	0,7
Kvinner	2,9	2,7	2,7	7,1
Legemsfornærmelse	1,5	1,4	1,5	3,8
Legemsbeskadigelse	0,3	0,3	0,2	0,4
Trusler	1,0	0,9	0,7	2,4
Annet	0,2	0,2	0,3	0,4

Kilde: Kriminalstatistikk 1998.

slik som i figur 5, viser det seg at konsentrasjonen av voldsepisodene til helgen er størst for menn, og da særlig norske menn. 50 prosent av de mannlige norske voldsofrene og 38 prosent av ikke-vestlige mannlige voldsofre ble utsatt for overgrep i helgen, og de er dermed på linje med ikke-vestlige menn. For ikke-vestlige kvinner er situasjonen en annen. Bare 32 prosent av voldsepisodene med ikke-vestlige kvinner som ofre skjedde i helgen, og onsdag hadde til og med en høyere andel enn lørdag. Norske kvinner ligner i denne sammenhengen mer på menn enn kvinner fra ikke-vestlige land, mens norske menn relativt oftest utsettes for vold i helgene.

Figur 5 indikerer at kvinner, og da spesielt ikke-vestlige innvandrerkvinner, utsettes for vold som ikke er så knyttet til uteliv som den volden menn utsettes for. Figuren må imidlertid ikke tolkes som at ikke-vestlige innvandrerkvinner utsettes for mindre vold enn norske kvinner i helgene. Regner vi ut ratene for hver ukedag, ved hjelp av de absolutte tallene i tabell 3, blir ikke-

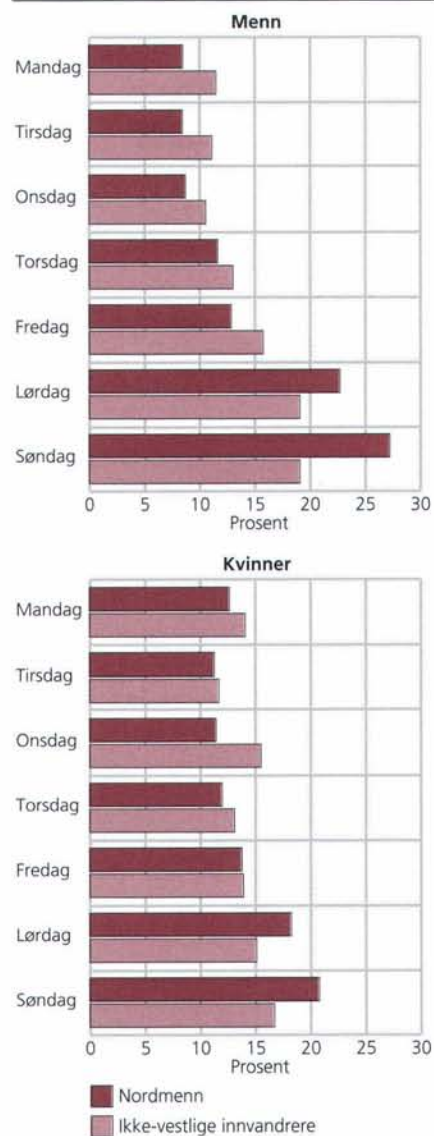
vestlige innvandrerkvinner registrert som ofre i helgene like ofte som norske menn og dobbelt så ofte som norske kvinner.

...og særlig i hjemmet

Mye av volden mot kvinner skjer imidlertid ikke i det offentlige rom eller på utelivsarenaen, men i hjemmet (Pape 1999). Slik vold skjer ofte over tid og har en som står offeret nær som gjerningsperson. For en del legemsfornærmelser og legemsbeskadigelser registrerer politiet såkalt *modus*. Dette er en nærmere beskrivelse av lovbruddet, og er normalt en opplysning om hvilken måte overgrepet ble utført på, slik som hvilken type våpen som ble brukt. Det er imidlertid én modus som gir indikasjon på vold i hjemmet, og det er modusen "kvinnemishandling". Figur 6 viser at legemsfornærmelser og legemsbeskadigelser med ikke-vestlige innvandrerkvinner som ofre, blir registrert som kvinnemishandling over tre ganger så ofte i forhold til tilsvarende lovbrudd mot norske kvinner.

Registrering av modus må ikke ses på som en eksakt fulltelling av registrerte tilfeller av kvinnemishandling. Rutinene for registrering av

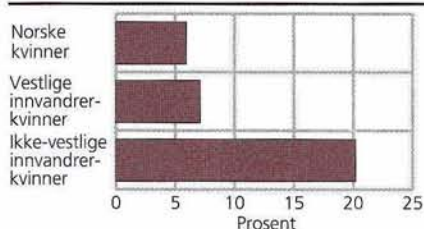
Figur 5. Ukedagenes andel av volds-episodene, etter kjønn. 1998. Prosent

Kilde: Kriminalstatistikk.

denne størrelsen ved politiet er ikke underlagt klare retningslinjer. Det er ikke aktuelt for politiet å benytte modus for alle legemsfornærmelser og legemsbeskadigelser, slik at for tre firedeler av disse lovbruddene er modus ikke oppgitt. Dette gjelder både for saker med norske kvinner som ofre og i saker med ikke-vestlige kvinner som ofre. Datamaterialet

Figur 6. Andel av legemsfornærmelser og legemsbeskadigelser med kvinnelig offer som hadde modus kvinnemishandling, etter bakgrunnsland. 1997–1998. Prosent

Kilde: Kriminalstatistikk.

gir imidlertid ingen indikasjon på at en større andel av de reelle tilfellene av kvinnemishandling med ikke-vestlige innvandrerkvinner som ofre blir registrert, det vil si at mørketallene er mindre for kvinnemishandling mot ikke-vestlige innvandrerkvinner.

Hvis en kvinne har oppholdstillatelse i Norge gjennom sin familie, og hun må bryte ut av familien på grunn av mishandling, vil en anmeldelse være viktig dokumentasjon i en ny søknad om oppholdstillatelse på annet grunnlag. Dette kan medføre at noen ekstra anmeldelser av kvinnemishandling kan bli registrert med ikke-vestlig bakgrunn i forhold til norske ofre. Frykten for å miste oppholdstillatelsen kan imidlertid også medføre at kvinnen ikke bryter ut av familien og anmelder voldslovbruddet. Det er derfor vanskelig å anslå om ikke-vestlige kvinner anmelder en større eller mindre andel av kvinnemishandling enn norske kvinner.

For å få mer robuste tall er materialet for 1997 og 1998 slått sammen i figur 6. Enkeltår avviker imidlertid lite fra dette bildet. Figuren gir dermed en indikasjon på at ikke-vestlige innvandrerkvinner registreres oftere som ofre for kvinnemishandling enn norske kvinner. Dette kan

dermed også være med på å forklare hvorfor de registrerte overgrepene som ikke-vestlige innvandrerkvinner blir offer for, ikke er så knyttet til helgene.

Mye av volden er intern

Viktimisering og utøvelse av vold samvarierer med mange av de samme levekårsindikatorene, og det er en vanlig antakelse at vold hopper seg opp i enkelte befolkningsgrupper (Pedersen 1999). Samtidig vet vi at en hel del av volden skjer mellom gjerningsperson og ofre som tilhører samme familie eller omgangskrets (Erstatningsnemda for voldsofre 1999, Jon 1995). Hvis ikke-vestlige innvandrere utsettes for vold på sin sosiale arena, og denne befolkningsgruppen bare delvis er integrert i det norske samfunnet, skulle vi anta at ikke-vestli-

ge innvandrere også var overrepresentert som *utøvere* av vold, og da spesielt i voldssaker som hadde ikke-vestlige innvandrere som ofre.

Statistisk sentralbyrå har data over registrerte gjerningspersoner med tilsvarende kjennemerker på innvandringsbakgrunn. Ved å koble sammen registrerte ofre med saker ferdig etterforsket, kan voldssakene fra 1997 fremstilles som i tabell 5. Ved å splitte opp sakene med kjent gjerningsperson etter landbakgrunn får vi en oversikt over landbakgrunnen til både offer og gjerningsperson, slik som i tabell 6.

Skjevheten i tabell 6 er stor, og passer godt med vår antakelse om samvariasjon mellom gjerningspersonenes og offerets etniske bakgrunn. Nesten halvparten av sakene

Tabell 4. Voldssaker registrert i 1997 der ofrene har oppgitt landbakgrunn, etter landbakgrunn til ofrene og politiets avgjørelse. Prosent av sakene

Offerets landbakgrunn	I alt	Henlagt, lovbrudd ikke bevist		Ikke registrert avgjort per 1. januar 1999	Oppklarte saker (kjent gjerningsperson) ²
		Henlagt	av andre grunner		
I alt¹	100 (n=16 674)	2	46	21	31
Nordmenn	100 (n=14 907)	2	45	21	32
Vestlige innvandrere	100 (n=276)	0	50	27	23
Ikke-vestlige innvandrere	100 (n=1 483)	2	59	22	18

¹ Omfatter 8 saker med ofre med blandet landbakgrunn. ² Omfatter saker der politiet har tatt ut tiltale, saker som er henlagt fordi personene ikke er strafferettslig ansvarlig og saker der personer har godtatt en straffereaksjon gitt av politiet.

Kilde: Kriminalstatistikk 1997–1998.

Tabell 5. Voldssaker registrert i 1997 der ofrene har oppgitt landbakgrunn, etter landbakgrunn til ofrene og landbakgrunn til gjerningspersonene. Prosent av gjerningspersonene

Offerets landbakgrunn	Saker med kjent gjerningsperson ³	Gjerningspersonen(e)s landbakgrunn			
		Nordmenn	Vestlige innvandrere	Ikke-vestlige innvandrere	Andre ²
I alt¹	100 (n=5 099)	89	1	8	2
Nordmenn	100 (n=4 771)	91	1	6	2
Vestlige innvandrere	100 (n=62)	84	3	10	3
Ikke-vestlige innvandrere	100 (n=263)	45	2	48	6

¹ Omfatter 8 saker med ofre med blandet landbakgrunn. ² Omfatter 24 saker med gjerningspersoner med blandet landbakgrunn og 75 saker der landbakgrunn til gjerningspersonen(e) mangler. ³ Omfatter saker der politiet har tatt ut tiltale, saker som er fått henlagt fordi personene ikke er strafferettslig ansvarlig og saker der personer har godtatt en straffereaksjon av politiet.

Kilde: Kriminalstatistikk 1997–1998.

med ikke-vestlige innvandrere som offer hadde ikke-vestlige gjerningspersoner, selv om den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen bare utgjør 3,5 prosent av hele befolkningen.

Offer og gjerningsperson som enten er i slekt eller kjenner hverandre forut for voldsepisoden, finnes ifølge andre undersøkelser i cirka halvparten av voldssakene. Ifølge Erstatningsnemda for voldsofre (1999) var nær familie, annen omsorgsperson eller en bekjent gjerningsperson i 57 prosent av Erstatningsnemdas saker. I 43 prosent av sakene var offer og gjerningsperson ukjente for hverandre⁴. Jon (1995) viser til lignende tall i sin undersøkelse av voldssaker i Oslo, mens Heiskanen og Aromaa (1998) i en finsk undersøkelse finner at i cirka hver tredje voldsforbrytelse kjente offeret og gjerningspersonen hverandre. Disse andelenene kan ikke uten videre overføres til materialet som denne artikkelen baserer seg på, men viser at man alltid vil ha en skjevhet som i tabell 6 fordi en del vold skjer innen familien. Familie-relasjoner er delvis uavhengig av graden av sosial integrasjon, men manglende integrasjon av innvandrere vil øke skjevheten i tabellen.

Saker der ikke-vestlige innvandrere er ofre, skiller seg også fra andre saker i tabell 5 når det gjelder henleggelse. 59 prosent av sakene med ikke-vestlige innvandrere som ofre var henlagt ved utgangen av 1998, mot 45 prosent av sakene med norske ofre. Henlegelsesandelen viser ingen sammenheng med behandlingstiden eller omfanget av etterforskningen, siden andelen som ikke var registrert ferdig per 1. januar 1999 var omtrent den samme for saker med norske ofre og ikke-vestlige innvandrere som ofre. Hvis vi antar at politiet behandler sakene

likt, indikerer dette at det er vanskeligere for politiet å finne gjerningspersonen(e) i saker med ikke-vestlige innvandrere som ofre enn i saker med norske ofre.

Ved tolkning av tabell 6 må en også huske på at viktige skiller like gjerne kan gå mellom enkeltland internt i kategoriene som mellom nordmenn og innvandrere. Splitter vi opp tabell 6, finner vi samme skjevhet for enkeltland, der ofre og gjerningspersoner tenderer mot å ha samme bakgrunnsland når det gjelder ikke-vestlige innvandrere. Ser vi på de største innvandringsgruppene i hver kategori, var ofre med bakgrunnsland Pakistan, Vietnam, Bosnia-Hercegovina og Tyrkia utsatt for gjerningspersoner med samme landbakgrunn i henholdsvis 38, 80, 50 og 62 prosent av sakene med kjent gjerningsperson. Det er ingen opphopning av gjerningspersoner fra andre ikke-vestlige land. Det vil si at skjevheten i tabell 5 med hensyn til sammenfall av bakgrunnsland til offer og gjerningsperson først og fremst er knyttet til enkeltland og ikke verdensregion.

Vi finner ikke det samme fenomenet når det gjelder vestlige innvandrere. Ofre med innvandringsbakgrunn fra for eksempel Sverige var utsatt for gjerningspersoner med samme bakgrunnsland i bare 6 prosent av sakene med kjent gjerningsperson. Ofre med innvandringsbakgrunn fra Danmark, Storbritannia og Tyskland ble ikke i noen tilfeller registrert utsatt for overgrep fra personer med samme bakgrunnsland.

Den voldsutsatte gjerningspersonen

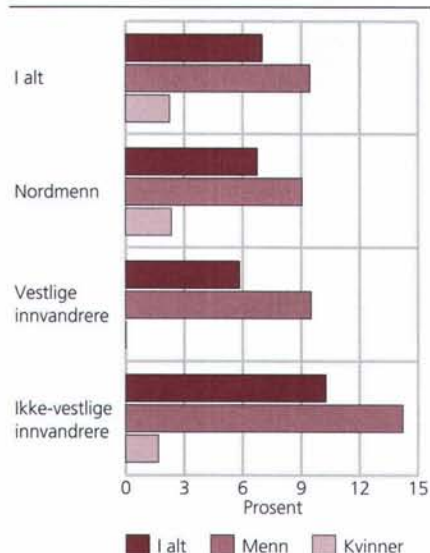
Det hevdes ofte i litteraturen at viktimisering og egen utøvelse av vold "følger hverandre som skygger" (Pe-

dersen og Pape 1999). Antakelsen er enten at personer som bruker vold følger normer som understøtter voldsbruk for å løse konflikter, og derfor før eller siden selv vil bli offer, eller at spesiell atferd, der utøvelse av vold er én av flere faktorer, øker risikoen for å bli voldsoffer (Pedersen 1999). Statistisk sentralbyrå kan koble sammen materialet med ofre og materialet med gjerningsmenn, og dermed se om de samme personene vekselvis registreres som ofre og som gjerningspersoner⁵.

Nesten 7 prosent av de norske voldsopfrene i perioden 1995–1998 ble registrert som gjerningspersoner hos politiet i samme periode. Blant ikke-vestlige innvandrere ble imidlertid litt over 10 prosent av voldsopfrene også utpekt som gjerningsperson. Den reelle forskjellen mellom nordmenn og ikke-vestlige innvandrere er sannsynligvis større enn figur 7 antyder. Av tabell 5 ser vi at oppklaringsprosenten er lavest for saker med ikke-vestlige innvandrere som ofre. Disse sakene har også en høy andel ikke-vestlige gjerningspersoner. Det er da rimelig å anta at vi har fanget opp en mindre andel av ikke-vestlige gjerningspersoner i forhold til nordmenn i figur 7. Det kan derfor se ut til at en noe større andel av ikke-vestlige innvandrere har trekk av det Pedersen (1999) betegner som en *voldelig subkultur*, der personer veksler på å være offer og gjerningsperson. Tallene er imidlertid små, litt under 2 promille av hele befolkningen av ikke-vestlige innvandrere var blitt registrert både som offer og gjerningsperson i perioden 1996–1998, mot 1/2 promille blant nordmenn.

Det er også en interessant kjønnsforskjell i figur 7. Ofre blant

Figur 7. Andelen av de registrerte ofrene for vold i perioden 1995–1998 som i samme periode også var registrert som gjerningsperson for voldslovbrudd. Prosent

Kilde: Kriminalstatistikk.

ikke-vestlige innvandrer menn var den gruppen som relativt oftest ble registrert som utøvere av vold (litt over 14 prosent), mens ofre blant ikke-vestlige kvinner var relativt sjeldnere gjerningspersoner enn norske kvinner. Denne kjønnsforskjellen er i tråd med Pape og Pedersen (1999) som hevder at blant kvinner som har vært utsatt for vold er sannsynligheten for selv å være voldsutøvere mye mindre enn for menn i samme situasjon. Figur 7 viser i tillegg at denne kjønnsforskjellen er mer markert for ikke-vestlige innvandrere enn for nordmenn.

Viktimisering gir økt sjanse for å bli registrert som gjerningsperson, i alle fall for menn. Sammenhengen mellom egen voldsutøvelse og viktimisering kan imidlertid også gå den andre veien, det vil si at egen voldsutøvelse gir økt sjanse for å bli offer. Effekten av egen voldsutøvel-

se på sannsynligheten for å bli registrert som voldsoffer er den sterkeste i datamaterialet, mye sterkere enn alder, kjønn eller innvandrerstatus. For enkelte befolkningsgrupper fikk tilleggsopplysningen om at de også var registrert som gjerningsperson sannsynligheten for å bli registrert som offer i perioden 1995–1998 til å tidobles. Faktoren reduseres en del hvis vi justerer for kjønn og alder, men ligger i intervallet 4–9 også for små befolkningsgrupper, se Gundersen mfl. (2000) for en nærmere beskrivelse. Et interessant trekk er at effekten er like stor for kvinner som for menn, noe som bryter med Pape og Pedersen (1999), som hevder at egen voldsutøvelse gir økt risiko for viktimisering for menn, men ikke for kvinner.

Få flergangsofre

De fleste personer blir aldri registrert som ofre for et voldslovbrudd. Samtidig er det noen få som blir registrert mange ganger. Det betyr at en svært liten andel av befolkningen utgjør ofre i mesteparten av de registrerte volds sakene. Figur 8 fremstiller dette grafisk. Langt de fleste volds ofre, cirka 83 prosent, er registrert kun én gang i løpet av fireårsperioden. Det er imidlertid

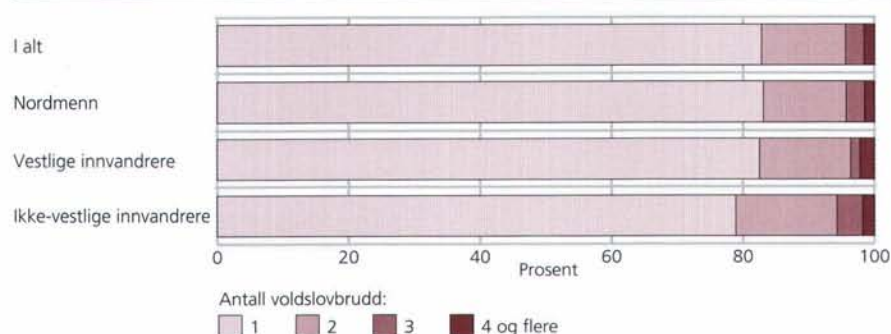
relativt flere blant ikke-vestlige innvandrere som har blitt registrert flere ganger enn det er blant nordmenn og vestlige innvandrere. Blant ikke-vestlige innvandrere ble over 15 prosent registrert to ganger og nesten 6 prosent ble registrert tre eller flere ganger. Blant nordmenn ble under 13 prosent registrert to ganger og litt over 4 prosent ble registrert tre ganger eller flere.

Konsentrasjonen av vold mot enkeltpersoner kan imidlertid være større enn statistikken viser hvis offerhyppigheten har innvirkning på anmeldelsestilbøyeligheten – det vil si hvis befolkningsgrupper som er mye utsatt for vold er mindre villige til å anmelde den kriminelle handlingen.

Høyest offer-risiko for unge ikke-vestlige menn

Ikke-vestlige innvandrere utsettes for mer vold enn nordmenn. Figur 9 gir en oppsummering av de demografiske variabelenes betydning for å bli registrert som voldsoffer i perioden 1995–1998. Alder, innvandrerbakgrunn og kjønn gir alle store utslag. Et bosted i en sentral kommune forklarer noe overhyppighet, men overskygges helt av de tre forannevnte variablene.

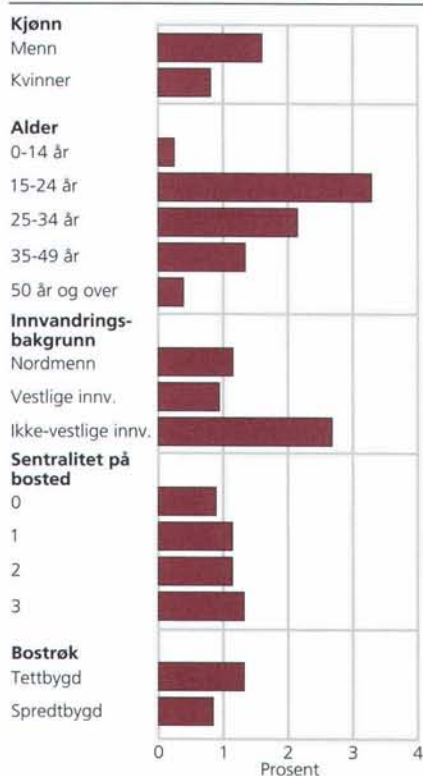
Figur 8. Volds ofre¹ i perioden 1995–1998, etter verdensregion og hvor mange ganger de er registrert. Prosent

¹ Omfatter personer med oppholdstid eller alder på minst fire år.

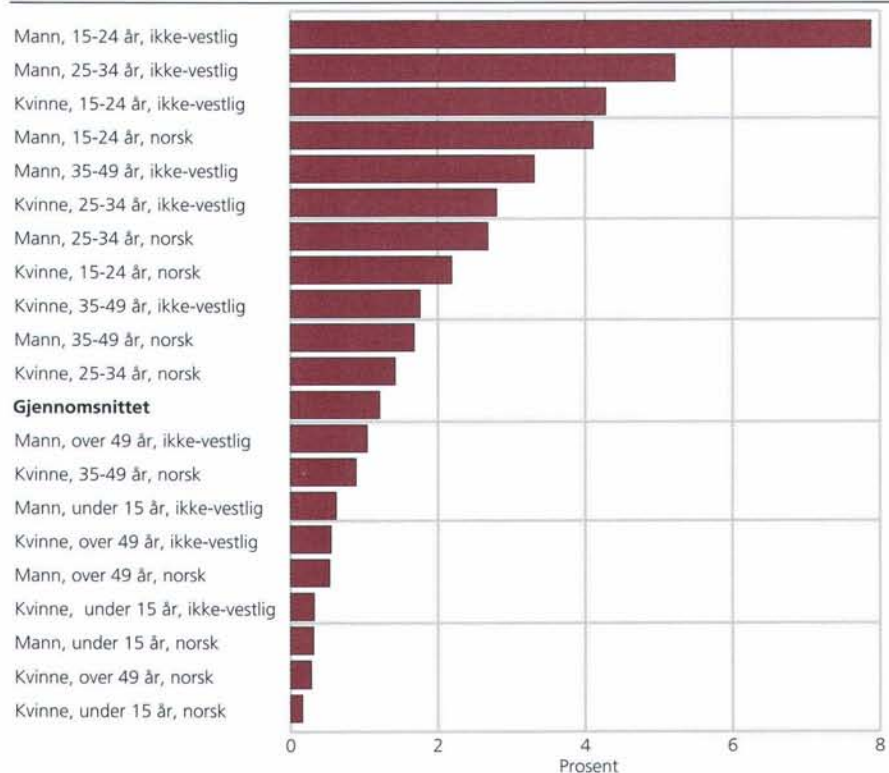
Kilde: Kriminalstatistikk.

Figur 9. Sannsynligheten¹ for å bli registrert som voldsoffer i perioden 1995–1998, etter kjønn, alder, verdensregion og bosted. Prosent

¹ Beregnet ut fra befolkningen 1. januar 1998 med en logistisk regresjonsmodell.
Kilde: Kriminalstatistikk.

Figur 10. Sannsynligheten¹ for å bli registrert som voldsoffer i perioden 1995–1998, etter kjønn og alder. Nordmenn og ikke-vestlige innvandrere. Prosent

¹ Beregnet ut fra befolkningen 1. januar 1998 med en logistisk regresjonsmodell.
Kilde: Kriminalstatistikk

En kombinasjon av de ulike demografiske variablene gir enkelte befolkningsgrupper mye høyere risiko for å bli registrert som offer i den undersøkte perioden enn gjennomsnittet, se figur 10. Sjansen for å bli registrert som offer for ikke-vestlige menn mellom 15 og 24 år er over seks ganger så høy som gjennomsnittet, det vil si nesten 7,8 prosent for ikke-vestlige, unge menn mot litt over 1,2 prosent for hele befolkningen.

Blant befolkningsgruppene med minst risiko for å bli registrert som voldsoffer, finner vi de yngste og eldste norske kvinnene og mennene. Her ligger sannsynligheten for å

bli registrert på mellom halvparten og en åttedel av gjennomsnittssannsynligheten.

Kontroll av gjerningssted og gjerningstidspunkt viser at ikke-vestlige innvandrere er like utsatt for vold i det offentlige rom som nordmenn, men voldsepisodene med ikke-vestlige innvandrere som offer er mindre konsentrert til helgene.

Materialet styrker antakelsen om at offer og gjerningsperson ofte har lignende demografiske kjennemerker. Dette er en indikasjon på svak sosial integrasjon av innvandergrupper, og at vold ofte skjer innen familien og blant nære bekjente. Tilleggsopplysningen om at en person også er registrert som gjer-

ningsperson i en voldssak, får sannsynligheten for å være registrert som voldsoffer til å øke til dels voldsomt for de enkelte kategoriene i figur 10. Sannsynligheten for å registreres som et offer i en voldssak er mellom 4 og 9 ganger høyere for de gruppene som er registrert som gjerningsperson i forhold til de gruppene som ikke er registrert som gjerningsperson.

De langt fleste ofrene registreres bare én gang, men materialet kan tyde på at det finnes en liten gruppe som både gjentatte ganger blir utsatt for vold og som også registreres som utøvere av vold. Denne gruppen er noe større blant ikke-vestlige innvandrere enn blant nordmenn. Dette gjelder imidlertid

først og fremst for ikke-vestlige menn. Ikke-vestlige kvinner som registreres som voldsofre blir sjeldnere registrert som gjerningspersoner enn menn, og også sjeldnere enn norske kvinner. I tillegg registrerer politiet flere tilfeller av kvinnehandling av ikke-vestlige kvinner enn av norske kvinner.

Materialet har avdekket forskjeller mellom den voldskriminaliteten som ikke-vestlige innvandrere utsettes for i forhold til nordmenn. Kjønnssdimensjonen er spesielt tydelig blant ikke-vestlige innvandrere. Forskjellene er imidlertid ikke så store at volden som ikke-vestlige innvandrere utsettes for kan sies å være et kvalitativt annet fenomen enn den volden nordmenn utsettes for. Relativt mye av den volden som ikke-vestlige innvandrere utsettes for, er det ikke-vestlige innvandrere som utøver. Selv uten denne interne volden forteller datamaterialet likevel først og fremst at ikke-vestlige innvandrere utsettes for mer vold i det norske samfunnet enn det andre nordmenn blir utsatt for.

1. For kriminalitet generelt kan det i noen sammenhenger også være aktuelt å ha en kategori for "offerløs" kriminalitet, det vil si kriminalitet der det registrerte offeret bare indirekte kan sies å være skadelidende, for eksempel narkotika-, miljø- og noen type trafikkriminalitet og økonomisk kriminalitet. I denne sammenhengen er "offerløs" kriminalitet naturlig nok uaktuell.

2. En mer omfattende beskrivelse av temaet, med blant annet de absolutte tallene i tabell 2, finnes i Gundersen mfl. (2000).

3. Urbanitet er definert som andelen av personer som bor i tettsted med minst 2 000 innbyggere. Tettsted er et geografisk område med mer enn 200 innbyggere der avstanden mellom hus ikke er mer enn 50 meter.

4. Erstatningsnemnda for voldsofre benytter ikke samme definisjon på vold som denne artikkelen, og de refererte andelenene omfatter

bare saker der Erstatningsnemnda har innvilget erstatning.

5. Den delen av befolkningen som både er registrert som offer og som gjerningsperson er en liten og spesiell del av befolkningen. Det er antakelsen om at denne delen av befolkningen har spesielle normer og lokal kultur som gir seg utslag i mer vold, som gjør den interessant i denne sammenhengen. Forutsetter man spesiell lokal kultur/normer, er det imidlertid rimelig å anta at dette også gir seg utslag i registreringshyppigheten av voldslovbruddene, først og fremst ved lavere anmeldelsestilbøyelighet. Det er derfor rimelig å anta at denne gruppen er underrepresentert i materialet.

Litteratur

Antirasistisk senter (1999): *Rikets tilstand. Diskriminering og arbeid for likestilling i det flerkulturelle Norge*, Oslo: Antirasistisk senter.

Bjørge, Tore (1993): Terroristisk vold mot innvandrere og flyktninger i Skandinavia: mønstre og motiver, i Tore Bjørge og Rob Witte (red.): *Rasistisk vold i Europa*, Oslo: Tiden Norsk Forlag.

Blom, Svein (1998): Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge, *Rapporter 98/16*, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein og Agnes Aall Ritland (1997): Levekår blant innvandrere: Trang økonomi, men færre enn antatt opplever diskriminering, *Samfunnsspeilet 1997*, 1, Statistisk sentralbyrå.

Brink, Ole mfl. (1997): Mindre vold og hyppigere politianmeldelser, *Nordisk tidsskrift for Kriminalvidenskap 84*, 2, København: De nordiske kriminalistforeninger.

Danielsen, Kirsten (1998): Innvandrere og kriminalitet. En litteraturoversikt, *NOVA Rapport 1998*, 4, Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Erstatningsnemnda for voldsofre (1999): *Årsrapport 1998*, Oslo: Erstatningsnemnda for voldsofre.

Gundersen, Frants (1998): Anmeldte lovbrudd 1993–1998: Liten grunn til økt frykt, *Samfunnsspeilet 1998*, 4, Statistisk sentralbyrå.

Gundersen, Frants og Arnt Even Hustad (1997): Anmeldt vold: Oslo er bedre enn sitt

rykte, *Samfunnsspeilet 1997*, 4, Statistisk sentralbyrå.

Gundersen, Frants og Arnt Even Hustad (2000): Statistikk over anmeldte lovbrudd og registrerte ofre. Dokumentasjon, Notater 2000/13, Statistisk sentralbyrå.

Gundersen, Frants, Arnt Even Hustad, Ulla Haslund og Reid Jone Stene (2000): *Ofre og gjerningsmenn blant innvandrere og nordmenn*, Rapporter 2000/18, Statistisk sentralbyrå.

Heiskanen, Markku og Kauko Aromaa (1998): Accident and Crime Victims in Finland 1997. Interim Report of the 1997 National Accident and Crime Victim Survey, *Research Communications 36*, Helsinki: National Research Institute of Legal Policy

Jon, Nina (1995): Registrerte voldsofre i Oslo, *Nordisk tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 82, 4, København: De nordiske kriminalistforeninger.

Lindgren, Magnus (1999): *Brottsoffren i rättsprocessen*, Stockholm: Rikspolisstyrelsen, Riksåklageren og Domstolverket.

Lindstad, Merete og Øivind Fjeldstad (1997): *Innvandrere, fremmedfrykt og norske medier*, Oslo: Norsk journalistlag.

Lyngstad, Jan (1997): Innvandreres demografi og levekår, Notater 97/26, Statistisk sentralbyrå.

Martens, Peter L. (1998): Brottslighet och utsatthet för brott blant personer födda i Sverige och i utlandet, *BRÅ-PM 1998:2*, Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Melhuus, Knut og Katrine Sørensen (1997): Vold 1994 – Oslo legevakt, *Tidsskrift for Den norske lægeforening 117*, 2, 230–235.

Olaussen, Leif Petter (1995): Beruselse, utelivsdeltakelse og utsatthet for vold, *PHS Forskning 1995:3*, Oslo: Politihøgskolen.

Pape, Hilde (1999): Ungdom, rus og vold, *PHS Forskning 1999:1*, Oslo: Politihøgskolen.

Pape, Hilde og Willy Pedersen (1999): Dangerous victims of violence?, *Crime and Crime Prevention*, 8, 88–106.

Pedersen, Willy (1999): Blind vold? *Tidsskrift for Samfunnsforskning 1999*, 3, Oslo: Universitetsforlaget.

Pedersen, Willy og Hilde Pape (1999): Unge voldsofre i Oslo – et innvandrersproblem?, *Tidsskrift for Den norske lægeforening* **119**, 16, 2317–2321.

Sosial- og helsedepartementet (1999): *Sammenligningstall for kommunene 1999, Styrings- og informasjonssystemet for helse- og sosialtjenesten i kommunene*, Oslo: Sosial- og helsedepartementet i samarbeid med Statistisk sentralbyrå og Statens helsetilsyn.

Statistisk sentralbyrå (1993): Mange små barn ofre for sedelighetsforbrytelser, *Ukens statistikk*, 1993, 43.

Statistisk sentralbyrå (1994): *Standard for kommuneklassifisering 1994*, Norges offisielle statistikk C 192.

Statistisk sentralbyrå (1999a): *Kriminalstatistikk 1997*, Norges offisielle statistikk C 528.

Statistisk sentralbyrå (1999b): *Statistisk årsbok 1999*, Norges offisielle statistikk C 517.

Statistisk sentralbyrå (1999c): Levekårsundersøkelsen, 1997. Boforhold, fritid og vold: Ett av fem voldstilfeller skjer i hjemmet, *Ukens statistikk*, nr 7.

Statistiska centralbyrån (1997): Offer för vålds- og egendomsbrott 1978–1995, *Levnadsförhållande rapport 91*, Stockholm: SCB Förlag.

Vassenden, Kåre (red.) (1997): *Innvandrere i Norge. Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?* Statistiske analyser 20, Statistisk sentralbyrå.

Wikström, P. O. (1991): *Urban Crime, Criminals, and Victims. The Swedish Experience in an Anglo-American Comparative Perspective*, New York: Springer-Verlag.

Frants Gundersen

(Frants.Gundersen@ssb.no) er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for utenrikshandel, energi og industristatistikk, og har tidligere arbeidet som førstekonsulent ved Seksjon for levekårsstatistikk.

Barne- og ungdomskriminalitet i Norge på 1990-tallet

Sturla Falck

Barne- og ungdomskriminaliteten var på 1990-tallet stadig framme i media med store overskrifter. Utviklingen i registrert barne- og ungdomskriminalitet viser i totalitet ikke et dramatisk bilde, men noen former for kriminalitet (narkotika, ran og vold) viser en negativ utvikling. Unge under 21 år utgjør under en tredel av de siktede. For barn under den kriminelle lavalder (5-14 år), er det liten endring i de fleste former for kriminalitet.

Et bilde med feilkilder

Det er vanskelig å gi eksakte opplysninger om omfanget av kriminalitet blant barn og ungdom. Dette gjelder enten tallene bygger på registrert kriminalitet, selvrappotering eller offerundersøkelse. Data-kildene har alle sine svakheter.

Bare den kriminaliteten som anmeldes til politiet, kan bli registrert i kriminalstatistikken som utgis av Statistisk sentralbyrå. Den ikke-registrerte kriminaliteten betegnes som mørketall. Mørketallene er størst for de minst alvorlige lovbruddene, og mindre for de alvorlige lovbruddene og særlig der man kan få noe igjen på forsikringen ved en anmeldelse.

For å vite hvem som har begått forbrytelsene og alderen på gjerningspersonen, må forbrytelsene dessuten være oppklart. Utviklingen av ulike former for kriminalitet etter personenes kjønn og alder, kan beskrives ved å ta utgangspunkt i siktede personer for oppklarte forbrytelser. Politiets oppklaringsprosent er høyere for alvorlig kriminalitet som vold (ca. 60 prosent) enn for tyverier (ca. 11 prosent). Den ulike oppklaringsprosenten vil imidlertid

gi et skjevt bilde av størrelsesforholdet mellom forskjellige typer forbrytelser. Når bare ca. hvert tiende tyveri oppklares, blir det relativt få siktede for dette i forhold til antallet anmeldte og etterforskede tyverier. For drap er det motsatt, der omtrent samtlige oppklares (97 prosent), og for grov vold og grove narkotikaforbrytelser oppklares omtrent ni av ti etterforskede forbrytelser. Politiets prioritering vil slik også ha innvirkning på hvor mange siktede det blir innen ulike typer forbrytelser.

Kriminalstatistikkene vil derfor bare gi et utsnitt av den totalt begåtte kriminaliteten innen ulike alderskategorier. For å få et riktigere bilde av omfanget av kriminalitet, kan man benytte undersøkelser av selvrappotert kriminalitet eller offerundersøkelser. Også her foreligger det feilkilder. Undersøkelser av selvrappotert kriminalitet blant ungdom forutsetter at ungdommen svarer sant, og dessuten kan de mest belastede være noe underrepresentert. Offerundersøkelser forutsetter dessuten at de husker korrekt.

Selvrappotert kriminalitet

Vi har for få selvrappoteringsstudier til at det er mulig å si noe om utviklingen over tid. Undersøkelsen "Ungdomstid i storbyen" (Bakken 1998), gir imidlertid et bilde av ungdommen Oslo i 1996. Over 11 000 Oslo-ungdommer (14-17 år) svarte på spørreskjemaet. Blant annet var kriminalitet, rusbruk og annen problematferd sentrale temaer. Resultatene peker entydig på at Oslo-ungdommen er langt bedre enn sitt rykte. Undersøkelsen viser at konformitet, prektighet og lovlighet er et langt mer treffende bilde enn vold, utagering og lovbrudd. Som gruppe betraktet, utmerker ungdom med innvandrerbakgrunn seg i undersøkelsen som gjennomgående mer lovlige, og ved at de i større grad holder seg unna legale og illegale rusmidler. Totalt sett er det nesten like mange jenter som gutter som har vært involvert i problematferd i løpet av siste året. Ved mer omfattende problematferd var det imidlertid større forskjeller. Forholdet mellom antall gutter og jenter som karakteriseres som "gjengangere" er nesten 6:1.

Undersøkelsen identifiserer også en liten gruppe som tungt belastede

ungdommer med omfattende atferdsproblemer. Disse ungdommene preges av dårlig forhold til familie, skole og voksensamfunnet. De utgjorde ca. 5 prosent både av norsk ungdom og av ungdom med ikke-vestlig bakgrunn. Ved hærverk, sniking, nasking og andre mindre alvorlige overtredelser var ungdom med norsk bakgrunn overrepresentert. Ungdom med innvandrerbakgrunn var noe oftere involvert i voldshandlinger. I det store og hele var det ingen vesentlige forskjeller i lovbruddsmønsteret for norsk ungdom og ungdom med innvandrerbakgrunn.

Registrert kriminalitet

Kriminalstatistikken bygger på opplysninger fra landets politikamre. Den gir, med de nevnte begrensninger, et bilde av utviklingen over tid og fordeling på ulike typer forbrytelser. Den registrerte kriminaliteten har steget i etterkrigstiden med en mangedobling på 1960-, 1970- og 1980-tallet (Falck 1984 og 1994, Clausen 1996). På 1990-tallet har kriminalitetsstatistikken vist en tendens til utflating for barn og unge. Det kan virke som om en langsiktig strategi med bred forebyggende innsats ved siden av at politi og rettsvesen kan ha hatt positiv eller dempende effekt.

Kriminalitet blant barn og ungdom har, som annen kriminalitet, vist økende tendens i etterkrigstiden, men i betydelig mindre grad enn den totale kriminaliteten. Fra å utgjøre nærmere to tredeler av alle siktede på 1960-tallet, utgjorde andelen siktede barn og unge (under 21 år) i 1998 under en tredel av de siktede. Det er voksne som særlig står for økningen i den registrerte kriminaliteten.

Alderen på siktede for kriminalitet har forskjøvet seg. Fra 1950-tallet til slutten av 1960-tallet var det 14-åringene og senere 15-åringene som hadde den høyeste registrerte kriminalitetsfrekvensen (pr. 1 000 innbyggere). Så overtok 15-16-åringene på 1970-tallet. I 1980-årene var det 16-17-åringene. I 1990-årene har den registrerte kriminalitetsfrekvensen vært høyest for 18-19-åringene. Den vanlige registrerte kriminelle er fremdeles en ung mann i byen (Christie 1982), men den unge mannen er blitt noe eldre.

Økt oppklaringsprosent gir flere gjerningspersoner

Når oppklaringsprosenten stiger, blir det flere personer å sikte. I de følgende tallene og figurene er det ikke kontrollert for økningen som har funnet sted i oppklaringsprosenten for forbrytelser. I 1987 var den 18 prosent, 23 prosent i 1990 og 28 prosent i 1998. Antall siktede vil imidlertid ikke endre seg like mye som oppklaringsprosenten, fordi de siktede ofte har begått flere forbrytelser. Hver av de siktede har gjennomsnittlig nesten tre siktelsler mot seg. Det må likevel bemerkes

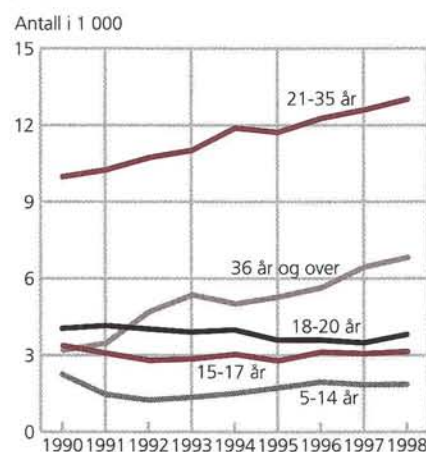
at endringer i antall siktede på 1990-tallet, må ses i lys av økt oppklaring.

I 1998 ble 28 651 personer siktet for forbrytelser. Andelen kvinner har økt fra under 11 prosent siktede for forbrytelser i begynnelsen av 1990-tallet til nærmere 15 prosent i 1998.

I 1990 var 42 prosent av de siktede under 21 år. I 1998 utgjorde de 31 prosent av de siktede. Antall siktede i alderskategoriene over 20 år fortsatte å stige på 1990-tallet. Barn og unge viste derimot stabilitet og nedgang i antall siktede. Det er viktig å legge merke til at i denne figuren (og flere av de følgende), er det brukt absolutte tall og at det er ulike spenn i alderskategoriene. Figuren viser derfor korrekt nok at det er voksne (over 21 år) som begår de fleste forbrytelsene, men dette må ses i lys av at det er atskillig flere personer innen disse alderskategoriene.

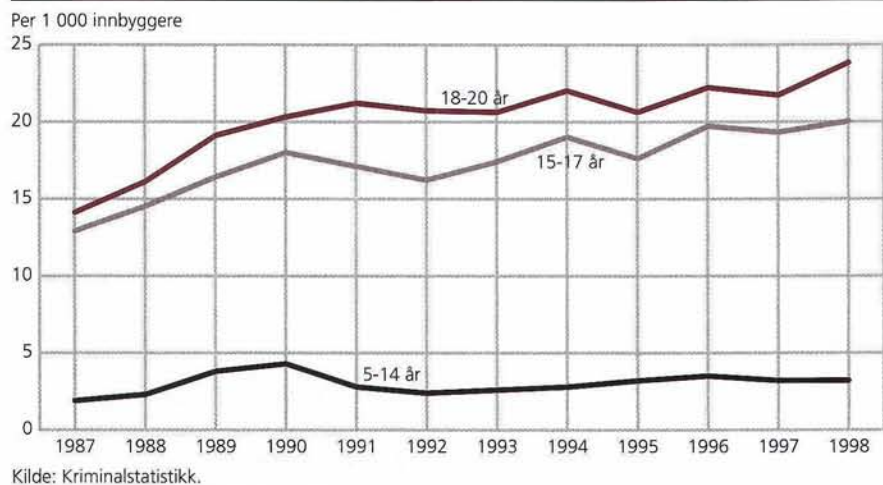
I figur 2 tas det hensyn til antall innbyggere i de ulike alderskategoriene for barn og unge. Det er i alderskategoriene 18-20 år det er flest siktede pr. 1 000 innbyggere.

Figur 1. Siktede for forbrytelser, etter alder. 1990-1998

Kilde: Kriminalstatistikk.

Figur 2 viser utviklingen fra 1987 til 1998. Den registrerte kriminaliteten til barn og unge var spesielt lav i 1987. Antall siktede i alle alderskategoriene under 21 år viste stabilitet eller nedgang fra 1980 til 1987 (Clausen 1996). Det skjer så en økning igjen fram til 1990. I 1990-årene viser siktede 15-20 år nærmest stabilitet i absolutte tall, men en svak økning pr. 1 000 innbyggere. De yngste under den kriminelle lavalder viser svak nedgang.

Figur 2. Siktete for forbrytelser, 5-20 år, pr. 1 000 innbyggere. 1987-1998

Barn under 15 år er under kriminell lavalder. De blir etterforsket og registrert, men får ingen strafferettslig reaksjon. Nedgangen for de yngste kan være reell, men det er også rimelig å anta at samfunnet (for eksempel helsevesen, barnehage, skole og barnevern) i større grad griper inn og forebygger problematferd før den har utviklet seg til kriminalitet. Barnevernet skal alltid bli underrettet av politiet om et barn under 18 år er under etterforskning, unntatt når saken er av bagatellmessig karakter (straffeprosessloven paragraf 232a). Dersom barnet er under den kriminelle lavalder, kan barnevernet gripe inn med midlertidig vedtak (barnevernsloven paragraf 4-25), eller med utredning eller lengre tids plassering i institusjon med eller uten samtykke (barnevernsloven paragrafene 4-24 eller 4-26). Er den unge mellom 15 og 18 år, har barnevernet om nødvendig selvstendige ansvar for å sette inn tiltak, samtidig som ungdommen kan straffefølges.

Hva slags kriminalitet begår barn og unge?

Kriminalstatistikken (SSB 1998) gir et bilde av hvilke typer kriminalitet de unge begår. De yngste er i hovedsak registrert for vinning og skadeverk. Voldsforbrytelser er mer uvanlige, og narkotikalovbrudd forekommer i enda mindre grad. Samtidig er det et gjennomgående trekk at kriminalitetsformene og -alvoret endrer seg og øker med økende alder. De yngste er sjeldnere alene om forbrytelsen. De er ofte sammen med omtrent jevnaldrende kamerater. Først for siktete over 18 år er det flere siktete uten medskyldige enn med.

I 1998 var 1 857 barn under den kriminelle lavalderen (5-14 år) registrert for forbrytelser. Det utgjør 0,32 prosent av alle barn i alderskategorien, og 6 prosent av alle siktete. Vinningsforbrytelse er vanligst, 47 prosent av de siktete er registrert for dette. Deretter følger skadeverk med 30 prosent. 15 prosent er registrert for vold, 2 prosent for narkotika, 2 prosent for sedelighet og 4 prosent for annet.

I alderskategorien 15-17 år ble 3 144 siktete for forbrytelser. Det utgjør 2 prosent av alle barn i alderskategorien, og 11 prosent av alle siktete. 42 prosent ble siktete for vinningsforbrytelser, 19 prosent for narkotika, 18 prosent for vold, 13 prosent for skadeverk, 1,5 prosent for sedelighet og 6,5 prosent for annet.

Figur 1 og 2 viste hovedutviklingen. Utviklingen for de hyppigst forekommende formene for kriminalitet blant barn og ungdom; vinning, skadeverk, vold og narkotika, viser imidlertid ulike retninger. De kommenteres hver for seg.

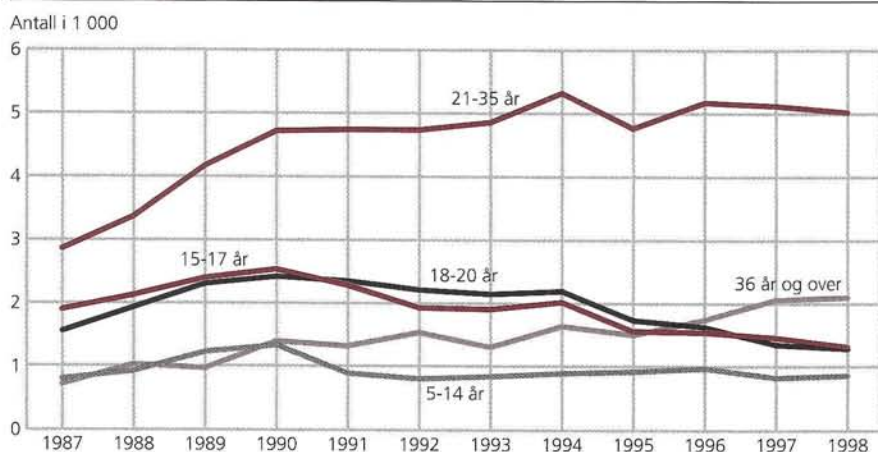
Vinning

Vinningsforbrytelsene (innbrudd, simpelt og grovt tyveri) er den klart dominerende formen for kriminalitet, og utgjorde 70 prosent av alle etterforskede forbrytelser i 1998. 37 prosent var siktete for dette. Hovedsakelig på grunn av lav oppklaringsprosent utgjør vinningsforbrytelsene en relativt mindre andel av de siktete enn av etterforskede forbrytelser. En annen grunn er at mange var siktete for flere forhold. Endringer i denne største forbrytelseskategorien vil også sterkest påvirke utviklingen av den samlede kriminaliteten.

Siktete for vinningskriminalitet har totalt sett vist en svak nedgang i 1990-årene. Dette skyldes delvis en svak nedgang i oppklaringsprosenten, men også en reell nedgang i antall siktete unge mellom 15 og 21 år for vinningsforbrytelser. Det er bare alderskategorien 36 år og over som viser klar økning i siktete for vinningsforbrytelser.

I tillegg til de klassiske vinningsforbrytelsene, var 1 593 siktete for økonomisk kriminalitet i 1998. Dette er

Figur 3. Vinningsforbrytelser, etter alder. 1987-1998

Kilde: Kriminalstatistikk.

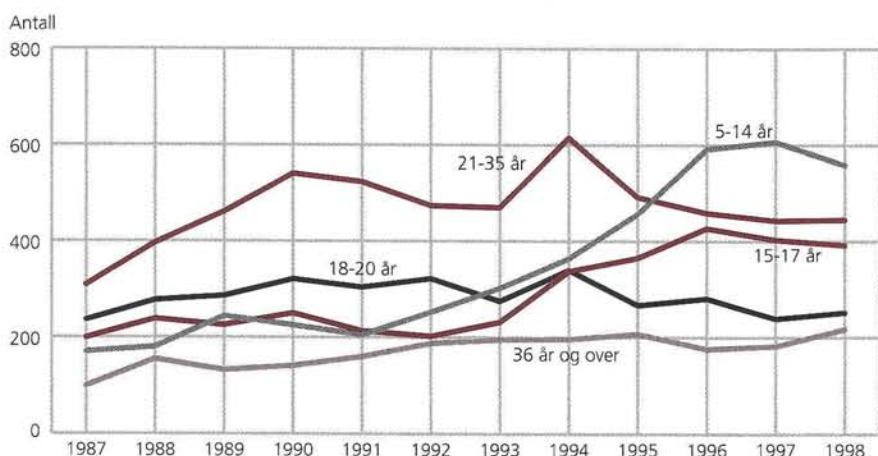
imidlertid en uvanlig forbrytelse for unge. Bare 100 siktede var under 21 år.

Lovbrudd inndeles i forbrytelser og forseelser. Det ble i løpet av 1998 anmeldt 446 000 lovbrudd. Av disse var 318 000 forbrytelser og 128 000 forseelser (88 prosent mot veitrafikkloven). Forholdet mellom antall menn og kvinner som ble siktet for lovbrudd, var ca. 6:1. Bildet av hvilke vinningslovbrudd unge begår, utvides når en tar med for-

seelser. Naskeri (vesentlig fra butikk), som ble nedkriminalisert fra forbrytelse til forseelse i 1972, er den dominerende forseelsen for unge under 18 år. I 1998 var de registrert for 2 200 av 6 300 naske-rier.

I Levekårsundersøkelsen 1997 (SSB 1999) svarte vel en av åtte voksne at husholdningen hadde vært utsatt for tyveri eller skadeverk i løpet av det siste året. Dette var uendret fra 1991.

Figur 4. Siktede for skadeverk, etter alder. 1987-1998

Kilde: Kriminalstatistikk.

Skadeverk

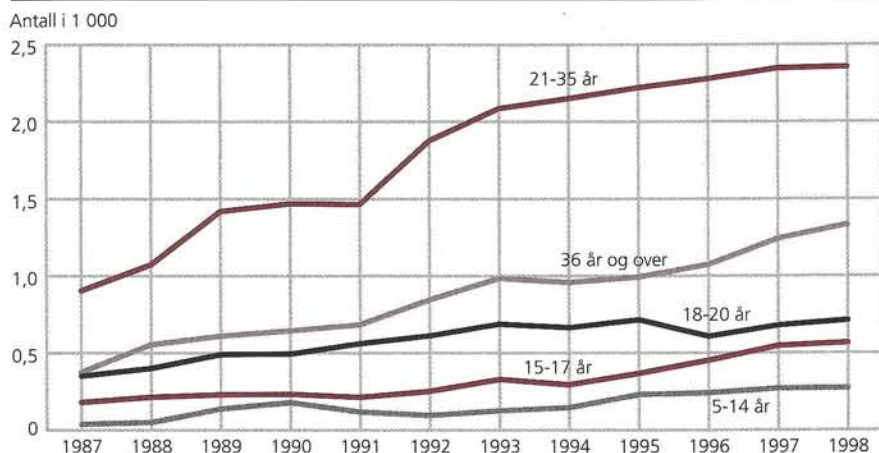
Skadeverk utgjør bare 7 prosent av de etterforskede forbrytelsene, 6,5 prosent av alle siktede for forbrytelser, men 14 prosent av siktede barn og unge er under 21 år i 1998.

Figur 4 viser at antallet siktede barn og unge under 18 år for skadeverk har vært stigende spesielt fra begynnelsen av 1990-tallet. De siste par årene har siktede for skadeverk vist en svak nedgang. Barn 5-14 år var registrert for nesten hvert tredje skadeverk. Dette er den eneste form for kriminalitet der de yngste dominerer. Fokuseringen på tagging det siste tiåret har sannsynligvis her gitt seg utslag for barn og unge, men det kan være flere årsaker.

Vold

Voldsforbrytelsene utgjorde 6,4 prosent av de etterforskede forbrytelsene, men 18,3 prosent av alle siktede i 1998. Den registrerte volden har økt for alle alderskategorier siktede. Vold innbefatter her forbrytelser mot liv, legeme og helse, forbrytelser mot den personlige frihet, vold mot offentlig tjenestemann og forsettelig forvoldelse av ild. Deler av økningen fra slutten av 1980-årene kan skyldes omlegging av registreringsrutinene. I løpet av 1990-årene har det imidlertid vært nesten en dobling av antall siktede innen alle alderskategoriene.

De fleste som blir siktet for vold er voksne. I 1998 var 70 prosent av de siktede for vold over 20 år. I absolutte tall skiller Oslo seg ut med nesten en femdel av alle anmeldte voldsforbrytelser. Tas det hensyn til folketallet kommer imidlertid Vest-Finnmark og Kragerø på topp med 8,7 anmeldelser pr. 1 000 innbyggere og Oslo på en tredje plass med 8,6 pr. 1 000 innbyggere i 1998.

Figur 5. Antall siktede for vold, etter alder. 1987-1998

Kilde: Kriminalstatistikk.

Ifølge Oslo politikammer (1999) foregår den registrerte volden hyppigst i hjemmet, deretter følger på restaurant, i gater utenom sentrum og sist i sentrum. Dette speiler at volden i hovedsak er et voksenfenomen. Forskning har lenge påvist en klar sammenheng mellom alkohol og vold (Olaussen 1995 og 1996). Ifølge Oslo politikammer var halvparten av alle voldsutøvere påvirket av alkohol og tre av fire voldsutøvere i Oslo sentrum i 1998. Nesten tilsvarende er tallene for ofre.

Det er imidlertid ungdommen som dominerer når det tas hensyn til befolkningens størrelse, (pr. 1 000 innbyggere i alderskategoriene).

Det er 18-20-åringene som oftest er siktet for vold med 4,4 siktede pr. 1 000 i alderskategorien. 15-17 åringene har den sterkeste økningen på 1990-tallet fra 1,3 til 3,6 siktede pr. 1 000. De yngste 5-14 år har holdt seg relativt lavt med en moderat økning.

Figur 6. Siktede barn og unge for vold pr. 1 000 innbyggere. 1987-1998

Kilde: Kriminalstatistikk.

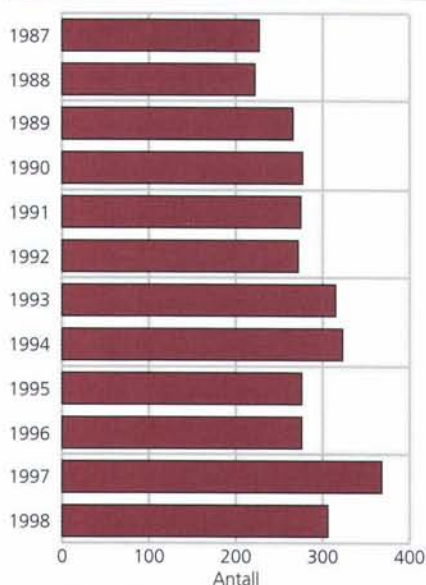
Grovheten i voldsforbrytelsene kan ses ut fra typer vold de er siktet for. Legemsforbrytelser, som ikke nødvendigvis innebærer forsettlig skade på person, og trusler er de vanligste voldsformene. De utgjør over to tredeler av alle siktede for voldsforbrytelser og tre av fire for de yngste (5-14 år). Den største veksten på 1990-tallet har vært innen disse formene for vold. Legemsbeskadigelsene har imidlertid også steget nesten like sterkt. Dette er den tredje største form for vold og utgjør nesten hver femte voldsforbrytelse og hver åttende for de yngste.

For den aller grovste voldsforbrytelsen, drap, har det vært en nedgang fra begynnelsen av 1990-årene. Toppen var i 1989 med 58 siktede for drap og bunnen i 1998 med 24 siktede. I 1990 og 1991 ble 4 unge under 18 år siktet for drap, men ingen i 1997 eller 1998.

For den yngste alderskategorien økte antallet registrerte for voldsforbrytelser fra 180 i 1990 til 273 i 1998, men det var liten økning i grovhet. Den vesentligste økningen skriver seg fra legemsforbrytelser (96 i 1990 og 138 i 1998) og trusler som fordoblet seg fra 35 til 67, men også antall legemsbeskadigelsene økte fra 21 til 35.

For alderskategorien 15-17 år økte antall siktede fra 236 i 1990 til 567 i 1998. Størst var økningen i siktede for legemsforbrytelser (fra 143 til 318) og trusler (fra 17 til 91), men også siktede for grovere voldsforbrytelser økte. Antall siktede for legemsbeskadigelsene mer enn fordoblet seg (fra 44 til 105), mens grov legemsbeskadigelse holdt seg på et lavt nivå, (økte fra 4 til 5). Alderskategorien 18-20 år viste samme

Figur 7. Siktede for ran. 1987-1998

Kilde: Kriminalstatistikk.

Antall siktede for ran (ran, grovt ran, grovt tyveri fra person, utpressing og annet) økt fra 1987 til 1998 fra 227 til 307, men har totalt vært relativt stabilt på 1990-tallet. Av figur 8 framgår det at nedgangen fra 1997 til 1998 bare gjaldt siktede i alderskategoriene 18-35 år.

Antall siktede for ran har økt relativt sterkt for alderskategoriene under 18 år på 1990-tallet. Tallene er relativt små, men viser en klar negativ utvikling. For de under 15 år økte antall registrerte for ran fra 13 i 1987 til 43 i 1998, og for alderskategorien 15-17 år økte antall siktede fra 35 til 62. Selv om over 60 prosent av de siktede for ran er over 18 år, har det skjedd en utvikling der både ofre og gjerningspersoner oftere er barn og unge.

tendens, men med en utflating de siste årene.

Flere unge registrert som ranslovbrytere

Ran kommer i tillegg til den øvrige volden, og utgjorde 0,4 prosent av etterforskede forbrytelser og 1 prosent av alle siktede i 1998.

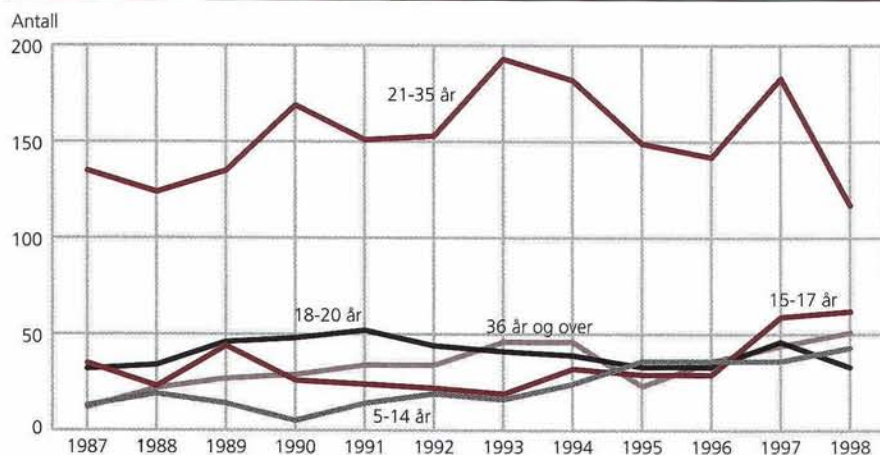
Økningen av vold i samfunnet underbygges imidlertid ikke av offerundersøkelsene. Levekårsundersøkelsene fra 1983 til 1997 viser at andelen av personer 16-79 år som var utsatt for vold eller trusler om vold, økte fra 4 til 6 prosent, men det har ikke vært noen statistisk sikker økning i løpet av de ti siste årene. Det samme gjelder for andelen

som var utsatt for vold, som økte fra 2 til 3 prosent etter 1983.

Unge menn og unge kvinner (16-24 år) er hyppigst utsatt for vold eller trusler. Vel en av åtte unge menn og kvinner rapporterte dette. Blant personer over 45 år er det bare 1-2 prosent som har vært utsatt for vold. Fra 1995 til 1997 var det en nesten tilsvarende nedgang for menn som økning for kvinner, så nå er de omtrent like utsatt. I 1983 var 6 prosent av unge kvinner (16-24 år) utsatt for vold eller trusler om vold. I 1997 var andelen hele 14 prosent. Dette kan delvis forklares med den markante endringen i siste levekårsundersøkelse, der flere kvinner enn før oppgir at de har blitt utsatt for vold på arbeidsplassen. En av fem ble utsatt for vold eller trusler i egen bolig.

Ved Oslo legevakt ble undersøkelser av ofre for vold i 1973 og 1978 gjentatt i 1992 til 1996 (Melhus og Sørensen 1997). Undersøkelsene viste liten eller ingen forskjell i antall, i alvor eller grovhet i handlingene, i alder på ofre eller i anmeldelseshyppighet. De fleste ofrene var rundt 30 år og de færreste voldstilfellene ble anmeldt.

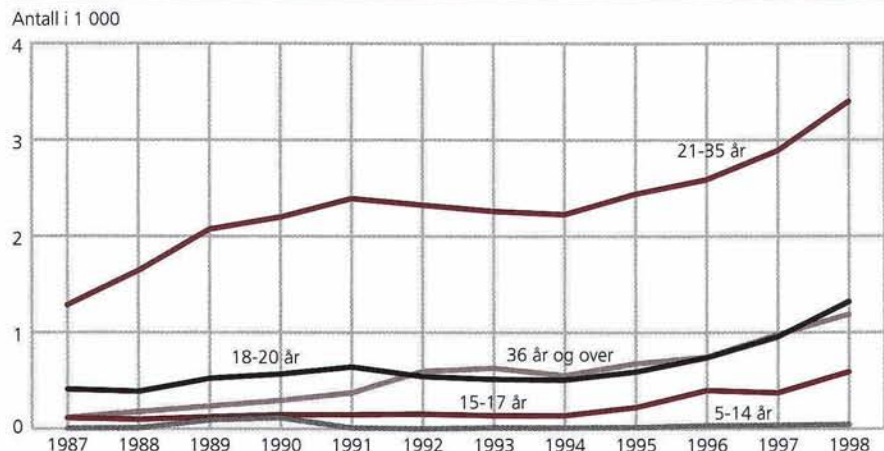
Figur 8. Siktede for ran, etter alder. 1987-1998

Kilde: Kriminalstatistikk.

Mens offerundersøkelsene totalt viser liten endring i rapportert utsatt-het for vold, viser den registrerte voldskriminaliteten en økning i omfang. Hoveddelen av økningen skrives fra trusler og legemsfornærmelser, men det har også vært en nesten like sterk økning i legemsbeskadigelser. Utflatingen de siste årene kan muligens tyde på at noe av den registrerte utviklingen av vold er i ferd med å kulminere. Antall anmeldelser for vold både for Oslo og resten av landet i 1999 ligger omtrent på samme nivå som tidligere år. Antall ran ser

Figur 9. Siktete for narkotikakriminalitet, etter alder. 1987-1998

Kilde: Kriminalstatistikk.

imidlertid ut til å fortsette å øke, og da spesielt bekymringsfullt for alderskategorien under 18 år i Oslo. Betydningen av forebyggende innsats mot denne type atferd blant barn og unge begrunnes imidlertid ikke med at tallene endrer seg noe opp eller ned, men med at hvert tilfelle er uønsket.

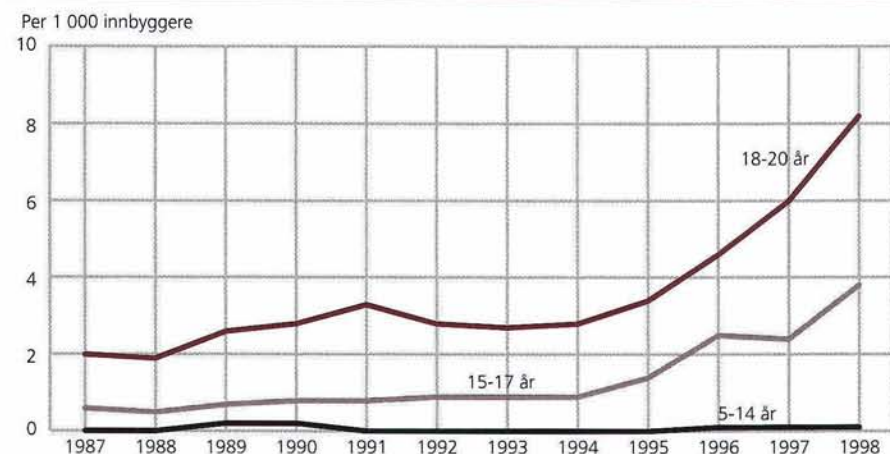
Narkotika

Narkotikaforbrytelsene utgjorde drøyt 10 prosent av alle etterforskede forbrytelser og 23 prosent av al-

le siktete i 1998. Antall siktete for narkotikaforbrytelser har steget, spesielt etter 1994 for alle alderskategorier over 14 år.

Totalt ble 6 550 siktet for narkotikaforbrytelser i 1998. Antall siktete har nesten fordoblet seg fra 1990. Siktete over 20 år utgjorde 70 prosent i 1998. Utviklingen i siktete i alderskategoriene 15 til 20 år endret seg fra en fallende tendens i begynnelsen av 1990-årene, til en sterk vekst fra 1994 til 1998.

Figur 10. Siktete for narkotikaforbrytelser, 5-20 år, pr. 1 000 innbyggere. 1987-1998

Kilde: Kriminalstatistikk.

I absolutte tall har antall siktete for narkotikaforbrytelser 15-17 år mer enn firedoblet seg fra 1994 (142) til 1998 (593). Nesten hver femte siktete i alderskategorien er siktet for narkotika. Veksten i antall siktete 18-20 år har også vært sterk fra 1994 (504) til 1998 (1 321). For de yngste, under den kriminelle lavalder, er narkotikakriminalitet fremdeles en sjeldent forekommende forbrytelse. De hadde en topp i 1990 med 115 registrerte. I 1998 var det 43.

Unge, 18-20 år, er den alderskategorien med flest siktete for narkotikaforbrytelser, med 8,2 siktete pr. 1 000 innbyggere. I denne alderskategorien er det nå flere siktete for narkotika enn for noen annen forbrytelse. For alderskategorien 15-17 år har narkotikakriminalitet økt til den forbrytelse de nest oftest er siktet for. Fram til 1994 var rekkefølgen på de vanligste forbrytelsene for alderskategorien: vinning, skadeverk, vold og narkotika. I 1998 var dette endret til: vinning, narkotika, vold og skadeverk.

I noen grad kan det økte antall unge siktete forklares med økt politiinnsats mot ungdomsmiljøer som bruker narkotika. Den registrerte utviklingen er imidlertid også sammenfallende med resultatene fra selvrapporteringsundersøkelsene til Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning (SIFA). Fra slutten av 1960-årene i Oslo og fra 1986 for hele landet har det vært gjennomført undersøkelser for ungdom 15-20 år om bruk av rusmidler. Fra 1994 til 1998 ble prosentandelen som noen gang har brukt forskjellige stoffer mer enn fordoblet, for eksempel cannabis 8,7 prosent til 18 prosent, amfetamin og lignende 1,1 prosent til 3,7 prosent, tatt stoff

med sprøyte 0,3 prosent til 1,4 prosent (Rusmiddeldirektoratet 1998).

Disse tallene er bekymringsfulle. Mens andre former for kriminalitet viser relativt stabile tall på slutten av 1990-tallet, har det vært en økning i narkotikabruk, både i registrerte saker og selvrapportert bruk for unge i alderen 15 til 20 år.

Avslutning

Den registrerte kriminalitetsutviklingen for barn og unge på 1990-tallet har i totalitet ikke vist noen dramatisk utvikling, men heller en utflating. Utviklingen for noen former for registrert kriminalitet i siste halvdel av 1990-årene gir imidlertid grunn til uro. Det gjelder utviklingen for narkatikaforbrytelser, for ran og i noen grad for voldsforbrytelser. Det er spesielt ungdomsgruppene som her kommer negativt ut. For barn under 15 år er det relativt liten endring, unntatt når det gjelder skadeverk (tagging) der de hadde en kraftig økning spesielt i første halvdel av 1990-årene.

Det er nødvendig med en helhetlig satsing for å motvirke rekruttering og hindre tilbakefall. Statistisk sentralbyrås statistikk for tilbakefall etter fem år for siktede for forbrytelser i 1993 viser at to tredeler av unge under 18 år var registrert for nye straffbare handlinger fra 1994 til 1998. Staffereaksjoner har vist liten forebyggende effekt for tilbakefall. For å forebygge tilbakefall og kriminalitet generelt kreves det bred satsing på tvers av sektorer og faggrenser. Dette inkluderer skole, hjem, fritidssektor og tverretattlig samarbeid. Kriminaliteten i Norge ligger fremdeles på et lavt nivå sammenlignet med våre naboland (von Hofer 1997) og andre. I en redegjørelse for barne- og ungdomskriminaliteten er det også viktig å

minne om at konformitet og lovlydighet er den mest treffende beskrivelse for de aller fleste unge i de fleste situasjoner. De fleste barn og unge har gode oppvekstkår i Norge, men ikke alle. De positive oppvekstkårene som gjelder for de fleste, må utvides og styrkes for å fange opp og inkludere de som er i faresonen eller har falt utenfor.

Litteratur

Bakken, Anders (1998): *Ungdomstid i storbyen*, NOVA Rapport 7/98.

Christie, Nils (1982): *Hvor tett et samfunn*, Universitetsforlaget.

Clausen, Sten-Erik (1996): *Barne- og ungdomskriminalitet i Norge 1980-1992*. NIBR Rapport 1994:4.

Falck, Sturla (1984): Kriminalitetsutviklingen i Norge fra 1950-årene til 1980-årene, *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 2, (126-150).

Falck, Sturla (1994): *Hvor lenge skal barn få "lov" til å være barn? Konsekvenser av hevingen av den kriminelle lavalderen*, Rapportserie fra Barnevernets Utviklingssenter, 2/1994.

von Hofer, Hanns (red) (1997): *Nordic Criminal Statistics 1950 – 1995*, Department of Criminology, Stockholm University, Report 1997:2.

Melhus K. og K. Sørensen (1997): Vold 1994 – Oslo Legevakt, *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 2 (230-236).

Olaussen, Leif Petter (1995): Beruselse, utelivsdeltakelse og utsatthet for vold. PHS-forskning 1995:3, Oslo Politihøgskole.

Olaussen, Leif Petter (1996): Alkoholpolitikk og vold – finnes det en sammenheng? AL-publikasjon 1:1996, Avholdsfolkets Landsråd, Oslo.

Oslo Politikammer (1999): Pressemelding 20.1.99.

Rusmiddeldirektoratet/SIFA (1998): *Rusmidler i Norge 1998*.

Statistisk sentralbyrå (1998): Kriminalstatistikk, NOS (under trykking).

Statistisk sentralbyrå (1999): Ett av fem voldstilfeller skjer i hjemmet, *Ukens statistikk*, 7/1999.

Sturla Falck

Sturla Falck er forskningsleder ved Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA), Gruppen for forskning og utviklingsarbeid innen barne- og ungdomsvernet.

Registrerte partnerskap: 1993-1998

Turid Noack

Nest etter Danmark var Norge det andre landet som lovfestet homofiles adgang til å inngå registrert partnerskap. Fortsatt er det bare noen få land som har innført denne ordningen, men spørsmålet er mye debattert og flere land ser ut til å følge etter. Denne artikkelen oppsummerer utviklingen i de første seks årene etter at den norske loven trådte i kraft. Det årlige antallet inngåtte partnerskap har endret seg lite i løpet av denne perioden, men kvinneandelen og andelen partnerskap utenom Oslo har vært økende. Mange finner seg en partner fra utlandet. Nærmere hver femte som lever i registrert partnerskap i Norge, kommer fra et annet land.

Fra forbrytelse til sivilstand

I løpet av siste tiår har alle de nordiske landene unntatt Finland vedtatt lover som gir personer av samme kjønn adgang til å inngå registrerte partnerskap. Spranget fra de tider da homofili ble sett på som en forbrytelse, til dagens partnerskapslover er stort. Rett etter krigen ble det foretatt en nordisk intervjuundersøkelse der de spurte ble bedt om å rangere ulike handlinger etter grovhetsgrad. På listen stod mord, voldtekt, innbrudd, dokumentfalsk, promillekjøring, brudd på jaktloven og altså homofili. I Danmark rangerte over halvparten av de spurte, homofili som den grovste eller nest grovste av de nevnte handlingene. De andre nordiske landene oppviste ifølge denne undersøkelsen et langt mer liberalt syn, men selv der var det mellom en femdel og en firedel som satte homofili på første eller annen plass (Havelin 1968).

Kontrasten mellom lovens bokstav og allmennhetens syn på forbrytelser er ofte stor. I dette tilfellet ble det særlig tydelig for Danmark og Sveriges vedkommende. I Danmark var straffebestemmelsene vedrørende homoseksuelle handlinger opp-

hevet så tidlig som i 1930, og i Sverige skjedde avkriminaliseringen i 1944. Først i 1970 og 1972 ble tilsvarende endringer vedtatt i henholdsvis Finland og Norge. For Norges vedkommende ble imidlertid paragrafen som forbød homoseksuelle handlinger mellom menn, sjelden anvendt, bare noen titalls tiltaler og domfellelser er registrert i dette århundret (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999).

Registrert partnerskap representerer en ny milepæl i samfunnets aksept av homofili og homofilt samliv. Par som benytter seg av den lovfestede adgangen til å inngå registrert partnerskap, blir i alle henseende, bortsett fra forholdet til barn, juridisk likestilt med ektepar. Det er verdt å merke seg at ordningen er innført ved å vedta en særskilt lov, ikke ved å endre den eksisterende ekteskapsloven. Også terminologien knyttet til partnerskap fremhever at det ikke dreier seg om en ny ekteskapsform, men en særegen ordning (Agell 1998). Det er registrert partnerskap som inngås, ikke ekteskap. Man snakker ikke om vielse selv om partnerskapene inngås ved en offentlig seremoni, og oppløsning erstatter ordet skilsmisse. Et

av argumentene for å ha en egen lov var at det ville være atskillig enklere enn å endre den eksisterende ekteskapslovgivningen. Her kan nok også taktiske overlegninger ha spilt inn. Et eventuelt forslag om å la ekteskapsloven omfatte homofile par, ville rimeligvis ha blitt oppfattet som en kraftig utfordring av ekteskapets unike stilling som samlivsinstitusjon.

I kjølvannet av partnerskapslovene har det vært aktuelt å se på hvordan lovene ble til, og lovenes konsekvenser så vel for de homofile som for samfunnet generelt. Et eksempel på en slik drøfting er en studie av innføringen av den danske partnerskapsloven (Søland 1998). Hun poengterer at den danske partnerskapsloven ikke ble så omdiskutert som en kunne ha trodd på forhånd. Både parlamentarikerne og folk flest synes å ville skygge unna en bred debatt. Den samme studien finner også at loven på sett og vis har fjernet eksistensgrunnlaget for de homofiles organisasjoner, kampen for likeverdig behandling og de samme rettigheter som heteroseksuelle. Således har medlemstallet i Landsforeningen for Bøsser og

Lesbiske gått drastisk ned siden partnerskapsloven kom.

Den parlamentariske debatten om den norske partnerskapsloven forløp ikke fullt så rolig. Motsetningene var mange både på tvers av og innad i de politiske partiene. Motstanderne var blant annet redde for den normdannende virkningen en egen partnerskapslov kunne tenkes å få, og fryktet en ytterligere undergravning av ekteskapet (Odelstinget 1993). Meningsmålinger tydet på at loven var støttet av et flertall i befolkningen, men et knapt sådant.

Registrert partnerskap ble først innført i Norden

Loven om registrert partnerskap trådte i kraft i Danmark i 1989, deretter fulgte Norge (1993), Sverige (1995¹) og Island (1996). I Finland har justisministeren fremmet et forslag som om det blir vedtatt, vil gi en ordning på linje med de øvrige nordiske landene. Utenom Norden er det så langt bare Nederland (1998)² og Frankrike (1999)³ som har innført registrert partnerskap, men etter en annen modell enn den nordiske. Begge disse landene har valgt å gi både heteroseksuelle og homoseksuelle par adgang til å la seg registrere. En slik likestilling synes først og fremst å være en strategisk løsning for å lette gjennomføringen av homofilt partnerskap. Tall fra Nederland viser at det i de aller fleste tilfellene er par av samme kjønn som benytter seg av ordningen.

En tredje løsning baserer seg på husstandsfellesskap ("domestic partnerships"), det vil si at personer som bor fast sammen kan registrere egne avtaler. Slike ordninger er blant annet innført i noen områder av Belgia og Spania. De gir par enten de er av motsatt eller samme

kjønn, adgang til å få overdratt en leiekontrakt om den ene faller fra, og kan også være skatte- og forsikringsmessig gunstige (Scherpe 1999, Toulemon 1998). Ungarn representerer en fjerde løsning. Der kan både heteroseksuelle og homoseksuelle samboerpar oppnå status som "common law"-ekteskap.

Registrert partnerskap drøftes for tiden aktivt i en rekke europeiske land. Spørsmålet om en lovfesting er blant annet tatt opp på parlamentarisk nivå i Portugal, Sveits, Tyskland og Spania. I de to sistnevnte landene har en valgt å gå inn for en lov etter det skandinaviske mønsteret (ILGA Euroletter 2000).

Opprinnelig var forskjellen mellom registrert partnerskap og ekteskap nær identisk i de nordiske landene. Det innebar at registrerte partnere ikke fikk adgang til adopsjon, til assistert befruktning eller kirkelig vielse. Som pionerland var de også bevisste på at de ikke ønsket å bli et fristed for alle som ønsket en offentlig stadfestelse av sitt partnerskap. Det var derfor krav om at minst den ene av to som ønsket å inngå registrert partnerskap, måtte være bosatt i og ha statsborgerskap i det aktuelle landet. Den danske loven er senere endret, slik at også utlendinger kan inngå registrert partnerskap, forutsatt at de har vært bosatt i Danmark i minst to år. I Sverige er det foreslått å gå enda lenger slik at kravet om minst to års botid bare trenger å være oppfylt av en av partene. Endringer på dette området er også under utredning i Norge. Stebarnsadopsjon, det vil si adopsjon av partnerens barn, er nå blitt tillatt i Danmark.

Observasjonsperioden er kort

Norge synes å være det landet der den løpende befolkningsstatistikken gir best muligheter for å beskrive utviklingen i registrert partnerskap. Danmark har ytterligere fire års erfaringer med en egen partnerskapslov, men i likhet med Sverige er den løpende statistikken ikke like tilrettelagt for denne type analyser.

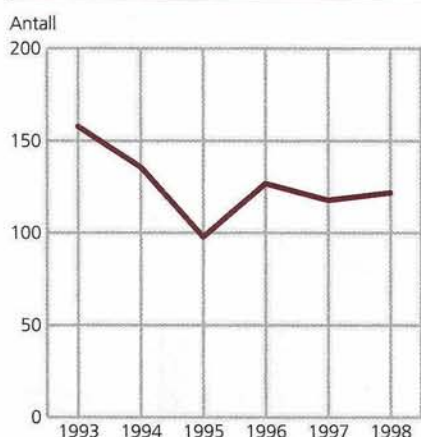
I denne artikkelen er det hovedsakelig norske data som ligger til grunn for beskrivelsen av utviklingen i registrerte partnerskap. Der det har vært mulig, er det imidlertid sammenliknet med danske og svenske forhold.

De norske dataene dekker perioden 1993-1998. For studier av oppløsning gir dette en vel kort observasjonsperiode. Siden de første norske partnerskapene ble inngått i august 1993, vil den maksimale varigheten være 5 1/2 år. Analysen av oppløsning av partnerskap, vil derfor først bli presentert når vi har en noe lengre observasjonsperiode.

Flest registrerte partnerskap rett etter at ordningen var innført

Noen av dem som gjennom en årrekke hadde kjempet offentlig for de homofiles rettigheter, var blant de første til å inngå registrert partnerskap i Norge. Dette var nok en medvirkende årsak til at de første parene fikk ganske stor medieoppmærksomhet. Totalt ble det i løpet av de fem siste månedene i 1993 inngått 158 registrerte partnerskap, hvilket er flere enn det som er registrert i noen av de påfølgende årene. For treårsperioden 1996-1998 er årsgjennomsnittet 122 (figur 1). Fra loven trådte i kraft 1. august 1993 og til utgangen av 1998 er det inngått 759 partnerskap.

Figur 1. Antall inngåtte registrerte partnerskap i Norge. 1993¹-1998

¹ Fra og med 1.8.1993.

Kilde: Befolkningsstatistikk.

At antallet inngåtte partnerskap var klart høyest kort tid etter at loven var trådt i kraft, er rimeligvis en konsekvens av et akkumulert behov, det vil si at en del samboende partnere lenge hadde ventet på at det skulle bli adgang til å formalisere forholdet. Gjennomsnittsalderen på dem som var av de første til å inngå partnerskap, styrker dette. De som inngikk partnerskap i 1993, var gjennomgående noe eldre enn partnerne i de påfølgende årene (figur 3).

I Danmark er det det andre året med registrert partnerskap som er toppåret, men i det første året var ordningen bare gjeldende fra og med siste kvartal. Utviklingen etter det andre året viser stabile tall på et noe lavere nivå. Sverige ser ut til å ha hatt en tilsvarende utvikling, det vil si flest registrerte partnerskap rett etter innføringen.

Sett i forhold til befolkningen ble det i 1998 inngått flere registrerte partnerskap i Danmark enn i Norge, henholdsvis 2,3 og 1,3 nye partnere per 10 000 personer 20-49 år. I

hvilket omfang homofile har tatt i bruk adgangen til å inngå registrert partnerskap er vanskelig å si så lenge vi ikke har kunnskap om populasjonen, det vil si antallet homofile par. En kunne ha tenkt seg at antallet registrerte partnerskap ville være jevnt økende som følge av alminneliggjøring og gradvis aksept både blant de homofile selv og i den øvrige befolkningen. Det har imidlertid ikke skjedd.

Flere menn enn kvinner, men kvinneandelen øker

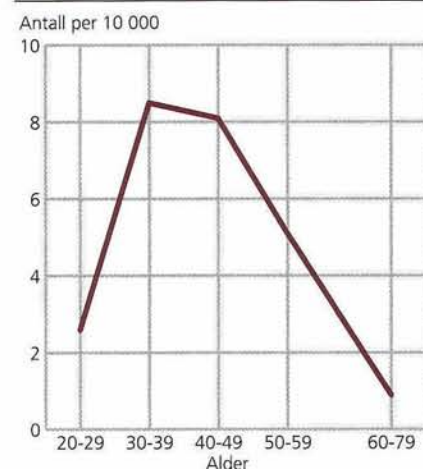
Registrerte partnerskap inngås ofte mellom to menn enn mellom to kvinner. Av de partnerskapene som er inngått, har 65 prosent vært mellom to menn og 35 prosent mellom to kvinner. De registrerte partnerskapene som er inngått i Danmark og Sverige fordeler seg på omtrent samme måte, det vil si om lag to tredeler menn og en tredel kvinner.

I alle de tre landene er kvinneandelen økende. I Danmark har kvinner stått for nærmere halvparten av partnerskapene som er inngått i de to siste årene. I Norge har kvinneandelen økt fra 27 prosent i det første året til 42 prosent i 1998. Både i Danmark og Norge var organiserte homofile og lesbiske gjennomgående positivt stemt til innføringen av registrert partnerskap (Søland 1998, Halvorsen 1999). Både før og etter innføring av den danske loven var det imidlertid en del kritikk fra radikalt lesbisk hold.

Registrert partnerskap mindre vanlig i Norge enn i Danmark

Ved utgangen av 1999 var det i Norge totalt 1 585 personer med sivilstand registrert partner. Det tilsvarte 5,1 registrerte partnere per 10 000 personer 20-79 år (figur 2). Relativt flest partnere er det blant personer 30-49 år.

Figur 2. Registrerte partnere per 10 000 personer i ulike aldersgrupper. 1.1.2000

Kilde: Befolkningsstatistikk.

Tatt i betraktning at adgangen til å inngå registrert partnerskap ikke har eksistert like lenge i Danmark og Norge, gir det liten mening å sammenholde den totale utbredelsen landene imellom. Det er bare aldersgruppen 20-29 år som vil være rimelig sammenliknbar for de to landene, siden mesteparten av partnerne i denne aldersgruppen først vil ha kunnet inngå partnerskap etter at den norske loven trådte i kraft. De danske tallene er høyere enn de norske, henholdsvis 5,4 og 2,6 per 10 000 personer i alderen 20-29 år.

Mange er tidligere gifte

Av de registrerte partnerne i Norge er det en ikke ubetydelig gruppe som tidligere har vært gifte. Av dem som inngikk partnerskap i 1996-1998, var 14 prosent skilte. Fordelt etter om de var den eldste eller den yngste personen i forholdet, er det særlig blant *eldste partner* vi finner mange tidligere gifte. I denne gruppen var om lag hver femte skilt da de inngikk partnerskap. Å ha vært gift er noe vanligere blant kvinner

som inngår registrert partnerskap, enn blant menn.

64 kvinner, det vil si 13 prosent av dem som lever i registrert partnerskap, har hatt en eller flere fødsler (Lappgård 1999). Det dreier seg for det meste om barn født før partnerskapet ble inngått. Fra partnerskapsloven trådte i kraft i 1993 og til og med 1998 er det kun registrert 11 barn der mor levde i registrert partnerskap ved barnets fødsel. Muligheten for å adoptere partnerens barn, såkalt stebarnsadoptsjon, har i den senere tid vært et hett tema i den politiske debatten. Den potensielle målgruppen for en slik reform synes så langt å være ganske beskjedne. Barnestatistikken per 1. januar 1999 viser at det totalt er 35 barn (0-17 år) som bor sammen med mor eller far som lever i registrert partnerskap. Dette tallet omfatter både de barna som er født i partnerskap, og de som er født før partnerskapet ble inngått. Stebarnsadoptsjon der en ikke bor sammen med barnet, er neppe like aktuelt.

Ønsker om å få barn synes imidlertid å være utbredt. Hegna, Kristiansen og Moseng (1999) fant i sin undersøkelse at omtrent hver tredje homofile i alderen 16-34 år som ikke hadde egne barn, ønsket seg barn, og mange kunne tenke seg å adoptere dersom det ble åpnet adgang for det.

I Danmark er det nylig gitt adgang til stebarnsadoptsjon. Der er det også atskillig vanligere at de registrerte partnerne bor sammen med barn. Andelen partnerskap med barn økte i Danmark fra 3,4 prosent i 1990 til 8,9 prosent i 1999. Tilsvarende tall for Norge i 1999 var 4,4 prosent.

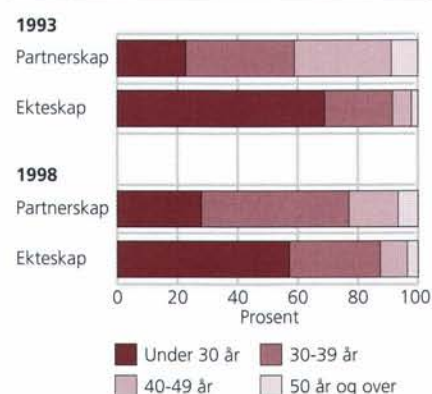
Eldre enn dem som gifter seg

De som inngår registrert partnerskap, er vesentlig eldre enn dem som gifter seg (figur 3). Aldersforskjellen er om lag sju år både for kvinner og menn. Kvinner som inngikk registrert partnerskap i 1998 var i gjennomsnitt 38,5 år mot 28,6 år for kvinner som giftet seg. Tilsvarende tall for menn var 37,3 år for de registrerte partnerne og 31,1 år for de gifte. Disse tallene gjelder for personer som verken hadde vært gifte eller registrerte partnere tidligere i livet⁴.

Som nevnt var de aller første som inngikk partnerskap, gjennomgående eldre enn dem som fulgte etter. I 1993 var 41 prosent av *yngeste partnere* minst 40 år. I partnerskap inngått seks år senere, var det bare 23 prosent som var så gamle (figur 3).

Også når det gjelder den innbyrdes aldersforskjellen i parforholdet har de registrerte partnerne et annet mønster enn ektepar. I ekteskap er gjerne han to til tre år eldre enn henne, mens det er hele sju år som skiller dem som inngår partnerskap. Bak dette gjennomsnittstallet skjuler

Figur 3. Alder ved inngåelse av partnerskap¹ og ekteskap². 1993 og 1998. Prosent

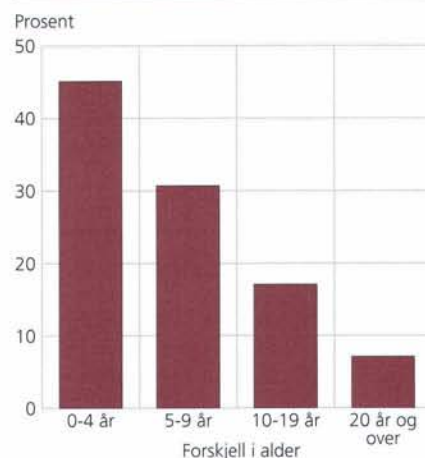

¹ Partnerskap: Yngste partners alder.

² Ekteskap: Kvinnens alder.

Kilde: Befolkningsstatistikk.

Figur 4. Forskjell i alder mellom *eldste* og *yngeste partner*. Partnerskap inngått 1996-1998. Prosent

Kilde: Befolkningsstatistikk.

ler det seg en ganske stor andel med stor aldersforskjell (ti år eller mer). I et av fire partnerskap er det så stor aldersforskjell, mens det for en tredel er fem til ni års aldersforskjell. Resten, nærmere halvparten, er ganske jevngamle, det vil si at det er mindre enn fem års aldersforskjell mellom de to (figur 4).

Et utpreget storbyfenomen

Registrert partnerskap er et utpreget oslofenomen. Av de partnerskapene som er inngått til nå, omfatter 56 prosent personer bosatt i Oslo, mens ikke mer enn 15 prosent av alle ekteskap i denne perioden er osloekteskap⁵. Også i Danmark og Sverige ser det ut til at de registrerte partnerskapene er langt mer vanlig i de store byene enn i landet for øvrig.

Den sterke opphopingen i storbyene er funn som er godt i tråd med sosiologiske teorier som Christies (1982) *tette og løse samfunn*. Teorier der storbyene antas å gi mindre grad av sosial kontroll, og derfor kan gjøre det lettere å fremstå

åpent som homofil. Alternativt, eller som et forsterkende element synes en såkalt "drifhypotese" å være en rimelig forklaring. Det vil si at homofile søker til storbymiljøet nettopp fordi den sosiale kontrollen er mindre der. En større intervjuundersøkelse av selverkjente og selvidentifiserte lesbiske kvinner og homofile menn styrker denne forklaringen. Andelen som har flyttet til østlandsområdet, er langt større enn i den generelle befolkningen (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999).

Det er selvsagt ikke gitt at den utpregede regionale skjevfordelingen vil fortsette. Det kan godt tenkes at homofilt samliv etter først å ha fått fotfeste og aksept i større byer, blir mer utbredt også i andre deler av landet. Endringene fra 1993 til 1998 peker mot en slik utvikling, osloandelen har gått ned fra 59 til 50 prosent.

Mange tverrnasjonale partnerskap

Den norske partnerskapsloven forutsetter at minst én av to som ønsker å inngå partnerskap, er norsk statsborger. I en betydelig andel av partnerskapene er den ene fra et annet land. 264 personer eller 17 prosent av alle personer med sivilstand registrert partner eller tidligere registrert partner kommer fra utlandet. Det er mest vanlig med partnere fra USA, Thailand og Sverige. Personer fra disse tre landene utgjør en firedel av alle partnere med ikke-norsk bakgrunn (Statistisk sentralbyrå 2000).

I partnerskap der den ene kommer fra utlandet, er det i to av tre tilfeller *yngste partner* som er utenlandsk. Tverrnasjonale partnerskap ser også ut til å være noe mer vanlig blant menn enn blant kvinner.

Registrert partnerskap som en del av et økende familiemangfold

Registrert partnerskap føyer seg naturlig inn i rekken av hendelser som påkaller demografisk overvåking og analyser. Selv om erfaringen fra loven bare strekker seg fra 1993, har det avtegnet seg et visst mønster. Det norske mønsteret synes å ha mange likhetstrekk med utviklingen i Danmark og Sverige.

De norske dataene viser en markert topp i antall registrerte partnerskap inngått rett etter at loven var trådt i kraft, og deretter en stabil utvikling på et lavere nivå. Osلودominansen er et typisk trekk ved registrerte partnerskap, og storbykonsentrasjonen samsvarer bra med erfaringene fra våre naboland.

De fleste som har inngått partnerskap, har vært i 30-årsalderen, og gjennomsnittsalderen både for kvinner og menn er vesentlig høyere enn for dem som gifter seg. Sett over tid er imidlertid de som inngår partnerskap, blitt noe yngre. Kvinneandelen har også økt noe, men fortsatt er det flere menn enn kvinner som inngår partnerskap.

Registrerte partnere er innbyrdes langt mer ulike i alder enn det som er vanlig blant ektepar. For en ikke ubetydelig andel dreier det seg om en svært stor aldersforskjell. Innslaget av tverrnasjonale forhold er også klart større blant partnerskapene enn i ekteskap. Det er særlig den yngste av de to partnerne som ofte har utenlandsk statsborgerskap.

Spørsmålet om hva som er mest stabilt, partnerskap eller ekteskap, er ikke tatt opp i denne artikkelen. Foreløpig er observasjonsperioden for kort og dataene for få til å trekke sikre slutninger om skilsmisseat-

ferden i partnerskap, men dette vil bli fulgt opp i en senere analyse.

Tanken om å gi homofile adgang til å inngå ekteskap er ikke ny. Grunnleggeren av den homoseksuelle frigjøringsbevegelsen, tyskeren Ulrichs, fremmet slike tanker allerede for mer enn hundre år siden (Halvorsen 1995). At ideen til sist ble virkelighet, om enn ikke i så mange land til nå, må rimeligvis sees i sammenheng med en gradvis liberalisering i synet på homoseksuelle handlinger. Det er dessuten neppe tilfeldig at gjennomslaget kom i en periode med store og grunnleggende endringer i familiemønsteret.

Vekt på liberalisme og sterke tradisjoner for frisinns er trukket frem som en av flere forklaringer på at Danmark som det første landet ga homofile adgang til å inngå partnerskap (Søland 1998). En slik forklaring vil langt på vei kunne strekkes til å omfatte hele Norden. Tidsseriesdata om holdninger til homoseksualitet er beheftet med en rekke svakheter, men alt i alt er det liten tvil om at holdningene er blitt langt mer aksepterende bare i de siste tiårene (Listhaug 1998, Hegna, Kristiansen og Moseng 1999). I dag mener for eksempel halvparten av befolkningen at lesbiske og homofile par bør kunne gifte seg i kirken på lik linje med heterofile kvinner og menn, og to av tre går inn for at personer som har inngått partnerskap bør kunne ordineres til prest i Den norske kirke. Det siste temaet er for tiden sterkt omstridt innen kirken.

Det synes også rimelig å se innføringen av lov om registrert partnerskap som symptomatisk for en rekke velkjente familieendringer fra de senere tiår. Moxnes (1993) reiste ved lovens innføring spørsmål om

det først er "- når institusjoner mister sin samfunnsmessige betydning at diskriminerte grupper makter å trenge inn?". De homofiles adgang til å markere seg som et par, og med få unntak å oppnå økonomisk og juridisk likestilling med gifte par, kom i en periode hvor ekteskaps monopol som rammen for stabile samliv lenge har vært kraftig truet både av høy skilsmissehyppighet og hyppige og mer langvarige samboerforhold. Som påpekt av flere, er det også en periode hvor det rokkes ved den tette koblingen mellom ekteskap og barn. Barn fødes like gjerne i samboerskap som ekteskap, og heller ikke samboerskapet er noen nødvendighet. Selv unnfangelsen av et barn kan i våre dager skje uten mannens aktive deltakelse. Mangfold og individuelle valg har fått en langt sterkere stilling, og med de registrerte partnerskapene ekspanderer mangfoldet og valgfriheten ut over de tradisjonelle heteroseksuelle grensene.

1. Loven ble vedtatt i 1994.

2. Loven ble vedtatt i 1997.

3. Frankrike fikk sin ordning med såkalte PaCs (Pacte civil de solidarité) etter mer enn ti års strid og debatt. I løpet av de tre første månedene ble det registrert 4,2 PaCS per 10 000 innbygger i Paris mot bare 0,9 i resten av landet (Théry og Martin 2000).

4. I beregningene av andelene som bor sammen med barn, inngår bare partnere som er bosatt på samme adresse. Dette gjelder både for de danske og norske tallene.

5. For partnere som hadde vært gift eller levd i partnerskap tidligere, var gjennomsnittsalderen 42,0 år for kvinner (totalt 15 personer) og 42,8 år for menn (totalt 14 personer). Kvinner og menn som giftet seg om igjen, var henholdsvis 41,5 år og 45,4 år.

6. Henholdsvis eldste partners/ektemanns bostedsfylke.

Litteratur

Agell, A. (1998): "Alternative Legal Policies. A Comparative view from a Swedish Observer" in L.A. Vaskovics and H. A. Schattovits (eds.): *Living Arrangements and Family structures - Facts and Norms*, 2nd. European Conference on Family Research, 12.-14. juni, 1997, Vienna. Österreichisches Institut für Familienforschung, Heft 4, Wien.

Christie, N. (1982): *Hvor tett et samfunn*, Oslo: Universitetsforlaget.

Halvorsen, R. (1995): *Å verdsette likheter og forskjeller. Om innføringen av partnerskapsloven i Norge*, Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.

Halvorsen, R. (1999): Partnerskapslovens tvetydighet, *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 3, 310-334.

Havelin, A. (1968): Almenhetens holdninger til homofile og homoseksualitet, *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 9, 42-74.

Hegna, K., H.W. Kristiansen og B.U. Moseng (1999): Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn, *NOVA Rapport* 1/99, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Oslo.

ILGA Euroletter (2000): No. 78, March, The European Region of the International Lesbian and Gay Association, <http://www.casti.com/FQRD/assocs/ilga/euroletter/78.html>.

Lappegård, T. (1999): Personlig meddelelse.

Listhaug, O. (1998): Sentrale verdier endrer seg sakte, *Samfunnsspeilet* 1998, 1, Statistisk sentralbyrå, 2-9.

Moxnes, K. (1993): Partnerskapsloven - et uttrykk for parforholdets endrede karakter, *Løvetann*, 3, 30-31.

Odelstinget (1993): Forhandlinger i Odelstinget nr. 35, 29. mars - Lov om registrert partnerskap.

Scherpe, J.M. (1999): Personlig meddelelse.

Statistisk sentralbyrå (2000): *Aktuelle befolkningstall 2/2000*.

Søland, B. (1998): A Queer Nation? The Passage of the Gay and Lesbian Partnership Legislation in Denmark, 1989, *Social Politics*, Spring, 48-69.

Théry og Martin (2000): Personlig meddelelse.

Toulemon, L. (1998): Personlig meddelelse.

Turid Noack

(Turid.Noack@ssb.no) er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Norske fruktbarhetsidealer 1977-1999: Idealene består

Torkild Hovde Lyngstad og
Turid Noack

To eller tre er det vanligste svaret når unge kvinner blir spurt om hva de mener er det ideelle antall barn. De svarer riktignok ikke for egen del, men på hvor mange barn de mener er ideelt for en familie i Norge. Tre barn er nå blitt det mest valgte alternativet.

De som bor i spredtbygde strøk på Vestlandet mener 3,1 barn er det ideelle, mens kvinner fra Akershus og Oslo nøyer seg med 2,4 i gjennomsnitt. Det ideelle barnetallet er godt over antallet barn norske kvinner faktisk får. Det betyr ikke nødvendigvis at det er et klart potensiale for å øke fruktbarheten.

Hva regnes som det ideelle antallet barn for en familie i Norge? Hvor mange barn ønsker kvinner seg, og er det forskjell på ønsket barnetall og antall barn de regner med å få? Svar på slike og liknende spørsmål kan være en pekepinn for hvordan fruktbarhetsutviklingen kan komme til å bli. Men det er også viktig å være oppmerksom på at sammenhengen mellom *preferanser* og *atferd* langt fra alltid er entydig.

Denne artikkelen tar for seg endringer i ett av de mange målene som brukes for barnetallspreferanser, nærmere bestemt *ideelt barnetall*. Spørsmål om ideelt barnetall har lange tradisjoner i meningsmålinger. Den første som brukte det var George Gallup, meningsmålingenes far, som allerede i 1936 spurte om ideell familiestørrelse (Trent 1980). Med et slikt spørsmål ønsket han å uteske amerikanernes generelle holdninger til befolkningsvekst, ikke deres personlige idealer.

Med årene har det blitt vanligere å koble barnetallspreferanser tettere til den faktiske fruktbarheten, det vil si å undersøke samsvaret mellom *faktisk* og *ideelt* barnetall. Mange har lagt vekt på at barn i stadig

større grad er resultat av bevisste valg. Noen forskere har hevdet at utviklingen har gått mot et "perfekt prevensjonssamfunn" der de aller fleste fødsler, antall såvel som tidspunkt, er helt eller delvis planlagt av foreldrene (Bumpass 1995). Økt styring og kontroll av fruktbarheten kan tale for at det med årene også har blitt større samsvar mellom *preferanser* og *atferd*.

Dataene er hentet fra tre intervjuundersøkelser gjennomført i henholdsvis 1977, 1988 og 1999 (se ramme). Nøyaktig samme spørsmålsformulering - nærmere bestemt *Hva synes du er det ideelle antall barn for en familie i Norge?* - ble brukt i alle de tre undersøkelsene. Det er ikke de samme kvinnene som er intervjuet fra gang til gang. Disse undersøkelsene gir således ikke muligheter for å undersøke i hvilken grad hver enkelt kvinne skifter mening etter hvert som hun blir eldre. Endringer på aggregert nivå lar seg imidlertid avlese.

Trebarnsfamilien er blitt et mer populært ideal

To eller tre barn er det som hyppigst går igjen når unge kvinner får spørsmål om ideelt barnetall, ikke

for dem selv, men for en familie i Norge. Mer enn ni av ti svarer det. Det er slik det har vært i de siste tiårene med en liten overvekt av tobarnspreferanser.

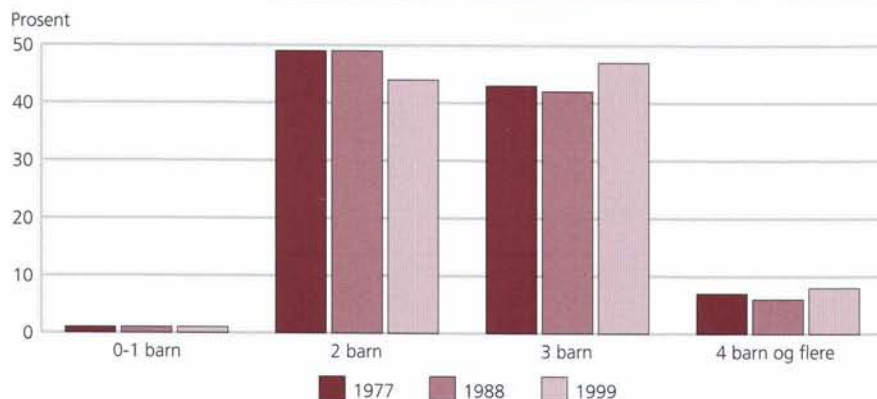
De nyeste tallene (1999) viser imidlertid en forskyvning fra to til tre barn som det mest valgte alternativet. Nærmere halvparten sier tre barn, og litt færre to (figur 1). I 1977 og 1988 var forholdet motsatt. Den gangen mente de fleste at to barn var det ideelle barnetallet for en familie i Norge, men med trebarnsfamilien hakk i hæl. Endringene er de samme i alle aldersgrupper; en bevegelse fra to til tre barn som det ideelle.

Andelene som ser store familier (minst fire barn) som det ideelle, har variert mellom 6 og 8 prosent og viser ingen markant endring. Ettbarnsfamilien eller barnløshet har enda mindre oppslutning. Bare 1 prosent mener det er det ideelle for en familie i Norge.

Gjennomsnittlig ideelt barnetall: små endringer og ulike tolkninger

Det er rimelig å tro at kvinner som blir spurt om ideelt barnetall mens

Figur 1. Ideelt barnetall for en familie i Norge. Kvinner 20-44 år. 1977, 1988 og 1999. Prosent

Kilde: Fruktbarhetsundersøkelsen 1977, Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 og Omnibusundersøkelser 1999.

de ennå er unge og barnløse, kan komme til å skifte mening etter hvert som de blir eldre. Kanskje justeres preferansene ned om byrdene ved foreldreskap oppleves som større enn de hadde forventet? Forandringer som kan føres tilbake til slike forhold, omtales gjerne som *alders-effekter* eller *livsløpsendringer*.

Lest vannrett viser tabell 1 at synet på det ideelle barnetallet endrer seg lite med økende alder. Kvinner født på 1950-tallet er intervjuet i samtlig av de tre undersøkelsene. Som unge mente disse kvinnekullene at 2,5 barn var det ideelle for en familie i Norge, men de gikk opp til 2,6

barn da de fikk det samme spørsmålet i 35-44-årsalder (tabell 1). Det har således skjedd en viss oppgang gjennom livsløpet, og en motsatt utvikling av hva vi i utgangspunktet ville forventet.

Kohortforskjeller er en annen aktuell tolkning når vi som her, måler preferanser på ulike tidspunkter. Målgruppen, kvinner i fødekyttig alder, vil være under kontinuerlig utskifting. Noen årskull faller for aldersgrensen, mens nye kommer inn nedenfra. Det vil si at utvalgene i de tre undersøkelsene er sammensatt av kvinner fra dels overlappende, dels forskjellige fødselskull. I 1977-undersøkelsen var det et betydelig innslag av kohorter født rett før og under siste verdenskrig. I 1999-undersøkelsen er disse kohortene erstattet av yngre kohorter som har hatt andre muligheter og gjort andre valg når det gjelder barn, utdanning og yrke.

Lest loddrett gir tabell 1 en sammenlikning av preferansene til de ulike fødselskohortene ved samme alder. Ved 17-24-årsalder er det for eksempel den yngste tiårskohorten, kvinnene født på 1970-tallet, som

har den høyeste preferansen, 2,58 barn i gjennomsnitt. Kvinnene født på 1950- og 1960-tallet gikk ikke fullt så høyt da de ved samme alder ble spurt om hva de mente var det ideelle antall barn for en familie i Norge.

En mulig *periodeeffekt* er en tredje type tolkning. I så fall kan det være forhold rundt intervjuetidspunktet som må tillegges mest vekt. Om holdningene til barn er positive og samfunnet bestreber seg på å tilrettelegge forholdene for småbarnsfamilier, kan det tenkes at det ideelle barnetallet øker i alle grupper enten kvinnene er gamle eller unge eller tilhører den ene eller andre kohorten?

I 1999-undersøkelsen varierte det ideelle barnetallet rundt 2,6 for alle de tre aldersgruppene. Det er den nederste diagonalen i tabell 1 med henholdsvis 2,58, 2,57 og 2,61 for de tre aldersgruppene. På et unntak nær er dette høyere enn tallene fra de andre undersøkelsestidspunktene. Det er bare kvinner 35-44 år og intervjuet i 1977, som ligger over med 2,7 som gjennomsnittlig ideelt barnetall.

I praksis er det vanskelig å skille skarpt mellom alders-, kohort- og periodeeffekter. Resultatene tyder på at ingen av de tre forklaringene har hatt mye å si for utviklingen i ideelt barnetall. Enten tabellen leses vannrett, loddrett eller diagonalt, har den ideelle familiestørrelsen endret seg forholdsvis lite.

Fruktbarhetsidealet blant yngre kvinner i 1999

Fruktbarhetsidealet til yngre kvinner har spesiell interesse. Det er disse som representerer dagens og morgendagens mødre. Nesten alle kvinner som var under 30 år da de

Tabell 1. Gjennomsnittlig ideelt barnetall for kvinner i ulike fødselskohorter¹

	Alder ved intervjuetidspunkt		
	17-24	25-34	35-44
Kvinner født			
Alle	2,54	2,52	2,62
1931-1940	.	.	2,74
1941-1950	.	2,52	2,55
1951-1960	2,53	2,51	2,61
1961-1970	2,54	2,57	.
1971-1982	2,58	.	.

¹ Noen aldersgrupper i enkelte kohorter dekker ikke hele aldersintervallet. Dette gjelder for eksempel gruppen mellom 25 og 34 år født etter 1971. Disse gjennomsnittstallene er "beskåret" da de ikke vil gi et bilde av aldersintervallet som helhet.

Tabell 2. Ideelt barnetall for en familie i Norge. Kvinner 17-29 år. 1999. Prosent

Alder	Ideelt barnetall					(N)
	0-1	2	3	4+	I alt	
17-24	1	46	48	6	100	309
25-29	1	51	45	3	100	216
17-29	1	48	47	5	100	525

ble intervjuet i 1999, anså to eller tre barn som det ideelle for en familie i Norge. Det var like mange som valgte to- som trebarnsfamilien. Bare 1 prosent gikk inn for færre enn to barn, mens 5 prosent slo et slag for større barneflokker, det vil si minst fire barn (tabell 2).

Undersøkelser av verdiendringer i Norge og Europa har vist at tradisjonelle familieverdier står sterkt i Norge (Listhaug 1998). Med tradisjonelle familieverdier menes for eksempel tro på ekteskapet som institusjon, og at barn trenger et hjem med både mor og far. Den siste verdiundersøkelsen fra 1996 viser at familieverdiene ikke har blitt svekket siden tidlig på 1980-tallet. Den sterke oppslutningen om to- og trebarnsfamiliene blant yngre kvinner, er i tråd med dette.

I de senere år har vi sett tegn til økte forskjeller i fruktbarhetsatferden. Det gjennomsnittlige barnetallet er lite endret, men barnetallsfordelingen er mer ulik enn hva den var for noen år siden. Andelen tobarnsmødre har gått noe tilbake samtidig som det er blitt litt flere barnløse, ettbarnsmødre og mødre med minst tre barn (Lappegård 2000).

Større ulikhet i faktisk barnetall kan bli tolket som ledd i en generell utvikling der individuelle valg antas å ha fått større betydning på bekostning av normer og verdier knyttet til familieliv. Når det gjelder det ideelle barnetallet, finner vi imid-

lertid ingen klare spor av en slik individualiseringsprosess.

3,1 barn er idealet på Vestlandet mot 2,4 i Oslo og Akershus

Oppfatningen av hva som er det ideelle barnetallet varierer en god del mellom landsdelene og mellom tett- og spredtbygde strøk. Kvinner fra spredtbygde strøk i Nord-Norge og på Vestlandet toppe rankinglisten med henholdsvis 3,1 og 3,0 barn som det ideelle. Kvinner fra tettbygde strøk i Akershus og Oslo ligger på bunn med et gjennomsnitt på 2,4 barn (tabell 3). På resten av Østlandet er også preferansene lave. Kvinner bosatt i spredtbygde områder på Østlandet mener at 2,5 barn er den ideelle familiestørrelsen i Norge. Med unntak av hovedstadsområdet er det lavere enn det kvinner i såvel spredt- som tettbygde områder i de andre landsdelene har som ideal.

Ikke uventet er mønsteret i de regionale forskjellene gjennomgående likt det vi finner, når vi ser på den faktiske fruktbarheten (Lappegård 1999a). Det vil si at områder med høy fruktbarhet har høye fruktbarhetsidealer og vice versa.

Tabell 3. Ideelt barnetall for en familie i Norge, etter landsdel og bosettingsmønster. Kvinner 18-79 år. 1999

	Ideelt barnetall
Vestlandet, spredtbygd	3,07
Nord-Norge, spredtbygd	3,00
Agder og Rogaland, spredtbygd	2,85
Hedmark og Oppland, spredtbygd	2,78
Vestlandet, tettbygd	2,75
Nord-Norge, tettbygd	2,74
Trøndelag, spredtbygd	2,74
Akershus og Oslo, spredtbygd	2,71
Agder og Rogaland, tettbygd	2,68
Hedmark og Oppland, tettbygd	2,68
Trøndelag, tettbygd	2,58
Østlandet for øvrig, spredtbygd	2,54
Østlandet for øvrig, tettbygd	2,46
Akershus og Oslo, tettbygd	2,41

Det kan komme av at det er en sammenheng mellom eget barnetall og det en ser som det ideelle, men det er også mulig at det er andre faktorer for eksempel utdanning og religiøs aktivitet, som direkte påvirker både idealene og den faktiske atferden. Vi har sett nærmere på slike sammenhenger når det gjelder de yngre kvinnene.

Hva påvirker valget mellom middels og høyt idealtall?

Eget barnetall, samlivsstatus, religiøs aktivitet, egen utdanning og hvor en bor i landet er faktorer som det er rimelig å tro, ville kunne påvirke fruktbarhetsidealet. Vi har sett nærmere på effekten av disse faktorene når de analyseres samlet. I denne analysen inngår bare yngre kvinner (under 35 år). Det er skilt mellom *middels ideal* (to eller færre barn som det ideelle) og *høyt ideal* (minst tre barn som det ideelle). Siden de aller fleste kvinnene svarer enten to eller tre barn, er det bare denne inndelingen som gir den nødvendige minimumsstørrelsen av gruppene.

Analysen er gjennomført ved bruk av såkalt logistisk regresjon. Resultatene fra en slik analyse er en rekke oddsforhold. Et oddsforhold er et mål på den relative sjansen en gruppe har for å ha *høyt ideal*, sammenliknet med en referansegruppe. I denne analysen er det å oppgi minst tre barn som ideelt definert som et *høyt ideal*.

Som ventet er eget barnetall den faktoren som viser sterkest sammenheng med synet på hva som er ideell familiestørrelse. Kvinner som selv har minst tre barn, har omtrent fem ganger så stor sannsynlighet for å ha et høyt ideal som kvinner med færre barn.

Om kvinnene var gifte/samboere eller ikke bodde sammen med en mann da de ble spurt om ideelt barnetall, ser ikke ut til å være avgjørende for valget mellom *middels* og *høyt* ideal.

I analysen er alle som oppga at de var medlem av minst én religiøs/kristen forening definert som religiøst aktive. Kontrollert for de øvrige faktorene velger de religiøst aktive atskillig oftere et høyt ideal.¹ Sammenliknet med dem som ikke er religiøst aktive, er oddsforholdet 2,7:1.

Universitets- og høyskoleutdannede kvinner har ofte gått foran i frukt-

barhets- og familieutviklingen. I 1977 var det de høyt utdannede som hadde de høyeste idealene. De mente at 2,7 barn var den ideelle familiestørrelsen i Norge, mens kvinnene som ikke hadde utdanning utover det obligatoriske, så 2,5 barn som det ideelle.

Også i 1999 varierer idealet med hva slags utdanning kvinnene har. Oddsforholdet for kvinner med høyere utdanning er 1,84:1, noe som gir dem en 84 prosent større sannsynlighet for å ha et høyt ideal sammenliknet med lavt og middels utdannede kvinner.

En liknende undersøkelse av data-materialet viser samme tendens. I denne undersøkelsen er utgangshypotesen at høye idealer er et tegn på tradisjonalisme og at det står i motsetning til utdanning. De utdannede kvinnenes høye fruktbarhetsidealer blir dermed tolket som en indikator på at utdanning muligens ikke utfordrer og endrer tradisjonelle familieverdier likevel (Lyngstad 1999).

Når det gjelder den faktiske fruktbarheten, er forholdet litt mer komplisert. Målt i gjennomsnittlig barnetall er det små forskjeller mellom kvinner med ulik utdanning, men de som har høy utdanning, ligger noe under kvinner med kort utdanning (Lappegård 1999b). En titt bak gjennomsnittstallene viser at det særlig er en større andel barnløse som drar gjennomsnittstallet for de høyt utdannede kvinnene ned. På den annen side er det vist at dersom kvinner med høy utdanning først har fått to barn, så er sannsynligheten for at de får ytterligere ett større enn blant tobarnsmødre med kortere utdanning (Kravdal 1994).

3,1 barn er idealet på Vestlandet mot 2,4 i Oslo og Akershus

Ulikhetene i det regionale mønsteret i faktisk fruktbarhet bekreftes igjen av regresjonsanalysen. Kvinner bosatt på Vestlandet og i Nord-Norge har omtrent to og en halv gang så stor sannsynlighet for å ha et høyt ideelt barnetall sammenliknet med dem som bor på Østlandet. Bostedsstrøket, det vil si om en bor spredt- eller tettbygd, har imidlertid ingen effekt på barnetallsidealene når en som her kontrollerer for en rekke andre faktorer samtidig.

Ideelt barnetall - et uopnåelig ideal?

Ingen av de fødselskullene vi har sett på, har fått så mange barn som det de regnet som ideelt for en familie i Norge. Differansen mellom det *ideelle* og det *faktiske* barnetallet varierer fra 0,2 til 0,8 barn. Størst differanse er det for kvinner født på 1920-tallet, men disse kvinnene ble vel og merke spurt om ideelt barnetall lenge etter at de selv hadde avsluttet sin fødedyktige periode. De kohortene som i gjennomsnitt har fått flest barn, kvinner født på 1930-tallet, har minst forskjell mellom ideelt og faktisk barnetall. For kvinner født på 1950-tallet er forskjellen i gjennomsnitt på omkring et halvt barn.

At ideelt barnetall gjennomgående er høyere enn faktisk barnetall, er påvist i en rekke land (Girard og Russel 1982). Slik spørsmålet om ideelt barnetall er stilt, avdekker det mest sannsynlig en norm eller kanskje rettere et kulturelt ideal. Et slikt kulturelt ideal kan alle og

Tabell 4. Sosiale og regionale forskjeller i ideelt barnetall. Logistisk regresjon. Kvinner under 35 år. 1999¹

Variabel/ Verdi	Estimat	Odds- forhold	Signifikans ²
Eget barnetall			0.000***
3 eller flere	0	1	
1-2 barn	-2.13	0.12	0.000***
0 barn	-2.08	0.12	0.000***
Samlivsstatus			
Enslig	0.25	1.28	0.172
Lever i samliv		0	1
Religiøs aktivitet			
Ja	0.98	2.66	0.002**
Nei	0	1	
Bosettingsmønster			
Tett	0.18	1.2	0.451
Spredt	0	1	
Utdanningsnivå			
Mer enn			
12 år	0.61	1.84	0.009**
Inntil 12 år	0	1	
Landsdel			0.000***
Østlandet	0	1	
Akershus/ Oslo	-0.15	0.86	0.571
Hedmark/ Oppland	-0.07	0.93	0.864
Trøndelag	0.58	1.79	0.075
Agder/ Rogaland	0.64	1.9	0.033*
Nord-Norge	0.88	2.41	0.004**
Vestlandet	0.93	2.53	0.000***

¹ n = 659; konstant = 1.29. ² Antall stjerner angir statistisk signifikans på henholdsvis 5, 1 og 0.1prosentnivå.

Dataene er hentet fra tre intervjuundersøkelser; Fruktbarhetsundersøkelsen 1977, Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 og Omnibusundersøkelser 1999. Frafallet i de tre undersøkelsene var henholdsvis 18, 19 og 33 prosent. Utvalgsstørrelsene varierte mellom 1 970 og 4137 kvinner, og alle utvalgene var trukket slik at de skulle være representative på landsbasis. Samme spørsmålsformulering - *Hva synes du er det ideelle antall barn for en familie i Norge?* - er brukt i alle undersøkelsene.

enhver ha en oppfatning om, uten at det betyr at en for egen del har muligheter for eller ønsker å leve opp til det samme idealet. I praksis vil noen kvinner få færre barn enn det de ser som ideelt for en familie i Norge. For å unngå et større eller mindre avvik mellom faktisk og ideelt barnetall må i så fall de øvrige kvinnene kompensere for disse "manglende barna", det vil si få flere barn enn det de anser som ideelt for en familie i Norge.

Sammenlikninger av diverse franske undersøkelser viser at forskjellen mellom ideelt og faktisk barnetall blir atskillig mindre dersom en benytter en mindre generell spørsmålsformulering. En måte å gjøre dette på er å spørre om ideelt barnetall for personer som har samme bakgrunn og samme økonomiske forhold som intervjupersonen selv (Toulemon 1997).

Gapet mellom ideelt og faktisk barnetall kan ikke uten videre tolkes som en konsekvens av mer generelle trekk ved samfunnsutviklingen. Noen har pekt på manglende prioritering av tiltak som kunne gjøre det mer attraktivt å sette barn til verden, det være seg billigere og flere barnehager, bedre permisjonsordninger eller andre familiepolitiske tiltak. Andre har lagt vekt på at konsekvensene av en nyliberal kultur, som gjennom endrede verdi- og normmønstre, gir seg utslag i blant annet økende aksept for samlivsbrudd (Skirbekk 1999). Begge tolkningene synes å legge til grunn at det er et klart potensial for å øke

fruktbarheten gitt at en greier å snu en antatt uheldig samfunnsutvikling. Det trenger imidlertid ikke å være tilfelle. Mye taler for at det uansett hva som gjøres, gjennomgående vil være en viss forskjell mellom hva som anses som det ideelle barnetallet for en familie i Norge og et personlig ideal, og mellom det personlige idealet og det faktiske barnetallet. Det norske samfunnet er i større grad enn de fleste europeiske land lagt til rette for barnefamilier. Kanskje bidrar også dette til at idealene blir høyere, og dermed vanskeligere å realisere?

1. I en annen undersøkelse av deler av det samme datamaterialet ble det ikke funnet noen signifikant effekt av religiøsitet (Lyngstad 1999). Årsaken til dette kan være at utvalgene brukt i analysene ikke er like og at det er ulike kontrollvariabler med i modellene.

Litteratur

Bongaarts, J. (1998): Fertility and reproductive preferences in post-transitional societies. Paper presentert på Conference on Global fertility transition. Bellagio, Italia.

Bumpass, L. L. (1995): What's happening to the family? Interactions between demographics and institutional change. *Demography* 27 (4): 483-498.

Girard A. og L. Russel (1982): Ideal Family Size, Fertility, and Population Policy in Western Europe. *Population and Development Review* 8, no. 2.

Kravdal, Ø. (1994): Sociodemographic studies of fertility and divorce in Norway with the emphasis on the importance of economic factors, *Sosiale og økonomiske studier* 90, Statistisk sentralbyrå.

Lappegård, T. (1999a): Geografi og kjærlighet, *Samfunnsspeilet* 1999, 2, Statistisk sentralbyrå.

Lappegård, T. (1999b): Akademikere får også barn, bare senere. *Samfunnsspeilet* 1999, 5, Statistisk sentralbyrå.

Lappegård, T. (2000): New fertility trends in Norway, *Demographic Research*, <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol2/3>.

Lestaeghe, R. og Surkyn, J. (1988): Cultural dynamics and economic theories of fertility change. *Population and development review* 14: 1-45.

Listhaug, O. (1998): Sentrale verdier endrer seg sakte, *Samfunnsspeilet* 1998, 1, Statistisk sentralbyrå.

Lyngstad T. (1999): Social stratification and ideal family size. Mellomfagsoppgave H 1999, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Noack, T. og Østby, L. (1981): Fruktbarhet blant norske kvinner. *Sosiale og økonomiske studier* 49, Statistisk Sentralbyrå.

Skirbekk, S. (1999): *Ideologi, myte og tro ved slutten av et Århundre*, Oslo: Tano Aschehoug.

Toulemon, L. (1997): Ideal family size and actual fertility: are they converging? Paper presentert på EAPS International conference on European Population, Krakow, Polen.

Trent R. B. (1980): Evidence Bearing on the Construct Validity of "Ideal Family Size", *Population and Environment*, vol 3 (3+4), Fall/Winter.

Med takk til Norges forskningsråd som har bidratt med midler til datainnsamling og analyse til dette prosjektet.

Torkild Hovde Lyngstad

er hovedfagsstudent i sosiologi ved Universitetet i Oslo, og har tidligere arbeidet som forskningsassistent i Statistisk sentralbyrå.

Turid Noack

(Turid.Noack@ssb.no) er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

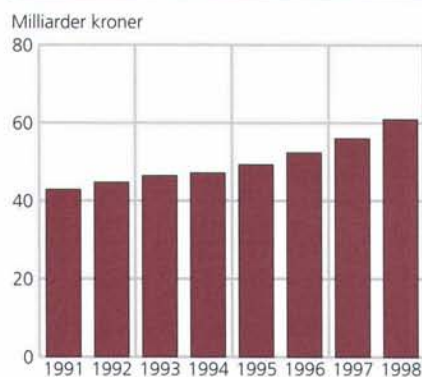
Fylkeskommunen under press

Camilla B. Strand

Spørsmålet om fylkeskommunenes eksistensgrunnlag har stadig vekk dukket opp i ulike debatter på 1990-tallet, og er en debatt som trolig vil nå nye høyder i årene fremover. Meningene er mange, alt fra at fylkeskommunen bør fjernes til at det kun bør gjøres små endringer i dens oppgaver. I 1998 brukte fylkeskommunene om lag 61 milliarder kroner på driftsoppgaver. Men på hva?

Fylkeskommunen ble etablert for å løse oppgaver kommunene er for små til. Oppgavene innenfor undervisningssektoren er i stor grad knyttet til videregående opplæring. Dette inkluderer også ansvaret for voksenopplæringen på dette feltet og for spesialundervisning til elever som trenger dette. Innenfor helsevern, sosiale tjenester, pleie og omsorg har fylkeskommunene ansvar for både somatiske og psykiatriske sykehus og institusjoner og for spesialisttjenesten utenfor institusjon. Videre så har fylkeskommunene ansvaret for institusjonsplassene innenfor rusmiddelomsorg og

Figur 1. Fylkeskommunenes driftsutgifter. 1991-1998. Tall i milliarder kroner

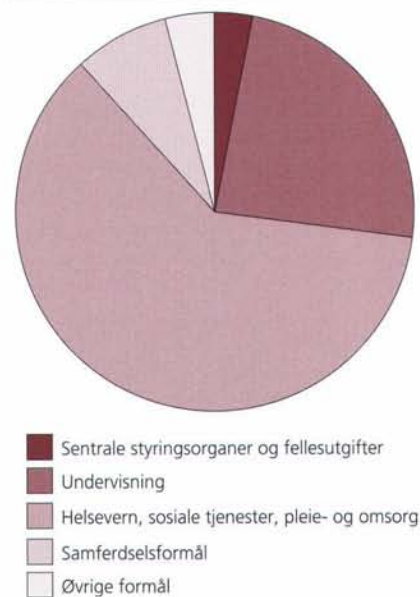
Kilde: Kommuneregnskapsstatistikk.

barnevernet, og de har ansvaret for den offentlige tannhelsetjenesten i fylket. Disse oppgavene er de store innsatsområdene, men fylkeskommunene har også en del oppgaver innenfor samferdsel og planlegging. I tillegg har fylkeskommunene oppgaver innenfor kultursektoren, dels pålagt gjennom lovgivningen og dels slik de tar på seg av eget initiativ (Bernt mfl. 1994).

Sterk vekst i utgiftene

Fylkeskommunenes utgifter har økt nominelt (det vil si i løpende priser) i hele perioden fra 1991 til 1998, men har steget kraftig de siste årene. Fra 1991 til 1992 økte driftsutgiftene med 4,4 prosent til nærmere 45 milliarder kroner. Veksten lå frem til 1995 på samme nivå eller lavere. Fra 1995 til 1996, derimot, økte fylkeskommunenes driftsutgifter med om lag 3 milliarder kroner eller 6,3 prosent. Av dette utgjorde økningen i lønnsutgiftene omtrent 75 prosent. Veksten i lønnsutgiftene var særlig stor innenfor helsevern, sosiale tjenester og pleie og omsorg, hvor det var en økning på 10 prosent. Fra 1996 til 1997 og fra 1997 til 1998 økte driftsutgiftene enda mer med henholdsvis 7 og 8,8 prosent. Trenden

Figur 2. Fordeling av driftsutgifter på hovedkapittel i 1998. Prosent

Kilde: Kommuneregnskapsstatistikk.

fra 1995 fortsatte ved at det var innenfor helsevern, sosiale tjenester og pleie og omsorg vi fikk den største veksten. Den sterke veksten i driftsutgiftene i 1998 har ved siden av lønnsoppgjøret også sammenheng med sysselsettingsveksten.

61 milliarder kroner til driftsformål

For 1998 viste driftsregnskapet at 61,2 prosent av de samlede utgiftene på 61 milliarder kroner gikk til helsevern, sosiale tjenester, pleie og omsorg, det vil si i hovedsak til somatiske og psykiatriske sykehus. Undervisning var den andre store utgiftsposten og utgjorde 24 prosent av de totale driftsutgiftene. 7,7 prosent av ressursene gikk til samferdsel, 3,1 prosent til administrasjon og 4 prosent til øvrige formål som bolig, tiltaks-, nærings- og miljøformål, kultur- og kirkeformål og teknisk sektor.

Helsevern, sosiale tjenester, pleie og omsorg utgjorde 58,3 prosent av de totale driftsutgiftene i 1991 og

økte altså til 61,2 prosent i 1998. Undervisning og samferdsel derimot har hatt en svak nedgang med henholdsvis 0,7 og 2,6 prosent fra 1991 til 1998. Dette viser at helsevern, sosiale tjenester, pleie og omsorg på slutten av 1990-tallet har lagt beslag på ressurser på bekostning av undervisning og samferdsel, da det kun er små endringer på de andre formålene.

Hvor mye koster du og jeg?

I 1991 brukte fylkeskommunene i gjennomsnitt 11 300 kroner per innbygger. Av dette ble 6 600 kroner brukt til helsevern, sosiale tjenester, pleie og omsorg og 2 800 kroner ble brukt til utdanning. Innen samferdselsformål ble det brukt 1 200 kroner per innbygger. I

1998 var den totale summen som ble brukt per innbygger økt til 15 600 kroner. Av dette ble 9 500 kroner per innbygger brukt på helsevern, sosiale tjenester, pleie og omsorg, dette er 2 900 kroner mer enn i 1991. I forhold til 1991 ble det brukt 950 kroner mer på undervisning, mens på samferdsel og de andre sektorene til sammen ble det brukt nærmere 400 kroner mer per innbygger enn i 1991.

Dagens finansieringssystem - ulik teori og praksis

"Dagens finansieringssystem kan karakteriseres som et blandingssystem hvor man har søkt å forene ønsket om lokal forankring, utjevning av tjenestetilbud og makroøkonomisk styring" (NOU 1997:8).

På 1980-tallet ble inntektssystemet i kommunesektoren reformert. Det ble lagt større vekt på ramkestyring og det finansielle ansvarsprinsipp. Den viktigste reformen var innføringen av inntektssystemet i 1986, som blant annet innebar at en rekke øremerkede tilskudd ble erstattet med rammetilskudd. Et av motivene for å reformere inntektssystemet var å fremme bedre ressursbruk ved utvidet lokalt selvstyre og å stimulere lokaldemokratiet. De som har kontroll over utgiftene, bør også ha ansvar for inntektene.

I praksis vil rammefinansieringsprinsippet si at fylkeskommunenes inntekter hovedsakelig skal komme fra skatteinntekter og rammetilskudd som er tildelt etter objektive kriterier, og så skal fylkeskommunene kunne prioritere bruken av penger.

Fylkeskommunenes totale driftsinntekter var i 1998 på 63,2 milliarder kroner. Om lag 39 prosent av fylkeskommunenes driftsinntekter

Tabell 1. Driftsutgifter, etter hovedkapittel. Fylkeskommunene. 1991-1998. Prosent

	I alt 1.1-1.7	Sentrale styrings- organer 1.1	Under- visning 1.2	Helse- vern, sos.tj., pleie og omsorg 1.3	Bolig- tiltaks- nærings- og miljø- formål 1.4	Kultur- og kirke- formål 1.5	Tekniske formål 1.6	Sam- ferdsels- formål 1.7
1991	100,0	2,9	24,7	58,3	1,9	1,6	0,3	10,3
1992	100,0	3,0	25,1	57,8	2,0	1,7	0,1	10,3
1993	100,0	2,9	24,6	58,0	2,8	1,8	0,1	9,8
1994	100,0	2,9	25,3	57,6	2,7	1,9	0,1	9,5
1995	100,0	2,9	25,1	58,5	2,4	1,8	0,1	9,2
1996	100,0	3,1	25,0	59,2	2,0	1,9	0,1	8,7
1997	100,0	3,0	24,4	60,3	2,0	1,9	0,1	8,3
1998	100,0	3,1	24,0	61,2	2,0	1,9	0,1	7,7

Tabell 2. Driftsutgifter per innbygger, etter hovedkapittel. Fylkeskommunene. 1991-1998. Kroner

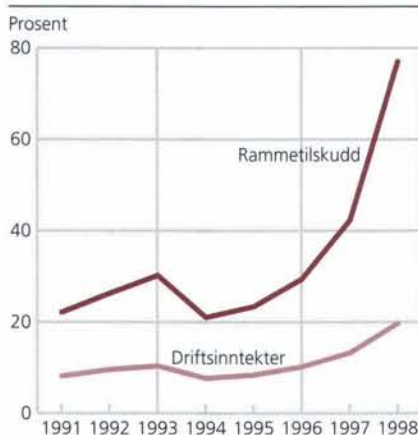
	I alt 1.1-1.7	Sentrale styrings- organer 1.1	Under- visning 1.2	Helse- vern, sos.tj., pleie og omsorg 1.3	Bolig- tiltaks- nærings- og miljø- formål 1.4	Kultur- og kirke- formål 1.5	Tekniske formål 1.6	Sam- ferdsels- formål 1.7
1991	11 326	334	2 793	6 601	219	186	31	1 162
1992	11 763	351	2 954	6 805	232	199	17	1 206
1993	12 142	349	2 986	7 046	336	216	18	1 190
1994	12 259	354	3 101	7 060	326	235	15	1 168
1995	12 745	374	3 195	7 450	308	231	13	1 174
1996	13 489	422	3 365	7 991	274	253	13	1 172
1997	14 366	429	3 510	8 655	289	272	14	1 197
1998	15 555	486	3 740	9 510	314	291	16	1 198

Figur 3. Fylkeskommunenes driftsinntekter fordelt på inntektsart i 1998. Prosent

Kilde: Kommuneregnskapsstatistikk.

kom fra skatt på inntekt, mens rammetilskuddet fra staten utgjorde nærmere 26 prosent. For øvrig utgjorde salgs- og leieinntekter nesten 6 prosent, mens andre overføringer fra stats- og trygdeforvaltningen til driftsformål utgjorde nesten 20 prosent av fylkeskommunenes samlede driftsinntekter.

Utviklingen de senere årene viser at rammefinansieringssystemet ikke har fungert slik det var tenkt. En indikasjon på dette er at øremerkede tilskudd stadig får større betyd-

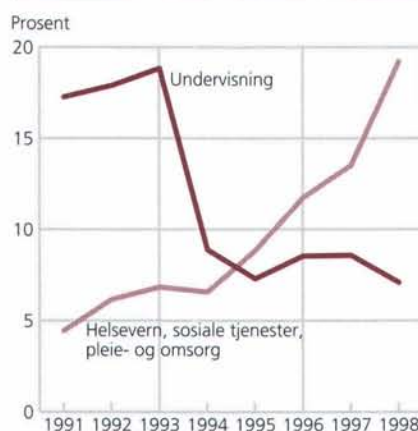
Figur 4. Øremerkede tilskudd i prosent av driftsinntektene og av rammetilskuddet. 1991-1998. Prosent

Kilde: Kommuneregnskapsstatistikk.

ning for finansiering av utgiftene i fylkeskommunene.

Øremerkede tilskudd utgjør en økende andel av fylkeskommunenes inntekter

Øremerkede tilskudd blir gitt for at fylkeskommunene skal produsere mer av de tjenestene som blir finansiert av tilskuddet enn det som ellers ville vært tilfelle. Øremerkede tilskudd er ofte initiert ut ifra poli-

Figur 5. Øremerkede tilskudd i prosent av driftsutgiftene til undervisning og helsevern, sosiale tjenester og pleie og omsorg. 1991-1998. Prosent

Kilde: Kommuneregnskapsstatistikk.

tiske målsetninger eller at man ønsker å styrke visse tjenester. For å få enkelte øremerkede tilskudd, så kreves det en viss egenfinansiering fra fylkeskommunen. Det vil si at fylkeskommunen må bruke av sine såkalte frie inntekter for å få tilskudd (St.prp. nr. 69 1998-1999).

Av de totale driftsinntektene utgjorde øremerkede tilskudd mellom 7 og 10,5 prosent for årene 1991 til 1996. I 1997 utgjorde øremerkede tilskudd vel 13 prosent av driftsinntektene og i 1998 var denne andelen økt til nærmere 20 prosent.

Ser vi øremerkede tilskudd i forhold til rammetilskuddet, avdekker vi den samme trenden, bare enda kraftigere. For årene 1991 til 1996 utgjorde øremerkede tilskudd mellom 20 og 30 prosent av rammetilskuddet. I 1997 var denne andelen økt til over 40 prosent, mens for 1998 utgjorde øremerkede tilskudd vel 75 prosent av rammetilskuddet. En hovedforklaring på denne utviklingen er at det i 1997 ble innført innsatsstyrt finansiering i sykehussektoren. Dette gjorde at midler ble overført fra rammetilskuddet til å inngå i innsatsstyrt finansiering, en type refusjonstilskudd. Hensikten med innsatsstyrt finansiering er å øke aktiviteten på sykehusene, for derigjennom å redusere ventetiden for behandling. For å få dette tilskuddet er fylkeskommunen nødt til å bidra med omkring halvparten av hva behandlingen koster.

Øremerkede tilskudd - vridning i prioriteringen mellom utdanning og helse?

Hva betyr øremerkede tilskudd for utdanning og helse? I 1991 ble 17,3 prosent av utgiftene til utdanningssektoren finansiert ved øremerkede tilskudd, mens innenfor helsevern, sosiale tjenester og pleie og omsorg

Fylkeskommunenes inntekter

- Skatteinntekter – alminnelig skatt på inntekt.
- Rammeoverføringer fra staten – rammetilskuddet fordeles etter objektive kriterier og kan brukes fritt innenfor gjeldene lover og regler.
- Øremerkede tilskudd fra staten – øremerkede tilskudd er tilskudd som skal benyttes til spesielle formål. Dette er gjerne områder som er høyt prioritert av statlige myndigheter.
- Brukerbetaling – herunder salgs- og leieinntekter, gebyrer og avgifter.

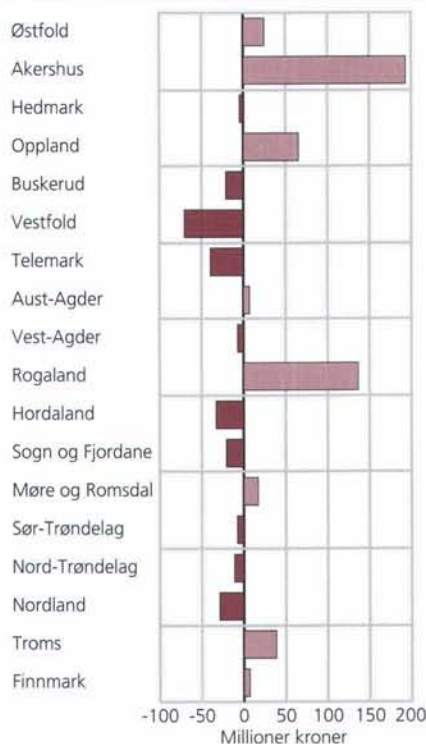
var det 4,5 prosent av utgiftene som ble finansiert av øremerkede tilskudd. Utover på 1990-tallet har dette forholdet snudd helt. Fra 1995 og utover har andelen øremerkede tilskudd i prosent av utgiftene vært størst innenfor helsevern, sosiale tjenester og pleie og omsorg. I 1995 var andelen innenfor helse og utdanning henholdsvis 8,8 og 7,3 prosent. Mens i 1998 var forholdet helt motsatt av i 1991, da utgjorde øremerkede tilskudd 19,2 prosent av utgiftene til helsevern, sosiale tjenester og pleie og omsorg og 7,1 prosent av utgiftene til utdanning.

Hva betyr dette? Dette kan tyde på at det har skjedd en vridning i prioritering mellom helse og utdanning. Helse drar rett og slett mer penger på bekostning av utdanning og også de andre sektorene.

Bundet på hender og føtter

Fylkeskommunen står ikke fritt til selv å bestemme hvilke tjenester den skal tilby sine innbyggere. Bestemmelser gitt i lov gir fylkeskommunen rettslige forpliktelser til å gi den enkelte de praktiske eller økonomiske ytelser som loven krever, uavhengig av om fylkeskommunen har penger til dette eller ikke. Lov om videregående opplæring er et eksempel på bestemmelser som legger sterke føringer på utforming og organisering av en tjeneste. Det hevdes ofte at det gis lite rom for den enkelte fylkeskommune til å utøve skjønn og påvirke tjenesteproduksjonen. Men det er ikke bare lovbestemmelser og pålegg som styrer fylkeskommunene sine handlinger, de har også et økonomisk avhengighetsforhold til staten. Store deler av inntektsrammene til fylkeskommunene blir bestemt av staten. Men hvor stor andel av inntektene som overføres fra staten som skal

Figur 6. Netto driftsresultat for alle fylkeskommunene i 1998. Millioner kroner

Kilde: Kommuneregnskapsstatistikk.

inngå i rammetilskuddet i forhold til hvor mange og hvor store øremerkede tilskudd vi skal ha, vil hele tiden være en kime til diskusjon.

Redusert økonomisk handlefrihet

Fylkeskommunene er inne i en periode med høy aktivitetsvekst. Sterk økning i driftsutgiftene fra 1997 til 1998 samtidig med høye investeringer, mens inntektsveksten ikke var like stor, medførte et underskudd før lån på 1,7 milliarder kroner i 1998. For å dekke opp et underskudd må fylkeskommunene enten ta opp lån eller bruke av tidligere oppsparte midler, det siste var i stor grad tilfelle i 1998. Foreløpige regnskapstall for 1999 viser at underskuddet i 1999 blir enda større enn det var i 1998 (Statistisk sentralbyrå 2000).

Ti fylkeskommuner hadde et negativt netto driftsresultat i 1998. Netto driftsresultat viser hva fylkeskommunene sitter igjen med av driftsinntekter etter at alle driftsutgifter, renter og avdrag er betalt. Dette gir et bilde som indikerer at en del fylkeskommuner ikke får det til å gå rundt, og sliter økonomisk.

Oppslag i avisene den siste tiden viser at flere tjenesteområder mener at de har for få ressurser til å kunne tilby innbyggerne et godt tjenestetilbud. Barnevernet er et av de områdene hvor det ropes om mer penger. Flere barn og ungdommer trenger hjelp, og det å kunne tilby institusjonsplasser er svært kostbart (Aftenposten 1999).

25 år er gått...

...og fylkeskommunen fremstår som et forvaltningsnivå med svak identitet

Det at fylkeskommunen lever i et spenningsforhold mellom statlig styring og et mandat fra innbyggerne, vil prege forholdet. (St.meld. nr. 23 1992-1993). I tillegg til staten på sentralt hold har vi lokal statsforvaltning. Lokal statsforvaltning sin myndighet utgår direkte fra Storting og regjering, og den har derfor ikke noe selvstendig lokalpolitisk mandat slik kommunene og fylkeskommunene har. Den lokale statsforvaltningen med fylkesmannen i spissen opererer som statens mann i fylket.

Enkelte hevder at vi her har å gjøre med dobbeltadministrasjon på fylkesnivå - fylkesmannens og fylkeskommunenes administrasjon (Kommunal rapport 2000a). Oppgaver og status de har, er imidlertid forskjellig. Fylkesmannen er hovedsakelig et statlig kontrollorgan overfor kommunene, mens

fylkeskommunene er et organ satt til å utøve tjenesteyting.

Fylkeskommunen ble en selvstendig enhet på siste halvdel av 1970-tallet, da ble det innført direkte valg til fylkestinget og direkte fylkeskatt. Men er ikke vi som innbyggerne lenger så opptatt av hva dette forvaltningsnivået sysler med, eller er faktum det at vi ikke vet hva fylkeskommunen står for? Eller er det kanskje slik at vi vet hvilken rolle fylkeskommunen har, men at vi ikke stemmer ved lokalvalg fordi vi tror det ikke har noen betydning? Valgdeltakelsen sier i alle fall sitt; den er gått ned med 15 prosentpoeng fra 70 prosent i 1975 til 55 prosent i 1999. Fylkeskommunen selv får ikke så godt skussmål i en rapport lagt frem av Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) når det gjelder dens kontakt med innbyggerne. Det er lite kunnskap om fylkeskommunen blant folk og fylkeskommunen er generelt dårlig til å innhente synspunkter fra innbyggerne sine når saker skal behandles (Kommunal Rapport 2000b). Når en instans, fylkeskommunen, har ansvaret for oppgaveløsningen, og en annen instans, staten, i stor grad bestemmer de økonomiske rammene, kan det bli vanskelig for velgerne å vite hvem som skal stilles til ansvar for mangler ved tjenestetilbudet.

Vi må gå ut fra at fylkeskommunen ble opprettet og eksisterer fordi kommunene ble for små til å løse visse oppgaver og staten for stor og for langt borte. I Norge i dag har vi 18 fylkeskommuner, men i tillegg så har vi Oslo kommune som også ivaretar fylkeskommunale oppgaver som videregående skoler og sykehus. Selv om fylkeskommunen skulle forsvinne, blir ikke behovet for å få løst dens oppgaver borte. Og da

er det ikke bare snakk om videregående skoler og sykehus, som er de tjenestene som det oftest settes fokus på, men også oppgaver som utbygging av infrastruktur, næringsutvikling, større miljøoppgaver og kulturoppgaver må ivaretas. Er dette oppgaver som er tilpasset kommunene eller staten, eller kan det bli utskillelse av enkeltoppgaver i egne selskaper, interkommunalt samarbeid eller en ny type regionalt nivå som blir løsningen (Kommunal Rapport 1999)?

Veien videre

I 1998 nedsatte regjeringen et utvalg for å se på oppgavefordelingen mellom forvaltningsnivåene - oppgavefordelingsutvalget. Begrunnelsen for å nedsette et slikt utvalg var at Stortinget ønsket at det ble foretatt en gjennomgang av ansvars-, oppgave- og funksjonsfordelingen mellom de tre forvaltningsnivåene. I mandatet til oppgavefordelingsutvalget er det særlig blitt lagt vekt på at fylkeskommunen skal vurderes. Hvilke erfaringer har vi med fylkeskommunen som selvstendig forvaltningsnivå, fylkeskommunens forhold til statsforvaltningen og oppgavefordelingen mellom nivåene (St.prp. nr. 69 1998-1999)?

Oppgavefordelingsutvalgets foreløpige konklusjon er at fylkeskommunene har store problemer både med velgernes politiske engasjement og produksjon av tjenester. Utvalget har skissert fire alternative modeller for mulig omorganisering av fylkeskommunene (Kommunal Rapport 2000c):

Landsdelsmodellen: Organisering av dagens fylkeskommuner i fem, seks eller sju regionfylker.

Utviklingsmodellen: Færre fylker, men en inndeling som er funk-

sjonell og naturlig ut fra geografi og kultur.

Rendyrkingsmodellen: Fylkeskommunen mister ansvaret for spesialisttjenesten, sykehusene. Større ansvar for regionalpolitisk utvikling. Indirekte valg til fylkestinget.

To-nivåmodellen: Avvikle fylkeskommunen som folkevalgt organ.

Sommeren 2000 er oppgavefordelingsutvalgets innstilling planlagt lagt frem. En innstilling som kan få stor betydning for fylkeskommunens fremtid!

Litteratur

Aftenposten (1999): Barnevernsutgifter løper løpsk, 26.10.1999.

Bernt, Jan Fridthjof, Oddvar Overå og Harald Hove (1994): *Kommunalrett*, Oslo:Tano, 40-47, 83-84 og 109-112.

Kommunal Rapport (1999): Regionnivået i Norge - har det noen framtid, 29.10.1999.

Kommunal Rapport (2000a): Avviser dobbeltadministrasjon, 06.04.2000.

Kommunal Rapport (2000b): Fylkeskommunen står sterkest i distriktene, 27.01.2000.

Kommunal Rapport (2000c): Tømmelen ned for to forvaltningsnivåer, 13.04.2000.

NOU (1995: 17): Om organisering av kommunal og fylkeskommunal virksomhet (22-23).

NOU (1997:8): Om finansiering av kommunesektoren.

St.meld. nr. 23 (1992-1993): Om forholdet mellom staten og kommunene.

St.prp. nr. 69 (1998-1999): Om kommuneøkonomien 2000 mv. (115, 123).

Statistisk sentralbyrå (2000): Overskuddet øker igjen, Ukens statistikk nr. 18/2000.

Camilla B. Strand

(Camilla.B.Strand@ssb.no) er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for offentlige finanser og kredittmarkedsstatistikk.

På sporet av den nye tid?

Anders Barstad

Den nye boka til sosiologene Ivar Frønes og Ragnhild Brusdal: "På sporet av den nye tid. Kulturelle varsler for en nær fremtid", er et tankevekkende bidrag til diskusjonen om samfunnsutviklingen i Norge. Forfatterne beskriver sosiale og kulturelle trender, med flittig henvisning til SSBs leveårsstatistikk.

Allerede i forordet krediteres for øvrig Statistisk sentralbyrå for å ha "...skapt verdens beste internettsider for den som leter etter statistiske opplysninger". Forfatterne ønsker med denne boka å beskrive og fortolke sannsynlige trender i utviklingen av det norske samfunnet. Samtidig understreker de at beskrivelser av sannsynlige utviklingstrekk like mye er en del av en debatt om nåtidens norske samfunn som det er en framtidsstudie, "og like mye en del av en diskusjon om hvor vi bør gå, som prediksjoner om hvor vi havner". En analyse av framtiden er en diskusjon av nåtiden.

Frønes og Brusdal (heretter F&B) gjør bruk av noen grunnleggende begreper og antakelser i sin analyse. Jeg skal først se nærmere på disse, før jeg refererer noen av trendene som F&B mener å se.

Kulturen som drivkraft

F&B ser ikke kulturen som en ren avspeiling av økonomi og teknologi, snarere tvert imot: "Kulturen representerer våre forståelsesformer, verdier og ideer. Endring i kulturelle mønstre influerer samfunnsutviklingen like kraftig som endringer i økonomi og teknologi". De kulturel-

le utviklingstrendene er i økende grad samfunnets fundamentale drivkrefter. Forfatterne er blant annet opptatt av det de kaller samfunnets kulturelle bilder eller "grunnmetaforer". Analysen av slike metaforer beskrives som et viktig supplement til statistiske indikatorer på samfunnsutviklingen. Denne grunnantakelsen gjenspeiles utover i boka, med mange henvisninger til blant annet tv-serier og reklameslogans.

De begrunner påstanden om kulturens betydning med kunnskapssamfunnets framvekst. Kanskje kan en si det slik at den nye informasjonsteknologien har lagt grunnlaget for at ideer spres hurtigere enn før, og har gitt de kulturelle uttrykksformene en ny styrke.

Jakten på snøballene

"Kulturelle og sosiale prosesser er som snøballer, de driver seg selv avgårde, underveis blir de tyngre og får større fart. Det er disse prosessene vi må lete etter." Et eksempel kan være økningen i kvinners utdanningstilbøyelighet. Jo flere

kvinner som etter hvert velger å ta høyere utdanning, jo lettere blir det for andre kvinner å gjøre det samme. Det koster å stå alene. For dem som kommer etter, som for dagens unge kvinner, er høyere utdanning på en helt

annen måte en selvfølge enn det var for kvinner på 1970-tallet. Slik skapes en snøballeffekt, en selvforsterkende sosial prosess.

Kunnskapssamfunnet

Et tredje utgangspunkt er tesen om at Norge har gjennomgått en sosial transformasjon de siste tiårene; en overgang fra industrisamfunn til postindustrielt *kunnskapssamfunn*. Etterkrigstidens tre første tiår var preget av industrisamfunnets kulturelle og sosiale logikk. "Verden lå framfor alle som en motorvei; framskrittet ventet." De understreker at industrisamfunnet ikke bare var en produksjonsform, men også en livs- og forståelsesform. Overgangen fra det nasjonalt forankrede industrisamfunnet til det globaliserte kunnskapssamfunnet er en like grunn-

leggende sosial og kulturell transformasjon som overgangen fra jordbruksamfunn til industrisamfunn. Grunnlaget for det nye samfunnet er informasjonsteknologien, som blant annet medfører en annen yrkesstruktur enn i det "gamle" samfunnet.

Generasjoner og livsløp

Et fjerde og siste utgangspunkt er det demografiske; endringene i generasjonenes erfaringer beskrives som "...grunnboltene i kulturelle og sosiale mønstre". Hver generasjon bærer sine historiske erfaringer fra én livsfase med seg inn i den neste. Endringer i livsløpets organisering tillegges stor vekt for å forstå nye trender. Kunnskapssamfunnet innebærer en radikalt annerledes organisering av livsløpet. Kravene til utdanning betyr at ungdomsperioden forlenges. De eldre vil i økende grad holde seg friske, blant annet fordi kunnskapssamfunnets arbeidsplasser i mindre grad er fysisk belastende. Mer friske og aktive eldre vil igjen endre det kulturelle bildet av hvem og hva "de eldre" er, som igjen bidrar til mer aktivitet. Samfunnet og den enkelte eldre vil i økende grad forvente at pensjonister skal leve et aktivt og utadvent liv.

Både det økte antallet eldre, og at de vil være friskere, mer aktive og med mer penger mellom hendene, tilsier at eldre vil få en annen og sterkere sosial posisjon i den nære framtid.

I kunnskapssamfunnet har det også vokst fram en ny livsfase som F&B kaller "ung voksne": Den strekker seg fra tenårene gjennom utdanningsfasen og opp til 30-årsalderen. De fleste er enslige eller samboende, og i stor grad bosatt i de større byene. Tv-serien "Friends" er et ty-

pisk uttrykk for denne fasen. Samtidig er man også middelaldrende lenger. Når man ikke får barn før etter at man er blitt 30, vil heller ikke barna være ute av redet før man har passert de 50.

Trendene

Bevæpnet med disse begrepene og grunnantakelsene, går så F&B på jakt etter tidens trender, og sveiper over et stort landskap med mange temaer, fra kriminalitet og utrygghet til mannsrolle i krise og den økte betydningen av vennskap. Jeg har allerede vært inne på spådommen friskere og mer aktive eldre, en trend som lenge har vært tydelig i helse- og levekårsundersøkelsene. Underveis gjør de flittig bruk av SSBs statistikk og analyser, som ses i lys av de refererte grunnbegrepene.

Betydningen av utdanning

I kunnskapssamfunnet får utdanningen økende betydning. Det blir nødvendig å utvikle og videreutvikle kompetansen på mange måter, både gjennom formell utdanning, kurs og på annet vis. Forfatterne spår at en økende del av tiden vil gå med til utdanning i en bred betydning av ordet. Verken for barn eller voksne blir fritid bare "fri tid". Barn skal være aktive, lære og utvikle seg, mens voksne må bruke mer tid på å oppdatere sin yrkeskompetanse. Den reelle "frie tiden" vil bli redusert, hevder de. Samtidig blir det mer skjebnesvangert å mislykkes i skolesystemet.

En av de store utfordringene på skolefronten blir å opprettholde kvaliteten på det offentlige skoletilbudet. Selv om investeringene har økt, hevder F&B at det meste av investeringene ikke er kommet den vanlige elev til gode. Investeringene har først og fremst gått med til å

integrere vanskeligstilte elever. I en situasjon med stadig mer bevisste og aktive foreldre, vil en kvalitetsmangel kunne føre til at foreldrene finner andre (private) løsninger (jf. nedenfor om "kundesamfunnet").

Kjønnsrevolusjonen fortsetter

Kunnskapssamfunnets kjønnsrevolusjon er ennå ung, understreker F&B. I den første fasen av revolusjonen er det naturlig at mange av jentene velger typiske jentefag, det er det enkleste. Men etter hvert vil kvinnene også bevege seg inn i yrker hvor de i dag er få. Det vil i så fall ytterligere svekke rekrutteringen til utdannings- og omsorgsyrkene, hvis ikke mennene endrer sine yrkesvalg.

Urbanisering og sentralisering

F&B spår at sentraliseringen av bosettingsmønsteret vil fortsette. Kjønnsrevolusjonen er ett av forholdene som trekker i en sentraliserende retning. En parhusholdning vil stadig oftere bestå av to personer som begge har høyere utdanning. Dette øker sannsynligheten for at paret bosetter seg i et lokalsamfunn som er stort nok til at begge kan få en interessant jobb, tilpasset utdanningen. Og hvis kvinnene mer og mer sikter seg inn mot jobber utenfor de tradisjonelle kvinnenæringene, vil også det bidra til sentralisering. "Juristen blir enda lettere værende i store sentra enn sykepleieren".

Et annet viktig moment er at dagens "unge voksne" i stor grad er konsentrert i storbyene, mens de ennå er uetablerte og holder på med utdanningen. Smaken på det urbane kafé- og restaurantlivet vil dagens unge voksne ta med seg videre i livsløpet, inn i andre livsfaser. Den urbane livsstil er nært knyttet til perioden som ung vok-

sen. I løpet av 1980- og 1990-tallet er antallet kafeer og skjenkesteder i Oslo om lag femdoblet. Denne økningen er "...i stor grad knyttet til utviklingen av "ung voksen" som den kulturelt og sosialt dominerende livsstil". Parallelt med dette skjer det også en revitalisering av det sosiale livet i bykjernen, med Grünerløkka i Oslo som det fremste eksemplet.

Men vil ikke den nye teknologien, uavhengig som den er av tid og rom, kunne skape et nytt grunnlag for arbeidsplasser i distriktene? Forfatterne har liten tro på det, motkreftene er for sterke; de ser heller for seg at de nye teknologiske mulighetene fører til at flere foreldre lager seg hjemmekontor og dermed øker kontakten både med jobb og barn.

Mot et multietnisk samfunn

Andelen nordmenn som ikke er etnisk norske av bakgrunn vil øke. F&B hevder at flere forhold vil medvirke til dette, blant annet at mange av dagens innvandrere er unge og at de får et relativt høyt antall barn. De synes å ha et optimistisk syn på disse endringene. Multietnisiteten i storbyene, framfor alt Oslo, vil etter hvert bli en selvfølgelighet. Nye generasjoner kommer til, som er vant til å se og oppleve personer fra andre deler av verden. Personer med en annen etnisk bakgrunn vil dessuten i økende grad innta ledende posisjoner i samfunnet, noe som igjen vil bidra til å nyansere stereotypene.

Det gode liv og jakten på mening og kvalitet

Temaene selvrealisering og det gode liv vil fortsatt være sentrale og grunnleggende temaer i den nære framtid. Selvrealisering innebærer å "...finne fram til det som nettopp jeg

vil, det som er i overensstemmelse med meg selv". Selvrealiseringen refererer både til det unike selv og til mening; det som er meningsfullt for meg. Utviklingen av det unike selvet er blitt en sterkere kilde til mening enn tidligere.

Selvrealiseringens kultur er forbundet med dype eksistensielle temaer, hva meningen med livet egentlig er. Forfatterne hevder at kunnskaps-samfunnet gjør meningen med livet til det dominerende temaet. Når en ikke lenger behøver å slite for å overleve, kommer spørsmålet om meningen med det hele til overflaten. Mening i en eksistensiell forstand blir ett av kulturens grunnleggende temaer, som igjen må forstås på bakgrunn av den enorme økningen i valgfrihet. Som de peker på, er det "...først når du har et valg, at spørsmålet om hva som er verdifullt å bruke tiden til, blir interessant".

F&B hevder at hverdagslivets vokabular endres i retning av selvrealiseringsspråket. "Man får ikke barn, man opplever å få dem, og man opplever å ha dem. Det er opplevelsen som understrekes." Selvrealiseringen peker ikke nødvendigvis i en antimaterialistisk retning. De unike opplevelsene koster penger. "Prisnivået som individualist i Toscana er langt høyere enn for en pakketur til Rimini."

Det mye omtalte tidspresset kan også ses i lys av ønsket om selvrealisering og mening. Tiden strekker ikke til for alt som skal oppleves og læres. Ønskene om det gode liv er mange, tiden er liten. Den opplevde mangelen på tid skaper et nytt marked for tidsbesparende tjenester, også fordelt som frynsegoder på jobben. De spår at en økende andel vil kjøpe seg "kvalitetstid", vekk fra hverdagslivets trivialiteter. Et ek-

Den urbane livsstil er nært knyttet til perioden som ung voksen.

sempel er de ferdigpakke McDonalds-bursdagene for barn, som har hatt en sterk vekst på kort tid.

Sosiale relasjoner: Mer stabile ekteskap....

Sosiale relasjoner er en viktig del av det gode liv, av jakten på selvrealisering og mening. Det er, hevder F&B, en økende vekt på kvalitet i relasjonene, blant annet innenfor ekteskapet. "Et middels godt samliv i 1958 kunne være skilsmissegrunn i 1998." Parrelasjonen skal også bidra til selvrealisering. Det er normene om selvrealisering og mening som oppløser familier, ikke familiefiendtlige holdninger.

Her presenterer forfatterne en interessant og kanskje uventet hypotese. De antar at den forlengede "ung voksen"-perioden i livsløpet kan fungere som en trening i partnerskap. Vennsapsrelasjonene i denne fasen gir en kompetanse for partnerskap, en kompetanse man ikke hadde ervervet seg i de tidlige ekteskapene på 1950- og 1960-tallet. I dagens "ung voksen"-periode er det vanlig med vennskap mellom kjønnene. Vennskap er basert på likeverd. F&B antyder at personer i denne fasen tar med seg vennskapets premisser inn i ekteskap og samboerskap. Det likeverdige vennskapet blir grunnlaget for relasjonene både utenfor og innenfor samlivet.

..og vennskap blir viktigere?

Forfatterne antar at vennskap vil bety mer og mer, ikke minst vil vennskap på tvers av kjønn bli vanligere. Kanskje vil det også bli mer vanlig å skifte mellom vennskap og kjæresteforhold (jf. forviklingene i tv-serien "Friends"). Tesen illustreres blant annet med tall fra levekårsundersøkelsene, som viser at stadig flere har fortrolige venner. Det er mange årsaker til denne utviklingen. "Ung voksen"-perioden i livsløpet legger grunnen for en livsstil hvor vennskap står sentralt. Personer som gjennomlever denne fasen tar "vennskapskulturen" med seg inn i senere livsfaser. De relativt ustabile parforholdene er sannsynligvis også en del av bakgrunnen for betoningen av vennskapet. Og vennskapet passer inn i selvrealiseringskulturen, med dens vekt på opplevelse, kvalitet og mening. Som andre forskere har påpekt står felles opplevelser i sentrum for vennskapet, de slipper å dele hverdagens trivialiteter i samme grad som parene.

Større vekt på symbolske distinksjoner

F&B hevder at "..koder og symboler som forteller om hva vi er og vil være, vil bety mer og mer". Tingenes og aktivitetenes *symbolverdi* får økende betydning. F&B understreker at distinksjonene ikke er avgrensede stikkord, men innganger til hele fortellinger. Et eksempel de bruker er firehjulstrekkere, som ikke bare representerer en fortelling om rikdom, men også "..et aktivt liv hvor man bakser rundt utenfor asfalten på vei til hytta". Materielt forbruk er en viktig del av identitetskonstruksjonen og etableringen av distinksjoner. Forbrukets symbolske betydning blir større. Forfatterne siterer i denne sammenheng Helleviks resultater fra Norsk

Monitor, hvor en svakt økende andel av befolkningen sier at de savner materielle goder for å kunne leve slik de ønsker.

Reklamen utnytter de symbolske aspektene ved forbruket for hva det er verdt. I reklamen er for eksempel ikke en bil bare en bil, den er "mer enn en bil" (Solo er riktignok som kjent en brus som "ikke hjelper mot annet enn tørsten"). Kaffe er ikke lenger bare kaffe, en kaffebar i dag tilbyr utallige sorter og tilberedningsmåter, som igjen gir muligheter for utvikling av nye distinksjoner.

Kunderollens hegemoni?

Den mest interessante, men også mest foruroligende, trendanalysen kommer til slutt i boka, og handler om "kundesamfunnet". Kunderollen blir mer og mer framtrædende i vårt samfunn, ifølge forfatterne, ikke bare som et markedsfenomen, men også som et kulturelt utviklingstrekk. Rollen som kunde fyller en økende del av moderne menneskers liv. Forfatterne skiller mellom kunderollen og to andre handlingsorienteringer i det offentlige rom: borgerrollen og klientrollen. Borgeren er orientert mot politiske prosesser og rettigheter, mens klienten er orientert mot sine rettigheter i et system og mot den komplementære ekspertrollen. Kunderollen er rettet mot et produkts kvalitet og pris.

F&B ser ut til å mene at kunderollen vil ekspandere på bekostning av de andre rollene, og gir en del eksempler på dette. Ekspanderende vare-, tjeneste- og opplevelsesmarkeder styrker kunderollens kulturelle posisjon; vi blir stadig mer vant til å tenke som kunder, vurdere pris og kvalitet. Mens universitetene kanskje fremdeles ser studentene primært som klienter, ser studente-

ne seg ".. i økende grad som kunder på et utdanningsmarked, med kundenes rettigheter og krav". Kunderollen er også blitt sterkere på grunn av det økende utdanningsnivået og større krav til valg og kvalitet. Innenfor helsetjenesten vil flere oppføre seg som kunder heller enn som klienter. Dagens pasienter har en annen bakgrunn enn tidligere for å vurdere og stille krav til leger og andre profesjoner.

Det største problemet kundeorienteringen skaper, er neppe først og fremst at klientrollen undergraves, men at kunden også uthuler borgeren. Kunden har ikke plikt til annet enn å betale prisen. Borgeren har derimot både rett og plikt til å delta i samfunnets utvikling. Hvis kundeorienteringen vinner over borgerorienteringen, kan det se stygt ut for den politiske valgdeltakingen i framtiden. Kundeorienteringen setter også de offentlige tilbudene under press. Hvis ikke kvaliteten på ordningene holder tritt med de økende kravene, vil kundeorienteringen lett presse fram nye markeder, som ytterligere vil styrke kunderollens hegemoni (nok en snøballeffekt). Kundesamfunnet bidrar til nye sosiale skillelinjer, alt etter kundens kompetanse og ressurser. Kundelogikken utfordrer også de tradisjonelle organisasjonene og dugnadsånden. Kunden vil heller betale for tjenester enn å bruke tid i frivillige organisasjoner. Dugnaden kan forsvinne til fordel for betalingen.

Kommentarer til boka

Boka til Frønes og Brusdal er på mange måter et tankevekkende og interessant bidrag til diskusjonen om retningen på norsk samfunnsutvikling. Blant annet gir vekselvirkningen mellom kulturelle uttrykksformer og det demografiske genera-

sjonsperspektivet nye perspektiver på endringer i levekår. Framstillingen egger til å tenke videre og stille nye spørsmål. Det er viktige at sosiologer og andre samfunnsvitere tar tak i spørsmålene som de statistiske beskrivelsene reiser. Levekårsstatistikk gir sjelden entydige svar, den krever fortolkning, og det er nettopp redskaper for en slik fortolkning som denne boka bidrar med.

Boka er lett og underholdende skrevet; den skulle også være mulig å lese med utbytte for en som ikke er spesielt bevandret i sosiologi eller statistikk. Selv om det flittig henvises til SSB-tall, inneholder ikke boka en eneste tabell eller figur! En svakhet er kanskje at den farer over vel mange temaer, i noen tilfeller bidrar det til at framstillingen blir overfladisk og mindre interessant. Framstillingen er også lite problematiserende i forhold til de begrepene som brukes. Hva innebærer det egentlig at vi har et "kunnskapssamfunn"? Begrepet har et uklart innhold, og kan føre til at en overdriver de endringene som har skjedd. Ideelt sett kunne jeg også ønsket meg at forfatterne i enda større grad hadde sett det sannsynlige i lys av det ønskelige og det mulige. Når de sannsynlige trendene er mindre ønskelige, hvilke handlingsmuligheter finnes som kan bringe utviklingen mer i retning av det ønskelige?

Til slutt skal jeg kommentere to temaer som jeg ser som spesielt interessante i boka. Det første er antakelsen om den på mange måter positive utviklingen av de sosiale relasjonene. Det andre handler om konsekvensene av kundesamfunnet.

Vennskap og hierarki

Ifølge F&B vil treningen i likeverdige vennsapsrelasjoner under "ung voksen"-fasen, etter hvert også påvirke parrelasjonene i en positiv retning. Dette perspektivet er viktig, og kan trekkes enda videre enn det som gjøres i boka. Vennskap er prototypen på en ikke-hierarkisk relasjon, moderne samfunnsutvikling handler blant annet om hvordan hierarkiske relasjoner går i oppløsning. I det femte århundret før Kristus pekte Konfucius på vennskapet som en spesiell form for menneskelig relasjon. Han skilte mellom fem grunntyper av menneskelige relasjoner: Mellom keiser og undersått, mellom far og sønn, mellom mann og kvinne, mellom eldre og yngre søsken og mellom venner. Vennskapet skilte seg fra andre relasjoner ved at vennskapet var en relasjon mellom likemenn. Alle andre relasjoner var hierarkiske, et forhold mellom en overordnet og en underordnet (Alberoni 1984).

I dag er det i en viss forstand blitt slik at den likeverdige modellen, som vennskapet er uttrykk for, danner grunnmodellen for det sosiale livet. Hierarkiene har gått i oppløsning eller er mindre klare og entydige enn tidligere. Både innenfor familie- og arbeidsliv legges det mindre vekt på underordning og lydighet. I stedet er relasjonene preget av forhandlinger mellom likestilte parter. Dette er blitt normen på mange felter i samfunnslivet. Når kunderollen erstatter klientrollen, kan det oppfattes som uttrykk for noe av det samme. Klientrollen er nettopp del av et hierarkisk system hvor partene ikke er likeverdige. Endringene kommer også til uttrykk i barneoppdragelsen; foreldre av i dag er langt mindre opptatt enn tidligere av lydighet og respekt for foresatte som det

viktigste barn skal lære (Jenssen 1990)

Andre har også pekt på hvordan rollerelasjonene i arbeids- og familieliv i økende grad blir forhandlingsrelasjoner, hvor periodiske redefinisjoner og reforhandlinger av rollene er blitt mer vanlige. Familie- og arbeidsrollene i det postindustrielle samfunnet både nødvendig- og muliggjør utviklingen av kommunikativ kompetanse og emosjonell åpenhet. For å oppnå gjensidig forståelse og akseptering trengs kommunikasjon, blant annet evne til å kommunisere følelser (Hage og Powers 1992). Det er altså neppe bare vennsapsrelasjonene i "ung voksen"-fasen som påvirker parrelasjonene i en positiv retning. Både innen fritid, familie- og arbeidsliv sosialiseres og trenes vi til kommunikasjon og forhandlinger i ikke-hierarkiske, likeverdige relasjoner på en mer intensiv måte enn tidligere.

Kundesamfunnet: Vil det trenge inn i privatsfæren?

Det andre temaet jeg skal knytte noen kommentarer til, er utviklingen av "kundesamfunnet", og de mulige negative konsekvensene av dette. Her reiser F&B en viktig debatt. Tesen er som nevnt at kunderollen vil undergrave og uthule de andre offentlige rollene: Klient og borger. Et spørsmål som melder seg, er om elementer i kundeorienteringen også kan tenkes å spre seg fra den offentlige til den private sfære. Hva skjer i så fall med vennskapene og familierelasjonene? Forfatterne nevner ikke selv denne muligheten, selv om den ligger snublenende nær. De nevner imidlertid at kundesamfunnets kulturelle uttrykk er tilfellene av amerikanske barn som saksøker sine foreldre på grunn av dårlig oppdragelse. Ifølge

Johan Galtung står vi i dag farlig nær en samfunnstilstand hvor den eneste bindende normative kultur som gjenstår er en individualisert nytte-kostnad-analyse. Nyttetenkningen bidrar til større mobilitet inn og ut av relasjoner, en forblir i en relasjon bare så lenge nytten er større enn kostnadene (Galtung 1995). Denne beskrivelsen synes imidlertid så langt ikke å stemme særlig godt med det vi vet om utviklingen av nære relasjoner, blant annet mengden av hjelp og støtte som ytes mellom familiemedlemmer. Et annet spørsmål er naturligvis hva som vil skje i fremtiden.

Kundesamfunnets motkrefter

Utviklingen av kundelogikken er bekymringsfull hvis det blir slik at borgeren erstattes av kunden som bare krever mye for pengene, uten å kjenne ansvar for fellesgodene. En slik utvikling kan neppe anses for å være ønskelig. Men vil det virkelig gå slik, og hvor er eventuelt motkreftene? Som F&B selv påpeker, kan det være viktig å opprettholde en høy kvalitet på det offentlige tjenestetilbudet. Synkende kvalitet kan presse fram alternative løsninger i markedet, som igjen vil bidra til å styrke kundeorienteringen. En mulig motkraft er naturligvis at spådommer om kundesamfunnets negative innflytelse i seg selv vil føre til motreaksjoner. Flere forfattere har hevdet at det postindustrielle samfunnet er preget av en særegen refleksivitet, både personlig og samfunnsmessig. Ikke minst har samfunnsvitenskapen bidratt til en slik refleksjon.

Hva vil konsekvensene være av at en stadig økende andel av befolkningen har høyere utdanning? Høyere utdanning skaper på den ene siden større bevissthet om rettigheter og krav. På den andre si-

den kan utdanningen også ha andre konsekvenser. I en artikkel i Samfunnsspeilet i fjor pekte Willy Martinussen på at visse fellesskapsverdier, som lovlidighet og kollektivorientering, var verdier som stod sterkere blant personer med høy enn med lav utdanning. Dette kan tolkes som at "økt utdanning gir innsikt i forutsetningene for et vel fungerende samfunn" (Martinussen 1999: 10). En mulig motkraft kan også ligge i kjønnsrevolusjonen, som ennå ikke har utfoldet seg i sin fulle kraft, ifølge F&B. Fellesskapsverdiene står sterkere blant kvinner enn blant menn.

Kundeorienteringen har utvilsomt sine positive sider. Menneskene i det moderne samfunnet er blitt selvbevisste og krever sin rett. Det er ikke så mange som står med lua i hånda lenger. Men vil vi også gjøre vår plikt, som borgere av et samfunn som erkjenner fellesskapets behov?

Litteratur

Alberoni, Francesco (1984): *Vänskap*, Göteborg: Bokförlaget Korpen.

Frønes, Ivar og Ragnhild Brusdal (2000): *På sporet av den nye tid. Kulturelle varsler for en nær framtid*, Stavanger: Fagbokforlaget.

Galtung, Johan (1995): On the social costs of modernization. Social disintegration, atomie/anomie and social development, United Nations Research Institute for Social Development, Discussion Paper 61.

Hage, Jerald og Charles H. Powers (1992): *Post-Industrial Lives. Roles and Relationships in the 21st Century*, Newbury Park: Sage Publications.

Jenssen, Anders Todal (1990): "Ungdommen har snart ikke respekt for noe..." Oppslutning om autoritære verdier i Norge 1957-1988, *Tidsskrift for samfunnsforskning* 31, 341-365.

Martinussen, Willy (1999): Fellesskapsverdiene står sterkere enn antatt, *Samfunnsspeilet* 1999, 4, Statistisk sentralbyrå, 5-11.

Anders Barstad

(Anders.Barstad@ssb.no) er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

På en grønnere gren

Dag Ellingsen

For to år siden ble SSB-forsker Annegrete Bruvoll møtt med indignerte protester. Hvordan kunne hun stille spørsmål ved om det var lurt å gjenvinne avfall slik vi gjør? Var dette noe Byrådet skulle befatte seg med? Nylig har hun fått to gjeve fagpriser for sine artikler om gjenvinning og andre aktuelle temaer.

De eldre herrers fond

Den 4. januar i år var Annegrete Bruvoll i Bergen på det årlige nasjonale forskermøtet for økonomer. Her deler De eldre herrers fond hvert år ut en pris for den beste artikkelen i tidsskriftene Sosialøkonomen og Norsk Økonomisk Tidsskrift. Prisutdeleren, professor Jan Tore Klovland fra Norges Handelshøyskole, var langt ute i sin presentasjon av prisvinneren før Annegrete skjønnte at det faktisk var hun som hadde fått den ettertraktede prisen.

Artikkelen hennes hadde tittelen "Meir miljø for pengane - frå avfallsavgift til utsleppsavgift". Profesorene Jan Tore Klovland, Victor Norman og Jørn Rattsø berømmet henne for resonnement hun tidligere hadde fått så mye kritikk for: "Artikkelen viser på en klar og instruktiv måte at avgiften i større grad bør legges på utslippene fra avfall, ikke avfallsmengdene", sa professor Klovland da han overrakte prisen. Hun fikk også ros for sin rolle i den offentlige debatten: "Artikkelen er et velskrevet og engasjert bidrag til debatten på dette området og viser til fulle hvilken glede vi kan ha av våre sosialøkonomer i den offentli-

ge debatt." Mye av argumentasjonen og dokumentasjonen fra artikkelen i Sosialøkonomen ble gjengitt i Samfunnsspeilet 2-99 under tittelen "Bortkastet tid".

Du lurer kanskje på hvorfor det heter De eldre herrers fond? Pengene stammer opprinnelig fra et medlem av Sosialøkonomenes Forening, altså en eldre herre, som ønsket å donere en sum. Vi vet ikke hvem den eldre herren var, men han var opp tatt av å fremme den offentlige debatten om samfunnsøkonomiske spørsmål.

Kuznets-prisen

Litt mindre oppstuss var det rundt den andre prisen hun fikk det samme året. På julebordet til Forskningsavdelingen i SSB blir det hvert år delt ut en pris med navnet Kuznets-prisen, oppkalt etter en amerikansk sosialøkonom som samarbeidet med Byrådet på 1950-tallet og etterlot seg en liten sum penger som man ikke helt visste hva man skulle bruke til. Noen kloke hoder fant ut at man burde premiere den beste artikkelen i byråtidsskriftet Økonomiske analyser (ØA på byråmunn) hvert år.

På fjorårets julebord hadde forskningsdirektør Ådne Cappelen mange kandidater og artikler å velge mellom til denne prisen, men Annegrete og kollegene Ketil Flugsrud og Hege Medin kom seirende ut. Artikkelen i ØA 9/99 hadde tittelen "Økonomisk vekst treng ikkje gi dårlegare miljø", og viser at teknologiske endringer og økt energieffektivitet har bidratt til reduksjoner i og motvirket den økningen i utslipp som generelt følger av økonomisk vekst. Når beste artikkel skal kåres, er det mange kriterier å ta hensyn til. Artikkelen skal være av samfunnsmessig interesse, tilfredsstillende SSBs strenge krav til faglig kvalitet, samtidig som den skal være velskrevet og kunne leses av folk uten spesialinnsikt i analysemetoder. Cappelen la videre vekt på at artikkelen innebar et fruktbart samarbeid mellom forskere og statistikere på fagavdelingen, og at den bidrar til å heve den ellers lave nynorskandelen i SSBs publikasjoner. Her i Samfunnsspeilet vil artikkelen komme i en noe omarbeidet form i nr. 4-2000.

Tåler motbør

Våren 1998 må det ha vært tyngre å være Annegrete Bruvoll. Også den

Byråprofilen

Samfunnsspeilet ønsker i denne serien å portrettere interessante personer som arbeider i Statistisk sentralbyrå. Personer som vi tror våre lesere vil vite mer om, og som de i noen tilfeller kjenner fra andre sammenhenger. Vi vil lage en slik profil i annethvert nummer og startet i nr. 1/98.

gang handlet det om gjenvinning og miljøeffekter. Den argumentasjonsrekken som seinere skulle hedres med pris, ble brakt opp til debatt i Norge. Media tok tak i saken, og mange sinte aktører kom på banen. Særlig hardt var skytset fra dem som har gjort industri av gjenvinningen. Statens forurensningstilsyn (SFT) var heller ikke fornøyd: Kunne det være riktig at en forsker fra SSB publiserte slike oppfatninger? Hvordan kunne hun dokumentere dette? Spørsmålslisten var lang.

Også innad i Byrådet var det uro, og toneangivende folk som arbeidet med avfallsstatistikk var skeptiske til Bruvolls utsagn. Vi må tro at dette var en tøff tid for en relativt fersk forsker.

- Mange har spurt meg om det, men jeg opplevde det først og fremst som en spennende, inspirerende tid. Jeg fikk også mye støtte utenfra, og ikke minst backing av kolleger. Saken er viktig, og det var fint å få en debatt. Mange sterke følelser var i sving, og da er det viktig med informasjon.

- Hadde du aldri en liten følelse av å være på tynn is, eller at jorden bevet under deg?

- Først hadde jeg nok en liten angst: Tenk om ett av de avgjørende regnestykkene var feil! Men ingenting er blitt slått tilbake, alt gikk greit. Vi fikk et langt brev med spørsmål fra SFT, og svaret ble en nyttig gjennomgang, vi kunne supplere med dokumentasjon til alt SFT lurte på.

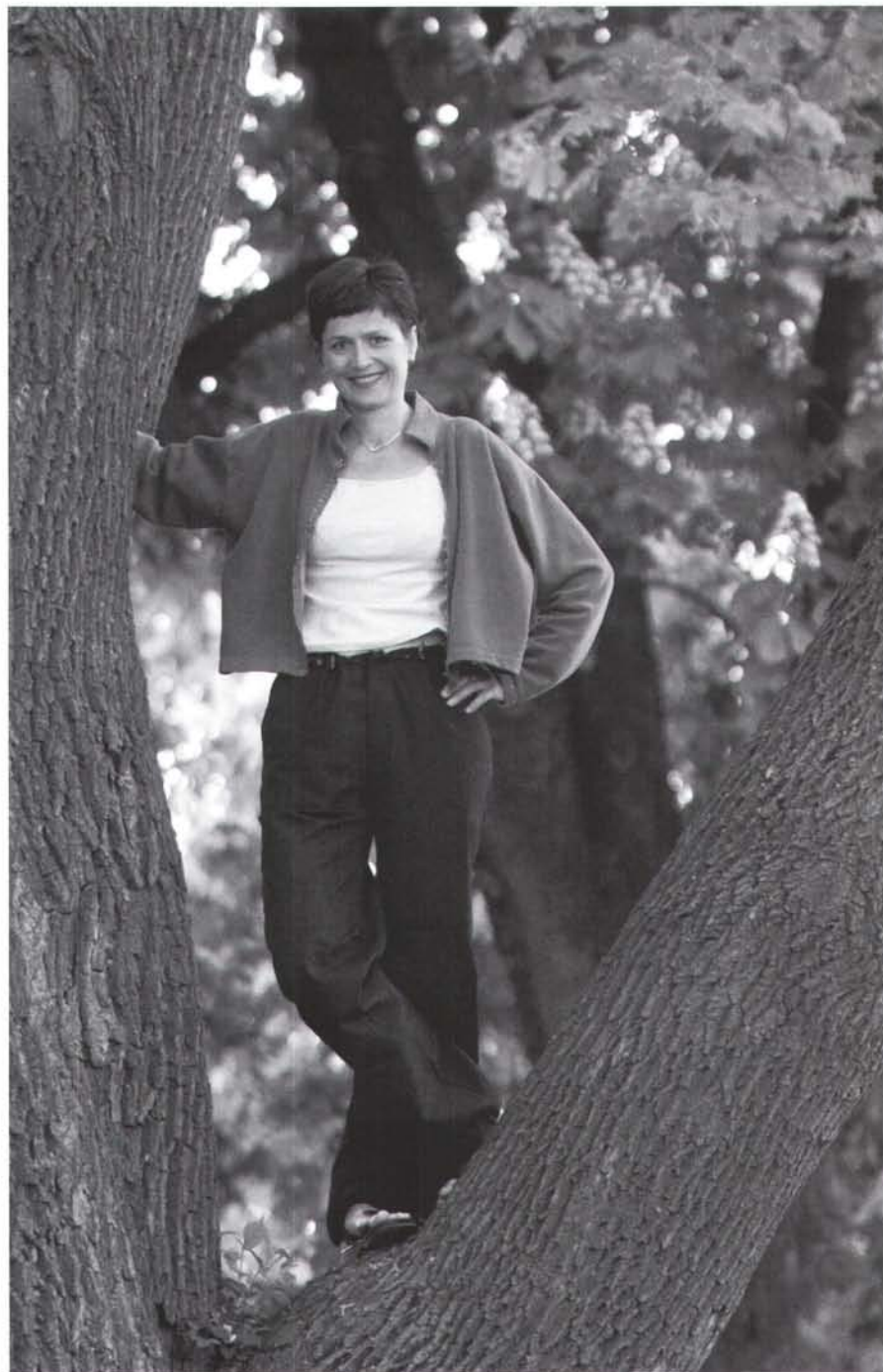

Foto: Svein Erik Dahl/Samfoto

Da Longva rykket ut

Situasjonen ble enda klarere etter at administrerende direktør Svein Longva rykket ut i Dagens Næringsliv 15. april 1998 med et innlegg om "Kvalitetssikring i SSB". Byrådet driver en egen forskningsvirksomhet. "Ofte vil slik forskning lede til at en stiller spørsmål ved etablerte sannheter om sammenhenger i det norske samfunn, og i mange tilfeller vil forskningen kunne avsløre

mangler ved det informasjonsgrunnlaget vi har gjennom offisiell statistikk eller andre kilder. Den omdiskuterte rapporten har elementer av alle disse delene", skrev Longva.

Han la også vekt på at denne artikkelen, som andre SSB-arbeider, var kvalitetssikret: Den som leser rapporten skal kunne se hvilke forutsetninger som er lagt til grunn, hvilke metoder

som er brukt og hvilke svakheter som måtte finnes i analysene.

Når midlet blir målet

- Gjenvinning var i ferd med å bli et mål i seg selv, ikke bare et middel for å nå målet. Vi har spurt oss hva som er det egentlige målet med miljøpolitikken, og pekt på at å redusere utslipp må være det overordnede. Når så den tilgjengelige forskningen viser at mange typer gjenvinning ikke reduserer de samlede utslippene på en samfunnsøkonomisk måte, så måtte vi gå ut med denne kunnskapen. Det virket som om avfallspolitikken hadde mistet det opprinnelige målet av syne, og det måtte vi si fra om, forteller Bruvoll. Hun legger også vekt på at de virkemidlene som brukes heller ikke klarer å spare naturressursene på en effektiv måte.

- Men er du ikke redd for at folk skal miste troen på at det nytter å gjøre noe for å bedre miljøet?

- Nei, jeg tror det at vi reiser spørsmål ved noe som alle tar for gitt, gjør at folk tenker selv, og på den måten hever sin miljøbevissthet. Folk blir ikke mindre bevisste av kunnskap. Det blir en ny refleksjon over de virkemidlene de bruker. Uansett er det feil å holde tilbake slik informasjon, folk må få tenke selv. Mange er opptatte av å gjøre noe for miljøet, vi må bidra med kunnskap om hvordan vi kan oppnå miljøeffekter. Hva skal vi med en miljøbevissthet som ikke gir resultater?

Vi får de politikerne vi stemmer på

- Hva kan da folk gjøre for å få et bedre miljø?

- Først og fremst vil jeg si at en må stemme på de politikere som vil

gjøre noe. Tiltakene som er nødvendige for å bedre miljøet, er avhengige av fellesskapsløsninger, ikke minst gjelder dette klimapolitikken. Vi må også søke å påvirke de politikerne vi har. Mellom valgene tenker de på gjenvalg, og vi kan påvirke dem ved å aksjonere og uttrykke våre meninger når de går i feil retning. Som fagperson er det viktig å peke på betydningen av faktakunnskap.

- Men mange vil vel gjerne gjøre noe selv her og nå, og ikke vente på at de andre velger riktige politikkere?

- Den enkelte forbruker påvirker miljøet først og fremst gjennom energibruken. Alternativet til gjenvinning blir da for eksempel å la bilen stå oftere, eller la være å reise til Syden på ferie. Effekten av det vi vinner på å gjenvinne plast, tilsvares at hver av landets biler kjører tre mil mindre i året. Når man setter gjenvinningskostnadene opp mot gevinsten, kan man lure på om dette er gode miljøtiltak, sier Bruvoll.

Behagelige, enkle tiltak

Hun er også opptatt av hvorfor gjenvinning har slått så godt an:

- Å sortere husholdningsavfall tar lite tid av gangen, og så er vi blitt fortalt at det har stor effekt. Gjenvinning er politisk spiselig, og tilfredsstiller folks behov for å gjøre noe konkret og se resultater. Det ligger også en psykologisk effekt her: Vi systematiserer; setter en flaske her og en kartong der, og skaper orden.

Flere har kanskje oppfattet Annegrete Bruvoll som en litt lunken miljøverner, siden hun går i rette med en del av standpunktene til fle-

Foto: Svein- Erik Dahl/Samfoto

re av miljøvernorganisasjonene. Der tar de feil. Hun er medlem av flere miljøorganisasjoner, og ble nylig innvalgt i et arbeidsutvalg som skal jobbe for å bevare Maridalen.

- Marka er en ressurs som Oslo-folk må ta vare på. Går man videre i planene om å bygge golfbane i Nordmarka like ved Maridalen, blir jeg med på aksjoner, lover Bruvoll.

- Hva hvis det blir bygget gasskraftverk?

- Den netto miljøeffekten av gasskraftverk er mer usikker. Men det viktige er hva slags øvre mål vi setter oss for klimautslipp, så er det likegyldig for miljøet hvor utslippene kommer fra. Reduksjonene bør foretas der det er billigst. Er det andre utslipp som det er billigere å gjøre noe med, bør vi starte med å redusere dem.

Dessuten: Enhver som har møtt Annegrete vil mene at "lunken" er et mer enn upassende adjektiv for å beskrive henne. Hun ser deg rett inn i øynene, taler klart, er engasjert når det står på, mailene kommer tett og tydelig. Dialekten er distinkt Nordfjord.

Mer optimistisk nå

- Hvilke miljøproblemer vil du rangere som de alvorligste?

- Klimaet vil bli framtidens store problem hvis det går som de fleste tror. Den lokale forurensningen tror jeg vil bli mindre problematisk. Her har vi allerede gjort mye, og det finnes teknologier som kan tas i bruk hvis det er politisk vilje. Jeg tenker selvfølgelig også på atomtrusselen som kan ramme våre barn og barnebarn, men alt i alt må jeg si at jeg var mer pessimistisk før enn det jeg er nå. De som kan ta de fatale avgjørelsene, har også et ønske om at de selv og deres etterkommere skal få leve videre. Jeg har tro på menneskets ressurser og den kunnskapskapitalen som er bygget opp.

Alle årstider på en gang

Interessen for natur og miljø er noe Annegrete tar med seg hjemmefra. Hun er født og oppvokst på gård i Olden i Nordfjord med natur rundt seg som du ellers bare finner i turistbrosjyrene.

- Jeg er glad i å gå i fjellene hjemme. Kommer du opp på 1 700 meter en sommerdag kan du se alle årstider på en gang. Ser du nedover, ser du sommer og badeliv, ser du oppover, ser du isbreen. Sivilisasjonen blir så liten, og naturen så stor. Perspektivet flytter seg.

Flate, fine Nordmarka

Også i Oslo har hun kontakt med naturen. På trappa hjemme kan hun spenne på seg skiene eller snøre joggeskoene og gi seg rett ut i Nordmarka.

- Nordmarka er flat og lite utfordrende i forhold til fjellene hjemme. Det er ingen utsikt og høye mål å nå, men jeg har blitt veldig glad i

den. Det er flott å gå på ski, og et fantastisk joggenettverk. Dette er en flott ressurs vi må ta vare på, understreker hun igjen. Barna er ofte med på turer med telt og grill, overnatting og bading. -Ti minutter å gå, så føler du deg langt hjemmefra.

En god sosialøkonom skal tenke helhet

- Hvorfor skal sosialøkonomer drive miljøforskning, er det ikke andre som gjør det bedre?

- Sosialøkonomien er egentlig "læren om felleleshusholdningen". Gode sosialøkonomer er opplært til å tenke på fellesskapets beste, og finne den løsningen som alle i "familien" er best tjent med. Vi skal ikke bare se på inntekter, men også på de andre faktorene som har betydning for velferd og opplevelse av livskvalitet. Naturen er en viktig del av husholdningens ressurser.

- For en utenforstående virker sosialøkonomer mer spesialiserte, for ikke å si innsnevra: En tenker på renta, en annen på inflasjonen og en tredje på miljøet.

- For meg er det ikke noen motsigelse mellom sosialøkonomien og miljøet. Vi skal tenke fordeling og langsiktighet også for våre etterkommere. Sosialøkonomer kan brukes på så mange områder. Det er uunnngåelig å spesialisere seg i yrkeslivet, men for alle ligger dette tankesettet i bønn.

En seksjon med selvstendighet

Annegrete trives godt sammen med sine 20 kolleger på Seksjon for ressurs- og miljøøkonomi. Den enkelte forsker har stor frihet til å påvirke hva hun eller han ønsker å gjøre. Tanken er at forskning som er dre-

vet med engasjement, gir de beste resultatene.

- Dette er holdningene til forskningssjef Torstein Bye som er leder på seksjonen. Strukturen vår er nok mer flat enn det som kan være vanlig ellers, og jeg tror også denne måten å generere forskning på styrker det faglige og sosiale samholdet på seksjonen. Du må få med at han er en dyktig og inspirerende sjef!

- Hvor kontroversiell forskning får dere drive?

- Det er selvfølgelig ikke noen målsetting i seg selv å være kontroversiell. Men det er vår rolle som forskere å stille spørsmål, og da vil vi av og til stille spørsmål ved rådende politikk. Kravet er selvsagt at argumentasjonen skal være faglig begrunnet. Det er også viktig at vi bare skal vise effektene av ulike tiltak. Det er politikernes rolle å sette målene og velge mellom tiltakene.

Følg med i Samfunnsspeilet

Skal vi tippe at vi får høre mer fra Annegrete Bruvoll i årene som kommer? Vi kan i det minste garantere at hun og hennes kolleger vil bidra i neste nummer av Samfunnsspeilet. Da får vi lese om hvorfor økonomisk vekst i flere sammenhenger kan gi et bedre miljø. Noen vil nok oppleve det som kontroversielt, men vi kan love at det er solid begrunnet. Følg med!

Dag Ellingsen

(Dag.Ellingsen@ssb.no) er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk, og redaktør for Samfunnsspeilet.

24.5.2000

Registrert arbeidsløse blant innvandrere, 1. kvartal 2000

Størst auke i arbeidsløysa blant innvandrere

Den registrerte arbeidsløysa har siste året auka frå 7,0 til 7,6 prosent for førstegenerasjonsinnvandrere.

Auken for heile folket var 2,6 til 2,8 prosent og har primært funne stad blant menn. Dette gjeld òg i innvandrargruppa. Alt er rekna som del av arbeidsstyrken.

Framleis ligg den registrerte arbeidsløysa for innvandrane frå Afrika aller høgast med 14,5 prosent ved utgangen av februar, følgd av innvandrane frå Aust-Europa og Asia med respektive 11,1 og 10,2 prosent. Den største auken i arbeidsløseprosenten hadde førstegenerasjonsinnvandrane frå Sør- og Mellom-Amerika, frå 7,3 prosent i februar 1999 til 8,3 prosent i februar i år. Det har òg vore ein klar auke i den registrerte arbeidsløysa for førstegenerasjonsinnvandrere frå Vest-Europa (utanom Norden), frå 2,9 til 3,6 prosent.

Veksten i arbeidsløysa har først og fremst gjort seg gjeldande blant dei med butid under 4 år og dei med butid frå 7 år og over. Innvandrere som har vore busette mellom 4 og 6 år i Noreg har hatt ein nedgang i den registrerte arbeidsløysa det siste året.

Ingen auke blant kvinner

Ved utgangen av februar i år var den registrerte arbeidsløysa for innvandrere 8,7 prosent for menn og 6,2 prosent for kvinner. For heile landet var tala respektive 3,2 og 2,4 prosent.

Det er blant menn at auken i arbeidsløysa har funne stad. For heile landet og for innvandrargruppa samla steig den registrerte arbeidsløysa med respektive 0,4 og 1,0 prosentpoeng frå februar 1999 til februar i år. Blant kvinner har den registrerte arbeidsløysa vore stabil,

både totalt og for førstegenerasjonsinnvandrane sett under eitt, men med noko varierende mønster for dei einskilte verdsregionane.

Framleis har Finnmark og Østfold den høgaste arbeidsløysa blant førstegenerasjonsinnvandrane (målt i forhold til befolkninga 16-74 år) med respektive 6,6 og 6,5 prosent, men for begge desse fylkene har det vore ein viss nedgang sidan februar 1999. Denne tendensen ser vi òg for Akershus og Hedmark.

Elles har det vore auke i dei fleste andre fylkene. Den største auken i arbeidsløysa blant førstegenerasjonsinnvandrane hadde Rogaland og Nord-Trøndelag med respektive 1,5 og 1,2 prosentpoeng.

På arbeidsmarknadstiltak

Totalt for personar på ordinære arbeidsmarknadstiltak viser berre ein marginal auke sidan februar 1999. For førstegenerasjonsinnvandrere totalt har det vore stillstand, men med nokre få endringar for einskilte grupper.

Ved utgangen av februar i år finn vi 3 571 førstegenerasjonsinnvandrere på ordinære arbeidsmarknadstiltak. Dette utgjør 28 prosent av alle deltakarane på desse tiltaka. Innvandrere frå Aust-Europa og Afrika har dei høgaste delane av personar på tiltak med respektive 3,4 og 2,7 prosent (av personar i alt 16-74 år). For den sistnemnde gruppa har det vore ein nedgang på 0,6 prosentpoeng sidan februar 1999. Desse fordelingane blant deltakarar på arbeidsmarknadstiltak ser ut til å halde seg stabile over lengre tid. Det er Troms og Finnmark som har dei høgaste deltakarprosentane på respektive 7,4 og 7,0. Lågast ligg Akershus og Oslo med 1,7 og 1,3 prosent.

22.5.2000

Kulturstatistikk. Fag- og forskingsbibliotek, 1999

575 hyllekilometer bøker

Fag- og forskingsbiblioteka har ein bestand av bøker og tidsskrifter på til saman 18 millionar bind ved utgangen av 1999. Tek man ut tidsskriftene, utgjør bestanden totalt vel 575 000 hyllekilometer. Det er lengre enn frå Oslo til Trondheim.

Biblioteka ved universiteta og høyskolane hadde til saman nær to tredelar av den registrerte bestanden av bøker og tidsskrifter, medan dei offentlege spesialbiblioteka hadde knapt 18 prosent. Nasjonalbiblioteka hadde vel 10 prosent, medan resten var registrert ved dei private spesialbiblioteka.

Om lag 3,8 millionar utlån vart utførte ved fag- og forskingsbiblioteka i 1999. Av dette var knapt 500 000 fjernlån, medan 3,3 millionar var lokale lån. Fjernlån er lån mellom biblioteksystema under ulike administrative einingar.

Utgiftene for 1999 synte at biblioteka i alt brukte drygt 197 millionar kroner til innkjøp (akkvisisjon) av materiale til samlingane. Biblioteka ved universiteta og dei vitenskaplege høyskolane stod for halvparten av dette. Det vart i alt kjøpt inn knapt 520 000 nye bøker og tidsskrifter i 1999.

I alt var det i 1999 registrert vel 1 800 tilsette ved dei i alt 362 bibliotekeneiningane. Halvparten av desse var tilsette i bibliotekfaglege stillingar. I alt utførte dei tilsette vel 1 550 årsverk. Dei bibliotekfaglege tilsette utførte 57 prosent av årsverka.

Statistikken for fag- og forskingsbibliotek er utarbeidd av Statistisk sentralbyrå og vert samla inn i samarbeid med Riksbibliotektenesta.

19.5.2000

Utdanningsstatistikk. Elevar i grunnskolen. Endelegetal, 1. september 1999

15 prosent har nynorsk som målform

88 600 elevar i grunnskolen hadde nynorsk som målform ved inngangen til det nye tusenåret. 85 prosent av nynorskelevane går på skole i Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane eller Møre og Romsdal.

På landsbasis utgjør elevane med nynorsk som målform 15 prosent av alle elevane i grunnskolen. Elevane med bokmål utgjør 84 prosent av elevane som er oppgitt i statistikken over målform. I Østfold, Akershus, Hedmark, Vestfold og Finnmark var det ingen elevar som brukar nynorsk, mens andelen var størst på Vestlandet. Den største delen nynorskelevar finn vi i Sogn og Fjordane, med 96 prosent. Deretter kjem Møre og Romsdal med 55 prosent og Hordaland med 46 prosent.

Elevar med samisk som målform var det nesten berre i dei fire nordlegaste fylka. Dei fleste elevane med samisk som målform var i Finnmark. Der brukar nesten 9 prosent av elevane samisk som målform, mens talet for heile landet er 0,2 prosent.

38 500 elevar frå språklege minoritetar

Hausten 1999 var det om lag 38 500 elevar i grunnskolen frå språklege minoritetar. Det er nesten 7 prosent av alle elevane. Talet var litt høgare enn i 1998, då 6 prosent av elevane kom frå språklege minoritetar. Oslo hadde framleis den høgaste delen elevar med eit anna morsmål enn norsk og samisk, med 28 prosent av det totale elevtalet. Etter Oslo følgjer Vest-Agder og Buskerud med 8 prosent, og Akershus med 7 prosent.

I Oslo er talet på elevar frå språklege minoritetar om lag 14 100. I resten av landet er talet vel 24 400. Oslo og Akershus til saman har nesten halvparten av alle framandspråklege elevar. Etter det følgjer Rogaland med meir enn

2 500 elevar og Hordaland med om lag 2 400 elevar. Nord-Trøndelag har det minste talet med 300 elevar frå språklege minoritetar.

Det er ikkje store endringar i kva for språk elevane frå språklege minoritetar snakkar samanlikna med 1998. Urdu ligg framleis på topp, med 12 prosent av elevane. Så følgjer engelsk med 8 prosent og vietnamesisk og albansk med 7 prosent kvar. Arabisk og spansk vert også snakka av meir enn 5 prosent av dei framandspråklege minoritetane i grunnskolen.

19.5.2000

Befolkningsstatistikk. Folkemengde 1. april 2000 og endringene i 1. kvartal

Forsterket flukt fra Finnmark

Etter en mindre skjev regional flyttebalanse innenlands i fjor er mønsteret i 1. kvartal som i årene før 1999. Fylkene i nord og nordvest taper stadig mest, mens fylkene rundt Oslofjorden vinner innbyggere. Stor innvandring og mange fødsler ga likevel befolkningsvekst i 15 av 19 fylker.

Som tidligere er det særlig de fire nordligste fylkene og deler av Vestlandet som taper på omflyttingen innenlands. I forhold til folkemengden var tapet i Finnmark i 1. kvartal i år nær tre ganger så stort som i de andre mest utsatte fylkene; Nordland og Møre og Romsdal. Fylkene rundt Oslofjorden tok imot en mindre andel av flytterne innenlands enn i 1. kvartal 1998 og 1997. Oslos flyttebalanse ble svekket fra ett år tidligere, mens Østfold bedret sin positive flyttebalanse, i likhet med Sør-Trøndelag. Innlandsfylkene Hedmark og Oppland hadde begge positive flyttetall.

Laveste folketall på 35 år

Alle fylkene unntatt Rogaland oppnådde flyttegevinst fra utlandet i 1. kvartal. I Finnmark og Troms var et betydelig bidrag fra utlandet, i tillegg til et mindre fødselsoverskudd, likevel ikke nok til å hindre befolkningsreduksjon. For Finnmark var det foreløpige folketallet for 1. april 2000 det laveste siden 1964, mens

Nordland opplevde det laveste siden 1962.

Regional sentralisering

I 1999 var det tegn til bedret flyttebalanse i de fylker i nord og vest som har store byer. Denne tendensen forsterket seg i 1. kvartal 2000: Både Tromsø, Trondheim og Bergen fikk 200-300 flere innbyggere hver i løpet av kvartalet som følge av innenlandsk flytting. Sammen med betydelig fødselsoverskudd og flyttetilskudd fra utlandet økte hver av disse kommunene sin folkemengde med om lag 500 i 1. kvartal. I forhold til folketallet var veksten i Tromsø, Trondheim og Bergen større eller nesten like stor som veksten i Oslo. Folketallet i Oslo økte i 1. kvartal med over 1 300, eller litt mindre enn i Akershus.

Stor befolkningsvekst

Folketallet økte med 6 100 i 1. kvartal, nesten like mye som i samme kvartal i 1999. Fødselsoverskuddet økte med 500 til 2 500, vesentlig på grunn av 400 flere fødte. Innflyttingsoverskuddet fra utlandet minket med 600 til 3 600, særlig som følge av flere utflyttinger. I nettotallet inngikk det 400 flere afrikanere og asiater enn året før og 800 færre europeere. Av jugoslaviske statsborgere flyttet det knapt 450 inn og 350 ut. Blant norske statsborgere som flyttet, var det 500 flere utflyttere enn innflyttere.

Foreløpig folketall 1. april 2000 var 4 484 600.

18.5.2000

Utdanningsindikatorer, OECD, skoleåret 1997/98

17,7 års skolegang i Norge – 16,4 i OECD

I 1998 var den forventede utdanningslengden for en femåring i Norge 17,7 år. Gjennomsnittet for OECD-landene var 16,4 år. Kun tre land hadde høyere forventet utdanningslengde enn Norge. Sverige var i toppen med 19,4 år.

I 1990 var forventet utdanningslengde for en femåring i Norge 16 år, mens gjennomsnittet i OECD var 15,1 år. En

viktig årsak til økningen i forventet utdanningslengde i Norge er Reform-97 med skolestart for 6-åringer.

For norske jenter var det i 1998 en forventet utdanningslengde på 18,1 år og for gutter 17,2 år. Forventet utdanningslengde for norske gutter ligger nærmere OECD-gjennomsnittet enn hva den gjør for norske jenter.

For en 17-åring i Norge er forventet utdanningslengde på universitets- og høgskolenivå 3 år. Dette er 0,7 år mer enn gjennomsnittet i OECD. Danmark og Sverige har noe kortere forventet utdanningslengde på universitets- og høgskolenivå enn Norge, mens Finland er på topp med 3,8 år.

Forventet antall år i utdanning på universitets- og høgskolenivå er 3,4 år for kvinner og 2,5 år for menn. For kvinnes del er dette langt høyere enn gjennomsnittet i OECD enn hva det er for norske menn.

Høyt utdanningsnivå i Norge ...

I 1998 hadde 25,8 prosent av den norske befolkningen i aldersgruppen 25-64 år utdanning på universitets- og høgskolenivå. Gjennomsnittet i OECD-landene var 23 prosent. Canada hadde den høyeste andelen med 38,8 prosent, Portugal den laveste med 9,2 prosent. I Finland og Sverige var andelen som hadde utdanning på universitets- og høgskolenivå noe høyere enn i Norge, i Danmark noe lavere.

I overkant av 56 prosent av den norske befolkningen i aldersgruppen 25-64 år har fullført utdanning på videregående skolenivå. For OECD er gjennomsnittet 59,9 prosent. Her skiller Tsjekkia seg ut med hele 74,9 prosent. Både i Danmark, Finland og Sverige var det en noe lavere andel av befolkningen med en utdanning på dette nivået enn i Norge.

Nesten 44 prosent av befolkningen i OECD-landene i aldersgruppen 25-64 år hadde i 1998 ikke mer enn grunnskoleutdanning. Tilsvarende tall for Norge var 16,9 prosent. I Danmark, Finland og

Sverige var tallene henholdsvis 21,5; 31,7 og 23,9 prosent.

... i alle aldre ...

Hele 93 prosent av alle nordmenn i aldersgruppen 25-34 år har utdanning på minimum videregående skolenivå. I denne aldersgruppen har Norge og Japan høyest utdanningsnivå i OECD hvor gjennomsnittet er 72 prosent. I Norge har 88 prosent i aldersgruppen 35-44 år og 78 prosent i aldersgruppen 45-54 år utdanning på minimum videregående skolenivå. Tilsvarende andel for aldersgruppen 55-64 år er 65 prosent.

Når det gjelder de som har utdanning på minst universitets- og høgskolenivå i ulike aldersgrupper er tendensen den samme for Norges del. I alle aldersgrupper er det en høyere andel i Norge som har en utdanning på universitets- og høgskolenivå enn gjennomsnittet i OECD.

... og særlig kvinnene

I aldersgruppen 55-64 år er det i Norge langt flere menn enn kvinner som har utdanning på videregående skolenivå, i de andre aldersgrupper er det om lag den samme andelen kvinner og menn med utdanning på dette nivået.

Kvinnene er derimot i flertall i aldersgruppen 25-44 år blant dem som har universitets- eller høgskoleutdanning. Dette gjelder særlig for aldersgruppen 25-34 år, hvor andelen kvinner med utdanning på dette nivå er 31 prosent, mens den tilsvarende andelen for menn er 24 prosent.

Norge ligger langt over gjennomsnittet i OECD både når det gjelder andelen av kvinnene med utdanning på videregående skolenivå og på universitets- og høgskolenivå. Spesielt er andelen høy i forhold til gjennomsnittet i OECD på universitets- og høgskolenivå. En av fire norske kvinner har utdanning på dette nivået, mens det i OECD er om lag en av ti. Kun USA har større andel kvinner med universitets- eller høgskoleutdanning enn Norge.

18.5.2000

Arbeidskonflikter, 1999

Mellomoppgjør og få tapte arbeidsdager

1999 var et år med mellomoppgjør hvor det gikk tapt vel 7 100 arbeidsdager som følge av arbeidskonflikter. Til sammenligning gikk det tapt hele 286 000 arbeidsdager i løpet av 1998, da det var et hovedoppgjør ved lønnsforhandlingene.

I løpet av 1999 ble det registrert 19 arbeidskonflikter som berørte 651 arbeidstakere. Forrige mellomoppgjør, i 1997, hadde til sammenligning 6 ulike arbeidskonflikter der 1 280 arbeidstakere ble berørt av konfliktene.

Størst antall tapte arbeidsdager finner vi i olje- og gassutvinning og bergverksdrift med 3 040 arbeidsdager og i samferdsel med 1 744 arbeidsdager. Dette tilsvarer henholdsvis 42 og 24 prosent av alle tapte arbeidsdager i 1999. For hele industrien gikk det tapt mindre enn 700 arbeidsdager, og kun 57 arbeidstakere var i konflikt i løpet året. I offentlig forvaltning ble det ikke registrert tap av arbeidsdager i det hele som følge av arbeidskonflikter i 1999.

I år med mellomoppgjør er det som regel færre arbeidskonflikter enn i år med hovedoppgjør. Hovedoppgjøret foregår hvert annet år og innebærer for de fleste tariffområder at toårige tariffavtaler inngås. I år med mellomoppgjør foregår det en revisjon av de avtaler som er inngått i hovedoppgjøret. Dette forklarer en del av de store endringene i statistikken fra år til år.

16.5.2000

Utdanningsstatistikk. Frittstående
fjernundervisningsinstitusjoner, 1999

8 av 10 tilbys offentlig eksamen

I 1999 var det nesten 39 500 fullføringer av kurs i regi av de frittstående fjernundervisningsinstitusjonene. Totalt var det nesten 31 000 kurs som hadde tilbud om offentlig eksamen.

To av tre kurs med tilbud om offentlig eksamen var kurs på videregående skolenivå. I underkant av 5 500 fikk tilbud om å ta intern eksamen, mens resten ikke fikk tilbud om eksamen.

Statistikken gir informasjon om gjennomførte kurs, men ikke hvor mange elever som har deltatt i kursvirksomheten fordi noen elever tar flere kurs. Statistikken gir informasjon om hvor mange som ble tilbudt offentlig eksamen, men ikke hvor mange som benyttet seg av muligheten, og heller ikke noe om hvordan resultatet ble.

Størst andel av fullførte kurs var kurs på videregående skolenivå. 60 prosent av alle fullførte kurs var på dette nivået, mens hvert fjerde kurs var på universitets- og høyskolenivå. Nivået for resten av kursene var ikke spesifisert. Av dem som fullførte kurs på videregående skolenivå og universitets- og høyskolenivå, var det 86 prosent av deltakerne som fikk tilbud om offentlig eksamen.

Det var i 1999 over 5 300 færre kursfullføringer enn i 1998, det vil si en nedgang totalt på omtrent 14 prosent. Nedgangen var størst i enkelte tett befolkede landsdeler, mens det har vært en liten økning i nordlige deler av landet. Nedgangen var på nesten 40 prosent sammenlignet med tall fra 1993.

Kjønnsmessige variasjoner

Som i 1998 var det også i 1999 flere kursfullføringer blant kvinner enn menn. Mens kvinneandelen i 1998 var i underkant av 52 prosent, hadde den i 1999 steget til nesten 54 prosent.

Det var en klar kjønnsmessig forskjell i valg av fag. Innenfor samfunnsfaglige kurs ble 5 600 kurs fullført av kvinner, mens snaut 2 000 kurs ble fullført av menn. Nesten halvparten av kvinnene valgte kurs innenfor hovedemnene samfunnsfag og helse- og sosialfag. Innenfor realfag-, industrifag og tekniske fag fullførte menn 5 900 kurs, mens kvinnene bare sto for gjennomføring av drøyt 1 000 kurs. Blant menn valgte to tredjedeler kurs innenfor hovedemnene realfag-, industrifag og tekniske fag, økonomi og EDB-fag, og samferdsels- og kommunikasjonsfag.

Blant menn var det færrest deltakere på kurs innenfor emnene tjenesteyting og servicefag, estetisk fag og håndverksfag, samt humanistiske fag og tros- og livssynsfag. Menn som fullførte et kurs i et av disse tre emnene, utgjorde til sammen kun 2 prosent av alle menn som fullførte et kurs uansett emne. For kvinner var det færrest deltakere på kurs i naturbruk, økologi- og miljøvern og samferdsels- og kommunikasjonsfag.

Ulik alderssammensetning

I datagrunnlaget for 1999 er i overkant av 96 prosent fordelt etter alder. For de kursdeltakerne hvor alder ikke er oppgitt, utgjør kvinner den største delen.

Personer i alderen 30-39 år var aldersgruppen som gjennomførte flest kurs. 36 prosent av alle kurs hvor vi vet deltakerens alder ble fullført av personer i denne aldersgruppen. Personer i aldersgruppen 40-49 år utgjorde vel 33 prosent, mens personer over 60 år utgjorde under 1 prosent. Alderssammensetningen varierende også i forhold til valg av emne. Deltakere i alderen 30-39 år gjennomførte flest kurs innenfor emnet økonomi og EDB-fag, mens i aldersgruppen 40-49 år var det flest som gjennomførte kurs i organisasjons- og ledelsesfag. Samferdsels- og kommunikasjonsfag var det mest populære i aldersgruppen 14-19 år. Dette emnet utgjorde i underkant av 36 prosent av kursgjennomføringene i denne aldersgruppen.

15.5.2000

Holdninger til og kunnskap om norsk utviklingshjelp, 1999

Økt oppslutning om u-hjelp

88 prosent av befolkningen er positive til norsk utviklingshjelp. Dette er en økning på 11 prosentpoeng siden 1990. Bare 3 prosent mener bevilgningene til u-hjelp burde sløyfes.

Siden undersøkelsene startet i 1972 har det vært en stabil (og svakt stigende) oppslutning om å gi hjelp til utviklingsland. Oppslutningen er sterkest blant kvinner, yngre, høyt utdannede og personer som bor i byer og tettbygde strøk.

- Vi har råd

71 prosent av befolkningen mener at Norge, som et rikt land, har råd til å gi u-hjelp i stedet for å bruke pengene i Norge. Dette er en økning på 10 prosent fra forrige undersøkelse, gjennomført i 1996. Halvparten av befolkningen mener at beløpet som bevilges til u-hjelp er passe stort, mens 30 prosent synes bevilgningene burde vært mindre. 11 prosent mener beløpet burde vært større. Bare 3 prosent mener bevilgningene burde sløyfes helt. På 1990-tallet har folks oppfatninger om dette spørsmålet vært relativt stabilt. 88 prosent av befolkningen støtter også Norges hjelp til Øst-Europa. Dette er en økning på 6 prosent fra 1996.

Svartmaling i media?

Synet på hvordan media presenterer utviklingslandene, har endret seg i 1990-årene. I 1993 mente 30 prosent at mediene ga et for positivt bilde av situasjonen i utviklingsland, mens 7 prosent mente bildet var for negativt. I dag er det flere - hele 33 prosent - som mener media gir et for negativt bilde, mens bare 10 prosent mener bildet er for positivt. I underkant av halvparten mener at media stort sett gir et riktig bilde av situasjonen i utviklingsland, og at NRK gir det mest korrekte bildet.

Sterkest støtte til nødhjelp

Det er en sterkere støtte til nødhjelp enn til langsiktig bistand. 58 prosent mener

at beløpet til nødhjelp er passe stort, mens 48 prosent mener det samme om bidraget til langsiktig bistand. Og mens vurderingen av nødhjelpsaksjonene er svært positiv, er det en mer negativ vurdering av de langsiktige bistandsprosjektene.

Vil ha betingelser

Det er solid støtte for å stille betingelser til mottakerlandet ved tildeling av utviklingshjelp. 94 prosent mener dette er riktig. Respekt for menneskerettighetene nevnes av flest som en viktig betingelse. 86 prosent mener at krig og konflikter er de viktigste årsakene til at det er vanskelig å skape økonomisk vekst i utviklingslandene. 76 prosent mener korrupsjon er en viktig årsak, mens 52 prosent nevner brudd på menneskerettighetene som en viktig grunn.

Liten kunnskap

Røde Kors er mest kjent av de norske bistandsorganisasjonene. Derest kommer Kirkens Nødhjelp, Redd Barna, NORAD og Norsk Folkehjelp.

Kunnskapen om den statlige norske u-hjelpen er generelt lav. 55 prosent svarer at de ikke vet hva som er Norges hovedsamarbeidsland. Og 68 prosent tror NORAD driver egne utviklingsprosjekt, mens bare 20 prosent svarer riktig, at de først og fremst gir finansiell støtte til prosjekter som er drevet av andre.

12.5.2000

Arbeidstakere etter bosted og utdanning, 4. kvartal 1999

Lav vekst i antall arbeidstakere

Antall arbeidstakere økte med 0,7 prosent fra 4. kvartal 1998 til 4. kvartal 1999. Økningen tilsvarer 14 100 arbeidstakere. Størst økning var det i Vestfold med 2,0 prosent, mens Finnmark hadde størst nedgang med 1,0 prosent.

Foruten Finnmark hadde også Nordland, Sør-Trøndelag og Sogn og Fjordane nedgang i antall arbeidstakere.

For hele landet under ett var økningen 0,5 prosent for menn og 1,0 prosent for kvinner. Størst prosentvis økning blant mannlige arbeidstakere fant vi i Oslo, med 1,5 prosent, mens det for kvinnelige arbeidstakere var størst økning i Vestfold, med 2,8 prosent.

Fra 1990 til 1999 økte antall arbeidstakere med 14,5 prosent. Rogaland hadde den største økningen med 22,5 prosent. Deretter fulgte Aust-Agder med 22,1 prosent og Oslo med 18,0. Lavest vekst fant vi i Hedmark med 5,8 prosent. Tallene er justerte for at 12 000 sjøfolk kom med i datagrunnlaget fra og med 1992.

Flere arbeidstakere over 40 år

For hele landet var det sist år en økning i antall arbeidstakere over 40 år. Den prosentvise økningen var størst for aldersgruppen 55-66 år og alle fylkene hadde en økning i denne aldersgruppen. Samtlige fylker hadde en økning i antall arbeidstakere i alderen 40-66 år.

Flest kvinner med heltidsarbeid i Oslo og Finnmark

I 1999 arbeidet 88,3 prosent av de mannlige arbeidstakerne heltid, det vil si 30 timer eller mer per uke, mens tilsvarende tall for kvinner var 57,5 prosent. Høyest andel menn som arbeidet heltid i 1999 fant vi i Møre og Romsdal med 90,0 prosent, mens Nord-Trøndelag hadde lavest andel med 86,3 prosent. Oslo har høyest andel kvinner som arbeidet heltid, med 75,9 prosent i 1999 og Vest-Agder lavest andel med 44,6 prosent.

Fra 1990 til 1999 har det for samtlige fylker vært en økning i antall kvinnelige arbeidstakere som arbeider heltid. Sør-Trøndelag og Vestfold har hatt størst økning i andelen kvinner som arbeider heltid. Finnmark og Aust-Agder har hatt minst økning.

For menn har det i samme periode, for alle fylker, vært en nedgang i andelen som arbeider heltid. Finnmark og Hedmark har hatt størst nedgang, mens Sogn og Fjordane og Hordaland har hatt minst nedgang.

Flere med høyere utdanning

I 1999 viste tallene for hele landet under ett at 28,0 prosent av arbeidstakerne hadde utdanning på universitets- og høghskolenivå. Høyest andel fant vi i Oslo og Akershus med henholdsvis 40,9 og 32,2 prosent. Lavest andel hadde Oppland med 22,3 prosent. Alle fylkene hadde det siste året en økning i andelen arbeidstakere med utdanning på universitets- og høghskolenivå.

11.5.2000

Sosialhjelpsstatistikk. Foreløpige tall, 1999

Stadig færre sosialhjelpsklienter

Tallet på sosialhjelpsmottakere gikk ned med om lag 6 000 personer fra 1998 til 1999. Samtidig gikk utbetalingene til sosialhjelp opp med rundt 80 millioner kroner.

Tallet på mottakere av sosialhjelp ble redusert fra 132 500 i 1998 til rundt 126 500 i 1999. Fra 1997 til 1998 gikk tallet ned med 13 500 klienter. I fjor ble det utbetalt anslagsvis 3,810 milliarder kroner mot 3,727 milliarder kroner året før.

11.5.2000

Arbeidskraftundersøkelsen, 1. kvartal 2000

Økt arbeidsledighet

91 000 personer var arbeidsledige i 1. kvartal i år, en økning på 21 000 fra samme kvartal i fjor. Nye sesongjusterte tall fra Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) antyder en forsiktig økning i arbeidsledigheten fra 4. kvartal 1999 til 1. kvartal i år, etter oppgang også gjennom de to foregående kvartalene.

Høyere ledighetsnivå

Ifølge AKU var det 91 000 arbeidsledige i 1. kvartal 2000. De arbeidsledige utgjorde da 3,9 prosent av arbeidsstyrken. Ifølge de sesongjusterte tallene nådde ledigheten en bunn høsten 1998. Den holdt seg rundt dette nivået gjennom første halvår i fjor, for deretter å stige gjennom andre halvår. Tallene viser at

ledigheten nå er på et klart høyere nivå enn for ett år siden.

Kraftig oppgang blant menn

Fra 1. kvartal 1999 til 1. kvartal i år, har ledigheten økt i alle aldersgrupper blant både menn og kvinner. Ledigheten gikk opp fra 2,9 til 3,3 prosent blant kvinner og opp fra 3,2 til 4,4 blant menn. Økningen i arbeidsledigheten var sterkest blant menn 25-54 år, hvor ledigheten økte med 43 prosent.

Tallet på langtidsledige økte med 4 000 siste år. Langtidsledige er personer som har hatt en sammenhengende ledighetsperiode på over et halvt år. Andelen økte fra 16 til 17 prosent.

Det var 68 000 undersysselsatte i 1. kvartal, det vil si deltidssysselsatte som søker mer arbeid. Det var 4 000 færre enn i samme kvartal året før. Som andel av alle deltidssysselsatte tilsvarte det en nedgang fra 10,8 til 10,2 prosent.

73,0 prosent av befolkningen i alderen 16-74 år var enten sysselsatte eller arbeidsledige i 1. kvartal 2000, mot 72,6 prosent ett år tidligere. Yrkesdeltakelsen økte med 0,4 prosentpoeng for både kvinner og menn. Særlig sterk oppgang i yrkesdeltakelsen var det i aldersgruppen 16-19 år.

Sammenlignet med 1. kvartal 1999 var det oppgang i sysselsettingen innenfor offentlig administrasjon, undervisning, helse- og sosialtjenester og detaljhandel. Innenfor industri og transporttjenester var det derimot en nedgang i sysselsettingen.

Økning i utførte ukeverk

Statistisk sentralbyrå (SSB) har anslått at økningen i utførte ukeverk siste år var på 17 000, eller 0,9 prosent. Disse tallene er imidlertid særlig usikre, dels på grunn av ulik plassering av påsken i de to årene og dels på grunn av at andelen som tok ferie en del av referanseuken kan ha vært ulik i de to årene. Dette har ført til brudd i tidsserien for utførte ukeverk og fravær.

Færre midlertidig ansatte

187 000 personer var midlertidig ansatt 1. kvartal i år, en nedgang på 18 000 fra samme kvartal i fjor. Omfanget av midlertidige ansettelser var relativt sett høyest i hotell- og restaurantvirksomhet, undervisning og helse- og sosialtjenester. Størst nedgang i andelen midlertidig ansatte var det i primærnæringene og transport og kommunikasjon. I detaljhandel og hotell- og restaurantvirksomhet økte andelen midlertidig ansatte.

Nedgang i sykefraværet blant kvinner

91 000 sysselsatte var midlertidig fraværende på grunn av sykdom hele undersøkelsesuken i 1. kvartal. Andelen med sykefravær var 4,6 prosent for kvinner og 3,6 prosent for menn. Justert for bruddet i tidsserien, anslås sykefraværet samlet å være uendret siste år, men med en økning på 0,3 prosentpoeng blant menn og en nedgang på 0,4 prosentpoeng blant kvinner.

Sesongjusterte tall

Kvalitetstester viser at de sesongjusterte tallene for AKU-ledige er usikre. Sesongjusteringsmetoden har problemer med å identifisere et sesongmønster i denne tallserien. De tilfeldige utslagene er relativt store i forhold til sesongkomponenten. SSB planlegger i løpet av inneværende år å publisere sesongjusterte AKU-tall basert på det observerte sesongmønsteret etter omleggingen av undersøkelsen i 1996.

10.5.2000

Spesialisthelsetjenesten, psykiatri, 1998

Færre heldøgns plasser

I perioden 1990 til 1998 ble antall heldøgns plasser i psykiatriske institusjoner redusert med 21 prosent, fra vel 8 000 til nesten 6 300. Dette er i tråd med helsepolitiske målsetninger.

En sentral helsepolitisk målsetning er at det psykiatriske tilbudet skal være mer preget av poliklinisk behandling og andre dagtilbud fremfor innleggelser i psykiatriske heldøgnsinstitusjoner. Reduksjonen i heldøgns plasser på 1990-

tallet har i sin helhet funnet sted i voksenpsykiatriske institusjoner, hvor plass-tallet ble redusert med 23 prosent. Innenfor barne- og ungdomspsykiatrien økte antallet heldøgns plasser fra 266 i 1990 til 320 i 1998.

Trenden fra 1980-tallet har altså fortsatt på 1990-tallet. I 1980 var det om lag 12 250 psykiatriske heldøgns plasser i Norge, men antallet ble redusert med 35 prosent fra 1980 til 1990. Antall heldøgns plasser ble totalt sett nesten halvert fra 1980 til 1998.

Ved utgangen av 1998 var det for landet som helhet 1,8 heldøgns plasser per 1 000 innbyggere i alderen 18 år og over i voksenpsykiatrien, og 0,3 heldøgns plasser per 1 000 innbyggere i alderen 0-17 år i barne- og ungdomspsykiatrien. Flest heldøgns plasser i voksenpsykiatriske institusjoner sett i forhold til befolkningsgrunnlaget hadde Oslo med 2,7 heldøgns plasser per 1 000 innbyggere over 18 år. Dekningsgraden var også god i Vest-Agder og Rogaland der det tilsvarende tallet for begge fylkene var 2,1. Best dekning i barne- og ungdomspsykiatriske heldøgns plasser hadde Aust-Agder med 0,5 plasser per 1 000 innbyggere i aktuell aldersgruppe (0-17 år).

Færre oppholdsdøgn

Antall oppholdsdøgn ved psykiatriske institusjoner og avdelinger har i samsvar med færre tilgjengelige heldøgns plasser blitt redusert med nesten en halv million døgn fra 1990 til 1998. Dette tilsvarer en nedgang på 19,5 prosent i perioden. Fra 1997 til 1998 var endringen i oppholdsdøgn relativt liten sammenlignet med den kraftige reduksjonen som skjedde fra 1990 til 1995. Samtidig har antall avsluttede heldøgnsopphold økt. I 1998 skjedde vel 30 200 utskrivninger av heldøgns pasienter fra psykiatriske institusjoner. Det tilsvarende antall utskrivninger i 1990 var 21 250. Dermed har antall utskrivninger økt med 42 prosent i åtteårsperioden. Ser vi på det relative forholdet mellom disse to variablene, ble gjennomsnittlig antall oppholdsdøgn per utskrivning redusert fra 119

døgn i 1990 til 67 døgn i 1998. Et helsepolitisk mål er at heldøgns plassene i psykiatrien skal benyttes til mer aktiv behandling, og at langtidsopphold med hovedvekt på pleie og omsorg skal reduseres. Økningen i antall utskrivinger per heldøgns plass har vært kraftig på 1990-tallet: fra 2,7 i 1990 til 4,8 i 1998. Dette tyder på at utviklingen går i den ønskede retning.

Flere polikliniske konsultasjoner

Antall registrerte polikliniske konsultasjoner har økt sterkt gjennom 1990-tallet, men det er uklart hvor mye av økningen som kan tilskrives endring i statistikken. I forbindelse med 1996-statistikken ble spørsmålene om poliklinisk behandling endret og rettleidingene til institusjonene gjennomgått for å få klarere retningslinjer for hva som skal regnes som poliklinisk behandling. Dette ga bedre kontrollmuligheter og høyere kvalitet på dataene, men medførte et brudd i statistikken sammenlignet med tidligere år.

I 1998 ble det gjennomført om lag 621 000 refusjonsberettigede polikliniske konsultasjoner ved psykiatriske institusjoner og frittstående poliklinikker. Av disse var 148 000 barne- og ungdomspsykiatrisk behandling og de resterende 473 000 voksenpsykiatrisk behandling. Dette tilsvarer 142 polikliniske konsultasjoner per 1 000 innbyggere i alderen 0-17 år i barne- og ungdomspsykiatrien og 139 polikliniske konsultasjoner i voksenpsykiatrien per 1 000 innbyggere 18 år og over. Det er store forskjeller mellom fylkene med hensyn til befolkningsrelatert rate. Oslo hadde flest polikliniske konsultasjoner i voksenpsykiatrien i forhold til befolkningsgrunnlaget, med 207 konsultasjoner per 1 000 innbyggere over 18 år. Akershus hadde det relativt laveste antallet med 84 konsultasjoner per 1 000 innbyggere i aktuell aldersgruppe. Relativt flest polikliniske konsultasjoner i barne- og ungdomspsykiatrien hadde Vest-Agder, med 355 konsultasjoner per 1 000 innbyggere i alderen 0-17 år. Den tilsvarende raten for Rogaland, som lå lavest på landsbasis, var 58.

Flere årsverk

Personellinnsatsen i psykiatrien, målt i antall årsverk, har vist en stigende tendens gjennom hele 1990-tallet. For psykiatrien som helhet har økningen vært på 1 375 årsverk fra 1990 til 1998, det vil si en økning på 9,5 prosent. Relativt sett er det innenfor barne- og ungdomspsykiatri at økningen har vært størst, med en økning på 665 årsverk, eller 44,5 prosent, i perioden. Tilsvarende økte antallet årsverk i voksenpsykiatrien med 709 årsverk eller 5,5 prosent. For psykiatrien som helhet var det 3,6 årsverk per 1 000 innbyggere ved utgangen av 1998. Årsverkene ved voksenpsykiatriske institusjoner tilsvarte 4 årsverk per 1 000 innbyggere over 18 år. Ved barne- og ungdomspsykiatriske institusjoner var tallet 2,1 årsverk per 1 000 innbyggere i alderen 0-17 år.

9.5.2000

Pasientstatistikk. Foreløpige tall, 1999

Flere heldøgnsopphold

De siste ti årene kan vi se en økning på hele 14 prosent i antallet heldøgnsopphold ved somatiske sykehus. I 1999 var det 14 418 flere opphold enn året før. Antall heldøgns-pasienter med hjerte- og karsykdommer har økt svakt siste året, mens antallet pasienter med diagnosen kreft har gått noe ned.

Antallet sykehusinnleggelser på grunn av hjerte- og karlidelser har økt på hele 1990-tallet, fra 86 954 opphold i 1992 til 106 793 opphold i 1999, det utgjør en økning på 23 prosent. Antallet heldøgns pasienter med kreftsvulster eller godartede svulster økte også frem til 1998, men har i 1999 blitt redusert med 3 463 utskrivinger, noe som utgjør en reduksjon på drøye 4 prosent. Antallet med sykdommer i åndedrettet har også gått opp de siste årene. Det samme gjelder pasienter med sykdommer i nervesystemet og sanseorganene (se vedleggstabell nr. 1).

I 1989 ble det registrert 610 611 heldøgnsopphold, mens i 1999 hadde antallet økt til 696 916 opphold. Dette er kun

pasienter med gyldig bostedskommune i Norge. I tillegg kommer opphold av utlendinger og personer uten gyldig bostedskommune, noe som i 1999 utgjorde 3 411 opphold. De somatiske sykehusene sto således for utskriving av over 700 000 heldøgns pasienter i fjor.

Antall liggedager

Mens antallet heldøgnsopphold har gått jevnt oppover på 1990-tallet, har antallet liggedager per opphold gått nedover. I 1999 var antallet liggedager i gjennomsnitt for menn og kvinner 6,1. Til sammenligning lå gjennomsnittet på 7 dager i 1992. Det totale antallet liggedager økte med 8 472 dager fra 1998 til 1999.

9.5.2000

Medlemmer i arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjoner, 1999

Svak økning i antall fagorganiserte

Antall medlemmer i de landsomfattende arbeidstakerorganisasjonene var 1 485 000 personer ved utgangen av 1999. Dette var en økning på drøyt 5 000 personer fra samme tidspunkt året før.

Både Landsorganisasjonen (LO) og Akademikernes Fellesorganisasjon (AF) har hatt markant nedgang i medlemstallet i perioden. Dette har ført til at de fire store hovedsammenslutningene nå organiserer 88 prosent av medlemmene i arbeidstakerorganisasjonene, mot 91 prosent året før.

Som en følge av at Norges Ingeniørorganisasjon (NITO) meldte seg ut av AF i 1999, ble medlemstallet i AF redusert fra 161 000 i 1998 til snaut 117 000 i 1999. I samme tidsrom er medlemstallet i LO redusert med snaut 10 000 personer, til vel 828 000 medlemmer. Både Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) og spesielt Akademikerne har i samme periode hatt økning i medlems-tallet. For YS gikk antall medlemmer opp med 5 000 personer, fra om lag 238 000 i 1998 til vel 243 000 i 1999. Akademikerne hadde en økning i med-

lemstallet på nesten 13 prosent, fra snaut 102 000 i 1998 til 115 000 i 1999. Antall medlemmer i arbeidstakerorganisasjoner utenfor de fire store hovedsammenslutningene økte med snaut 42 000 i fra 1998 til 1999, hovedsakelig på grunn av at NITO meldte seg ut av AF.

Arbeidsgiversammenslutninger

På arbeidsgiversiden er Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) fremdeles størst med sine 15 624 medlemsbedrifter i 1999. Dette var en økning på 340 bedrifter fra året før. Antallet ansatte i bedrifter tilsluttet NHO var om lag 423 000 personer, mot vel 412 000 i 1998. Til sammenligning har Service-nærings Hovedorganisasjon (HSH) økt antallet medlemsbedrifter fra 9 250 til 9 523 i samme periode. Dette skyldes i all hovedsak at Arbeidsgiverforeningen for Private virksomheter i Offentlig sektor ble fusjonert med Handels- og Service-nærings Hovedorganisasjon (HSH) i 1999.

5.5.2000

Levekårsundersøkelse i Longyearbyen, vinteren 2000

Hele folket i arbeid (omtrent)

Folk i Longyearbyen er tilfreds med å bo på Svalbard. Og det har de god grunn til: 91 prosent er i arbeid, 90 prosent har god helse og 85 prosent har ikke problemer med en uforutsett regning på 3000 kroner. Men skepsisen til lokalt selvstyre er stor.

91 prosent av de intervjuede i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse i Longyearbyen er i arbeid, mens bare 1 prosent oppgir å ha vært arbeidsledig de siste tre månedene. 2 prosent mottar ulike former for pensjoner.

Fornøyd med økonomien

78 prosent av de intervjuede er fornøyd med lønnsinntekten sin i Longyearbyen, og undersøkelsen viser at 85 prosent svarer at de i det foregående året ikke hadde problemer med å klare en uforutsett regning på 3000 kroner.

På spørsmål om en ville flyttet dersom skatten økte fra 14 til 20 prosent svarer

39 prosent at de ville flyttet, mens 46 prosent oppgir at dette ikke ville ha noen betydning.

69 prosent av husholdningene leier boligen, 27 prosent har fri tjenestebolig, mens 4 prosent eier sin egen bolig. 81 prosent av de som leier eller har fri tjenestebolig svarer at de ikke ønsker å eie sin egen bolig.

Eventyrlyst

52 prosent av befolkningen har bodd på Svalbard under 4 år. Av i alt ni ulike grunner for å bosette seg på Svalbard, er "eventyrlyst" og "opplevelse av natur og friluft" oppgitt som viktigste grunner. Av ni ulike grunner for fortsatt å bli boende på Svalbard er "lavere skatt" og "unike naturopplevelser" oppgitt som viktigste grunner. Kun 1 prosent oppgir å ikke være tilfreds med å bo på Svalbard. Men likevel er hele 75 prosent uinteressert i å pensjonere seg på Svalbard selv om det skulle ble lagt til rette for det.

91 prosent vurderer sin egen helse til å være god eller svært god. 35 prosent oppgir at mørketiden sliter på humøret. Kvinner er i høyere grad enn menn plaget av mørketiden.

Skeptiske til selvstyre

Myndighetene har foreslått at det skal innføres lokalt selvstyre i Longyearbyen. Av den grunn er en rekke spørsmål om Svalbardrådsvalget og holdning til innføringen av lokaldemokrati med i undersøkelsen. Hele 50 prosent svarer at de er imot innføringen av lokalt selvstyre i Longyearbyen, 30 prosent er for, mens 14 prosent vet ikke. Holder vi "vet ikke" gruppen utenfor er en klar majoritet, 59 prosent, mot innføringen av lokaldemokrati.

Levekårsundersøkelsen i Longyearbyen 2000 er utført på oppdrag fra Svalbard Samfunnsdrift. Målgruppen besto av alle norske statsborgere som var 16 år eller eldre og som var registrert som bofaste i Longyearbyen. Den endelige analysen av levekår i Longyearbyen blir fremstilt i en rapport senere.

4.5.2000

Åpnede konkurser 1. kvartal 2000

12 prosent flere konkurser

Det ble åpnet 954 konkurser i 1. kvartal 2000. Det er en økning på 12 prosent i forhold til 1. kvartal 1999. Størst økning har det vært i fylkene Vest-Agder og Rogaland hvor det har vært mer enn en fordobling i antall åpnede konkurser.

Hittil i år er det åpnet 99 flere konkurser enn på samme tidspunkt i fjor, hvor det ble åpnet 855 konkurser. Det er høye tall for åpnede konkurser i februar som bidrar til denne økningen. I februar i år ble det åpnet 331 konkurser mot 265 i fjor, som gir en økning på 25 prosent.

Størst økning i sørvest

Av landets 19 fylker hadde 12 en økning i antallet konkurser. Flest konkurser rammet Oslo med i alt 189 stykker. Dette utgjør 20 prosent av de totale åpnede konkursene. Den største prosentvise økning i antall åpnede konkurser hadde imidlertid Vest-Agder og Rogaland med henholdsvis 21 og 80 konkurser. Dette er mer enn en fordobling av konkursene for disse to fylkene i forhold til samme kvartal i fjor, hvor antallet konkurser var på henholdsvis 8 og 37. Østfold og Hordaland har også hatt en sterk økning i åpnede konkurser under 1. kvartal med 67 og 56 prosent.

6 av fylkene har hatt en reduksjon i antallet åpnede konkurser. I forhold til 1. kvartal 1999 er det Akershus som har hatt den største reduksjonen. 1. kvartal 2000 ble det åpnet 76 konkurser i Akershus, en nedgang på 34 prosent i forhold til 1. kvartal 2000 hvor det var 115 konkurser. Deretter følger Troms med en nedgang på 30 prosent og Finnmark med en nedgang på 25 prosent.

Flere personlige konkurser

Av totalt 954 åpnede konkurser var 555 foretakskonkurser, mens 399 var personlige konkurser (innbefatter personlig næringsdrivende og lønnstakere). Forholdet mellom foretakskonkurser og personlige konkurser er noe endret sam-

menlignet med 1. kvartal 1999. Andelen personlige konkurser har økt fra 39 prosent til 42 prosent.

Blant foretakene er det næringen varehandel som har flest konkurser. Av 555 foretakskonkurser var 205, eller 36 prosent, av konkursene innen varehandel. Næringene transport med videre og industri har hatt største økningen i antallet konkurser i forhold til samme tid i fjor med henholdsvis 35 og 33 prosent. Eiendom med videre har den største reduksjonen i antall konkurser med 16 prosent.

Bildet er noe annet for de personlige konkursene. Her er det næringen bygge- og anleggsvirksomhet som har flest konkurser. Av 399 personlige konkurser var 104, eller 26 prosent, innen denne næringen. Videre hadde næringen transport med videre den største reduksjonen i antallet åpnete konkurser med 11 prosent.

Små selskaper

Det er i hovedsak små selskaper med lav omsetning og få sysselsatte som går konkurs. 86 prosent av alle konkursene fant sted i foretak med mindre enn 4 ansatte, 13 prosent hadde mellom 5 og 24 ansatte og 1 prosent hadde flere enn 25 ansatte. Videre hadde 63 prosent en årlig omsetning på under 1 million kroner, 29 prosent hadde en omsetning på mellom 1 og 5 millioner kroner og 8 prosent hadde 6 millioner eller mer.

2.5.2000

Undersøking om foreldrebetaling i barnehagar, januar 2000

Store skilnader i barnehagesatsane

Foreldrebetalinga i barnehagar varierer sterkt etter kvar ein bur i landet. Størst er skilnadene for familiar med låg bruttoinntekt. Skilnadene skuldast i stor grad kommunane sine val av betalingssystem.

Dyrast for familiar med låg inntekt og eitt barn i barnehage er det i Nord-Trøndelag og Møre og Romsdal. Den

lågaste årsbetalinga finn ein i Akershus og Oslo. Årsbetalinga varierer frå 5 982 kroner i Akershus til 32 208 kroner i Nord-Trøndelag for familiar med låg inntekt. Ser ein derimot på familiar med høg inntekt, må ein i Oslo betale om lag 35 prosent meir for ein barnehageplass enn i Rogaland, som kjem rimelegast ut.

Med brutto årsinntekt på 100 000 og 375 000 kroner, er årsbetalinga på landsbasis i gjennomsnitt respektive 22 818 og 32 140 kroner. Årsbetalinga er rekna ut ifrå månadssats inkludert kostpengar og talet på innbetalingar i året.

Betalingsssystem

Dei store skilnadene i årsbetalinga kan i stor grad bli forklart av kva system for betaling kommunane vel å bruke. 45 av kommunane i utvalet på 109 kommunar har innført betalingssatsar etter kva hushalda tener medan dei resterande ikkje tek omsyn til inntekta (flate satsar). Kommunar som bruker flate betalings-satsar fell derfor dyre for låginntekts-familiar. Kombinasjonen låg inntekt og høge barnehageutgifter kan òg føre til at hushald kjem under spesielle stønads-ordningar. Om lag 68 prosent av utvalet tilbyr ulike rabatt- eller friplassordningar.

Fleire kommunar krev høgare satsar for dei yngste barna. I januar 2000 kravde 27 kommunar høgare satsar for barn under tre år medan i januar 1997 gjorde 19 kommunar det same. Alle kommunar tilbyr syskenmoderasjon for familiar med fleire barn i same barnehage. Nesten halvparten av utvalet gir syskenmoderasjon på 50 prosent for barn nummer to.

Private barnehagar

Dei private barnehagane utan kommunalt tilskot nyttar i all hovudsak flate satsar når dei fastset sine satsar. For hushald med høg inntekt busett i Oslo, Trondheim og Bodø med eitt barn i barnehage, er årsbetalinga i kommunal barnehage tilnærma lik den gjennomsnittlege årsbetalinga i private barnehagar. I Trondheim og Bodø gjeld òg det

same for hushald med låg inntekt. I Stavanger og Bergen er ein kommunal barnehageplass respektive 27 og 20 prosent rimelegare enn ein privat barnehageplass for høginntektsgrupper.

28.4.2000

Første tall fra panelundersøkelsen til Statistisk sentralbyrå er klare

Levekår i endring

Flere flytter og flertallet av flytterne leier bolig. I 1997 skiftet én av ti arbeidsplass, og like mange fikk dårligere helse. Det avslører noen av de første tallene i panelundersøkelsen Statistisk sentralbyrå gjennomfører som en del av de samordnede levekårsundersøkelser.

Statistisk sentralbyrå gjennomfører fra 1997 en panelundersøkelse som en del av de samordnede levekårsundersøkelser. Et utvalg av personer 16-79 år blir hvert år spurt om boforhold, økonomi, arbeid og arbeidsforhold og helse. De første tallene fra undersøkelsen foreligger nå. Det spesielle med undersøkelsen er at den gjør det mulig å undersøke hvordan ulike sider ved levekårene endrer seg for den enkelte. Nedenfor gir vi noen eksempler på hva slags informasjon denne typen undersøkelse gir.

Bor til leie

Én av syv, eller rundt regnet 500 000 voksne skiftet bolig i løpet av 1997. To år før skiftet om lag 400 000 voksne bolig. Dette avspeiler utviklingen på boligmarkedet. 1997 var et år med stor aktivitet, blant annet på grunn av stigende boligpriser.

Over halvparten av flytterne bor til leie. Det er langt mer enn i befolkningen ellers, der bare én av fem bor til leie. Dette har naturligvis sammenheng med at det særlig er yngre som flytter. Det viser også hvor viktig utviklingen i leiemarkedet er, særlig for de yngre. Blant dem som flyttet siste år bor nesten tre av fire under 25 år og nesten halvparten av 25-44-åringene til leie.

Grunnene for flytting varierer mye med alder. Blant unge er det flytting for å komme nærmere arbeids- eller studie- sted og flytting på grunn av nytt arbeid som dominerer. Flyttegrunner som knytter seg til boforholdene er dominerende i aldersgruppene mellom 30 og 60 år. Det er særlig ønsket om større bolig som blir oppgitt. En del, i alle aldersgrupper, oppgir også ønsket om en mer moderne og lettstelt bolig.

Skiftet arbeidsplass

Undersøkelsen viser at det er ganske stor omskiftelighet i arbeidslivet. Blant personer i yrkesaktiv alder sluttet 4 prosent å arbeide i løpet av 1997. Det betyr ikke nødvendigvis at de har sluttet i arbeid for godt. I tillegg til dem som sluttet å jobbe, kommer nesten 10 prosent av alle 16-66-åringene som har skiftet arbeidsplass i løpet av et år, og 4 prosent som arbeidet i samme bedrift, men hadde skiftet yrke innenfor bedriften.

Det er mest vanlig blant de yngre å slutte på en arbeidsplass. Blant sysselsatte under 25 år arbeidet 35 prosent på en annen arbeidsplass enn året før. Blant sysselsatte 25-44-åringene hadde 15 prosent skiftet arbeidsplass i løpet av ett år, mens det gjaldt bare 6 prosent av sysselsatte 45-66-åringene.

Blant de nesten 10 prosent som skiftet arbeidsplass, skiftet fire av ti mer eller mindre "tvunget": De ble oppsagt, bedriften ble nedlagt eller innskrenket eller det var en kortvarig eller tidsbegrenset jobb som ble avsluttet. Mer enn halvparten skiftet imidlertid arbeid fordi de ønsket det. Nesten én av fire som skiftet arbeidsplass, skiftet for å få en mer interessant eller utfordrende jobb. Nesten én av åtte byttet for å få en bedre betalt jobb. Forhold som arbeidstid, arbeidsreise og fysisk og sosialt arbeidsmiljø var årsak til bare en mindre del av jobbskiftene.

Helseendring

Helsetilstanden endrer seg langsomt slik den blir målt i befolkningen som helhet. Men for den enkelte er helsetilstanden ikke kjennetegnet ved stabilitet.

For det store flertallet, tre av fire, var helsetilstanden den samme i 1998 som året før. Av de resterende 25 prosent hadde 14 prosent fått bedre helse og 10 prosent dårligere helse. Nesten to av tre som hadde fått bedre eller dårligere helse i løpet av året, vurderte at endringen var varig. Blant dem som hadde fått dårligere helse, mente halvparten at forverringen var varig.

Andelen som har samme helsetilstand i 1998 som året før, er omtrent den samme i alle aldersgrupper. Den varierer mellom 70 og 80 prosent. Derimot varierer andelen som har fått bedre helse og særlig andelen som har fått varig dårligere helse klart med alder. Blant personer under 50 år er det noen ganske få prosent som har fått varig dårligere helse, mens det blant personer over 60 år var om lag 15 prosent som hadde fått varig dårligere helse.

De 5 prosent som har fått helsen varig forverret, vurderer konsekvensene som alvorlige. Om lag to av tre mener at de nå eller på sikt vil få vansker med å beholde jobben eller skaffe seg et nytt arbeid. Det gjelder i alle aldersgrupper, men blant dem over 60 år er andelen som mener forverringen vil få umiddelbare konsekvenser vesentlig høyere.

27.4.2000

Utførte svangerskapsavbrudd, 1999

Små endringer i aborttallene

I 1999 ble det i alt utført 14 251 svangerskapsavbrudd. Dette er en økning på 223, eller 1,6 prosent i forhold til 1998. Tallet på svangerskapsavbrudd er fortsatt lavt sett i forhold til første halvdel av 1990-tallet. Bare tre år på 1990-tallet kan vise til et lavere aborttall.

I 1999 ble det fremsatt 15 503 begjæringer om svangerskapsavbrudd. Av disse førte 14 251 til abortingrep. Av alle begjæringer ble 14 861 fremmet før 12. svangerskapsuke, mens 642 ble fremmet etter 12. uke og ble behandlet i nemnd. Blant begjæringene som ble fremmet før 12. uke, resulterte 13 757 i svangers-

kapsavbrudd. De resterende 1 104 begjæringen prosent av søknadene i nemnd som ble avslått, mens 12,1 prosent manglet vedtak fordi kvinnen ikke møtte, spontanaborterte eller av andre grunner.

Høyest aborthyppighet blant kvinner i 20-årene

Hvis man betrakter hver aldersgruppe for seg, har kvinner i alderen 20-24 år den høyeste aborthyppigheten. Av disse er det 31,3 prosent som går på skole eller studerer.

Flest svangerskapsavbrudd i Oslo

Tallet på svangerskapsavbrudd er høyest i Oslo både når vi betrakter faktisk antall avbrudd og svangerskapsavbrudd per 1 000 kvinner etter kvinnens bostedsfylke for kvinner i alderen 15-49 år. Og så fylkene i Nord-Norge har en høy aborthyppighet. Finnmark er det fylke som ligger nærmest Oslo, Finnmark har også høyest aborthyppighet i alderen 15-19 år, mens Oslo kommer som nummer to.

30.5.2000

Befolkningsstatistikk. Født, 1999

Far tre år eldre enn mor

Barn født i fjor hadde en far som i gjennomsnitt var 3,0 år eldre enn mor. Foreldre i Oslo og Akershus var de eldste. For første gang ble det født flere utenfor enn innenfor ekteskap i Norge.

Aldersforskjellen mellom fedre og mødre var jevnt over minst på Østlandet og i sørvest, med unntak av Oslo, der den var aller høyest, 3,4 år. Nybakte fedre i Oslo i 1999 var klart eldre enn i andre fylker, og vel to år mer enn i Telemark, som hadde de yngste fedrene. Mødrene i Oslo var 1,4 år eldre enn de yngste, de i Vest-Agder og Nordland. På landsbasis er mødrene blitt bare ubetydelig eldre de siste to årene, mens de tidlig på 1970-tallet var hele 2,6 år yngre enn nå. Beregningene er gjort slik at tallene ikke er påvirket av ulik aldersfordeling eller av størrelsen på årskullene.

Observert alder

Direkte beregnet (observert) gjennomsnittlig fødealder for kvinner var 29,5 år på landsbasis i 1999, mens fedrene var 32,4 år. I Oslo og Akershus var kvinnene i gjennomsnitt godt over 30 år og mennene tilsvarende over 33 år.

Økt fruktbarhet

I 1999 kom 59 300 levendefødte til verden her i landet, eller 950 flere enn i 1998. Dette svarer til 1,85 barn per kvinne (samlet fruktbarhetstall), mot 1,81 barn året før. Blant europeiske land hadde bare Albania (2,50), Island (2,05) og Irland (1,93) høyere fruktbarhet enn Norge i 1998. I Sverige er fruktbarheten stadig rekordlav, 1,5 barn per kvinne, men den ligger likevel over gjennomsnittet i EU (1,4).

Fruktbarheten økte i nesten alle fylker fra 1998 til 1999. Bare Rogaland og Sogn og Fjordane nådde helt opp mot reproduksjonsnivået på 2,08 barn per kvinne, men Møre og Romsdal, Nord-Trøndelag og Finnmark fulgte like etter. Østlandet har stadig lavest fruktbarhet, idet alle fylker unntatt Akershus hadde samlet fruktbarhetstall mellom 1,75 og 1,68. Den økte fruktbarheten gjaldt alle over 25 år, men særlig aldersgruppen 30-34 år. Tenåringer får stadig færre barn. Fruktbarhetsraten for disse var i 1999 bare halvparten så stor som 18 år tidligere.

Mange tvillingfødsler

Det ble i fjor registrert flere flerfødsler enn noen gang siden statistikken ble introdusert i 1856, hele 1 053. Andelen flerfødsler, 18 per 1 000 fødsler, blir dermed nesten dobbelt så stor som for 20 år siden, da den var lavest. Tvillingfødslelene talte i alt 1 031, som er 100 flere enn noe tidligere år. Derimot var det færre trillingfødsler enn de siste årene, 22 mot opptil 32 tidligere på 1990-tallet.

Over halvparten «utenfor»

For første gang ble det født flere utenfor enn innenfor ekteskap i Norge, idet 51 prosent av foreldrene ikke var gift med hverandre da fødselen fant sted. An-

delen født utenfor ekteskap er blitt ti-doblet siden 1967. De høyeste andelenene registrert i 1998 hadde Island (64 prosent), Sverige (54 prosent) og Estland (52 prosent).

Få dødfødte

De 241 dødfødte i 1999 utgjorde 4,1 dødfødte per 1 000 fødte. Nivået, som er lavt og stabilt, er det halve av det for 25 år siden.

Marte Kristine Bjertnæs

Innvandring og innvandrere 2000

Innvandring og innvandrere 2000 samler statistikk som omhandler forskjellige sider ved innvandrernes situasjon i Norge. Særlig er det lagt vekt på å presentere tidsserier som forteller noe om utviklingen innenfor de ulike levekårsområdene over tid.

Publikasjonen tar for seg innvandrernes demografi, utdanning, tilpasning til arbeidsmarkedet, inntekt og valgdeltakelse. Den beskriver også befolkningens holdninger til innvandrere og innvandring.

Statistikken er samlet inn fra flere fagseksjoner i Statistisk sentralbyrå. Den blir presentert ved hjelp av oversiktlige tabeller og figurer, slik at stoffet skal være lett tilgjengelig.

Innvandring og innvandrere 2000 er et aktuelt oppslagsverk for personer innenfor mediesektoren, forvaltning og undervisning, samt for alle samfunnsinteresserte.

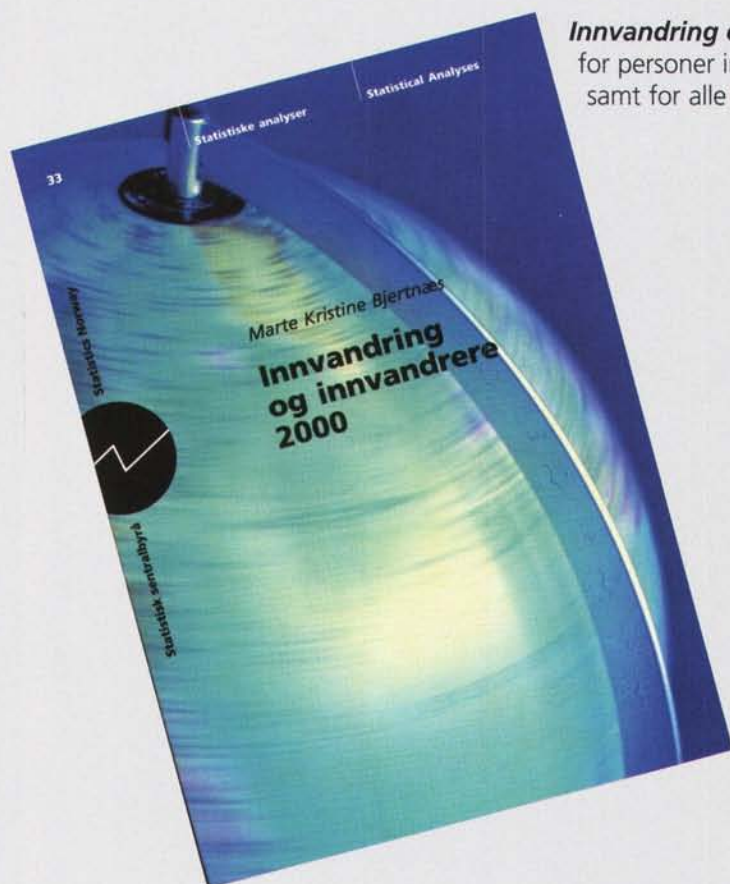
Publikasjonen er til salgs hos alle bokhandlere.

Den er utgitt i kommisjon hos forlaget Ad Notam Gyldendal. Boka kan også bestilles fra:

Statistisk sentralbyrå
Salg- og abonnementservice
2225 Kongsvinger

Telefon: 62 88 55 00
Telefaks: 62 88 55 95
E-post: salg-abonnement@ssb.no

ISBN 82-537-4775-6
ISSN 0804-3221
Pris kr 155,- inkl. mva.

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

A-blad

Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
Salg- og abonnements-
service
2225 Kongsvinger

Publikasjonen kan bestilles fra:
Statistisk sentralbyrå
Salg- og abonnementservice
2225 Kongsvinger

Telefon: 62 88 55 00
Telefaks: 62 88 55 95
E-post: salg-abonnement@ssb.no

ISBN 82-537-4814-0
ISSN 0801-7603

Pris:
Institusjonsabonnement kr 310,- pr. år
Privatabonnement kr 190,- pr. år
Enkeltnummer kr 60,-

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

ISBN 82-537-4814-0

9 788253 748146